

---

sociologisk forskning

nr 3 2008

Redaktör & ansvarig utgivare

Redaktör: Katarina Sjöberg
Sociologiskforskning@soc.lu.se
Ansvarig utgivare: Mikael Carleheden
mikael.carleheden@sam.oru.se

Redaktionen

Katarina Sjöberg (red)
Bo Isenberg
Henrik Lundberg
Marcus Persson
David Wästerfors
Anett Schenk

Adress

Sociologisk forskning
c/o Sociologiska institutionen
Lunds universitet, Box 114
221 00 Lund
tel. 046-2228809
fax. 046-2224794

Tryck: print@soc. vid Sociologiska institutionen

Sättning: RPform, Hallstahammar

Omslag: Malin Wigren

ISSN 0038-0342

Sociologisk forskning publiceras med stöd från Vetenskapsrådet.
Anvisningar till författare finner du på vår hemsida
www.sociologforbundet.se
Artikelförfattarna ansvarar själva för innehållet i respektive artikel.

Utgivningsdatum 2008

nr 1: v 10 nr 2: v 23/24 nr 3: v 40 nr 4: v 51

Sveriges Sociologförbund

Är en fackligt och politiskt obunden intresseorganisation för sociologer med syfte att främja sociologins vetenskapliga utveckling och praktiska tillämpning. Som medlem i Sociologförbundet får du bland annat förbundets egen tidskrift Sociologisk forskning och den internationella tidskriften Acta Sociologica, som utkommer fyra gånger per år.

Vill du bli medlem?

Se Sociologförbundets hemsida www.sociologforbundet.se för information. Från hemsidan kan du också beställa lösnummer av Sociologisk forskning.

Sociologförbundets styrelse

Antoinette Hetzler, Lund, ordförande
Mikael Carleheden, Örebro, vice ordförande
Henrik Loodin, Lund, sekreterare
Erik Wesser, Kalmar, kassör
Ordinarie ledamöter: Ildikò Azstalos Morell, Uppsala, Lisa King, Södertörn, Per-Olof Olofsson, Halmstad, Mattias Strand, Umeå, Malin Wreder, Karlstad.
Suppleanter: Roine Johansson, Östersund, Ulla Björnberg, Göteborg

Innehåll

I gränslandet	5
Våld på jobbet . . . . . <i>Sofia Wikman</i>	7
Göra illa för att hjälpa eller hjälpa till att göra illa? . . . . . <i>Madelene Nordlund, Mattias Strandh</i>	33
Tillhörighetens gränser . . . . . <i>Malinda Andersson</i>	57
1945: A New Order of Centuries . . . . . <i>Austin Harrington</i>	78
Recensioner.	89
Den (o)synliga sociologin . . . . . <i>Sociologförbundet har ordet</i>	101

I gränslandet

I tidskriftens första nummer efter sommarledigheten ligger fokus dels på arbetsrelaterade frågor, dels på frågor som rör sociala kategoriseringsprocesser. Såväl metodologiskt som teoretiskt bjuder vi på pluralism och innovation.

Tematiskt förenar sig artiklarna i analyser av sociala gränsområden. Hur förändras sociala kategorier? Vem tillhör respektive tillhör inte en nationell eller arbetsmässigt definierad gemenskap?

Först ut är en artikel med titeln ”Våld på jobbet”. Våld och hot på arbetsplatser har på senare tid blivit en viktig debattfråga för arbetstagarnas intresseorganisationer. Artikeln behandlar bevakningen och uppmärksamheten av arbetsrelaterat våld i facklig press. Frågan om våld tycks ha expanderat och omfattar nu mer än traditionella brott. Likaså har kategorin kriminella (och offer) expanderat; även brott hos vårdpersonal, äldre och företag uppmärksammas medialt.

Härpå följer artikeln ”Göra illa för att hjälpa eller hjälpa till att göra illa?”. Artikeln riktat sökarljuset på reservationslön, särskilt vad som styr arbetslösas reservationslön i Sverige, vilken effekt reservationslönen har på arbetslösas jobbchanser samt om det finns humankapitalbevarande effekter för höga reservationslöner. Reservationslön är den lägsta inkomst för vilken en arbetslös person är villig att anta ett jobberbjudande. Studien visar att reservationslöner har en humankapitalbevarande effekt i Sverige, det vill säga den arbetslöse tillåts vänta längre på ”rätt” jobb snarare än anta det första erbjudandet, och han eller hon kan därmed få högre lön efter arbetslösheten. Studien visar också vilka faktorer som är centrala för att bestämma nivån på reservationslönen.

Den artikel som följer härpå, ”Tillhörighetens gränser”, behandlar hur internationellt adopterade konstrueras som kategori i svensk socialpolitik med utgångspunkt i två statliga utredningar. Författarna undersöker det officiella språket kring adopterade och hur det vidmakthåller särskilda och problematiska uppfattningar om adopterade. Vidmakthåller statliga utredningar om adopterade en stigmatiserande bild?

Gäst i detta nummer är Austin Harrington vid *Max-Weber-Kolleg für kultur- und sozialwissenschaftliche Studien* vid Erfurts universitet i Tyskland. Rubriken lyder ”1945: A New Order of Centuries? Hannah Arendt och Hermann Broch’s *The Death of Virgil*”. Austin Harrington intresserar sig bland annat för frågan om i vilken grad sociologiskt tänkande om det moderna samhället influeras av lyrik och romankonst. Även här befinner vi oss i ett gränsland: mellan konst och vetenskap.

Sista ordet ges i sedvanlig ordning till *Sociologförbundet*. Den här gången är det Mattias Strandh, ledamot i Sociologförbundets styrelse, som för pennan.

Sist men inte minst önskar *Sveriges Sociologförbund* göra er uppmärksamma på utlysning av extra förbundsmöte.

Med detta fullmatade nummer hälsar redaktionen sina läsare varmt välkomna tillbaka efter sommaruppehållet!

Katarina Sjöberg
Redaktör

ABSTRACT

Violence at work as a social problem. A study of the media coverage on workplace violence in Swedish trade union journals 1978–2004

The main purpose of this study was to find out the extent of the unions media coverage on workplace violence and the ways in which the topic was framed. The study shows that the reporting of violence in the workplace described in journals is on a stable level during the period 1978–98. However from the year 2000 and onwards, there is a clear increase in the attention. Four categories of workplace violence were used to identify and recognize different types of violence: intrusive-, consumer-, relationship- and organizational violence. This shows that much of the attention over time has shifted from intrusive violence to organizational violence and consumer violence. What seems to have happened is that workplace violence has become more than just robberies and assaults in the retail business. The stereotypical image of the criminal is challenged by non-traditional criminals like nurses, elderly people and companies. Certain groups, e g care workers, come to account for an increasing proportion of attention, both as perpetrators and victims of violence. This study is an important step in understanding the increased reports of workplace violence in Sweden.

Keywords

Crime, Victim, Trends, Assault, Sweden

Sofia Wikman är doktorand vid Kriminologiska Institutionen och Institutet för Framtidsstudier. Hennes avhandlingsområde är "våld i arbetslivet - ett samhällsproblems uppkomst, utveckling och struktur".

Sofia Wikman

Våld på jobbet

*Beskrivningar av våld i arbetslivet 1978–2004
i facklig press.¹*

Svenska och nordiska offerundersökningar visar att det arbetsplatsrelaterade våldet har ökat under 1990-talet och då främst bland kvinnor (Nordin 2000; Balvig & Kyvsgaard 2006; Estrada, Nilsson och Wikman 2007; Heiskanen 2007). Detta är särskilt intressant eftersom våld generellt sett inte ökar utan ligger på en relativt konstant nivå² (Peterson & Rying 2004; Estrada 2005; von Hofer 2006). Arbetslivet är enligt SCB:s offerundersökningar den enskilda arena som svarar för störst andel av våldshändelser (Häll 2004). Våld och hot på arbetsplatser har blivit en viktig fråga för arbetstagarernas intresseorganisationer och fått ökad uppmärksamhet både i media och i forskning där problemet ofta beskrivs som tilltagande (Menckel 2000; Gill 2002; Viitasara 2004; Chappell & Di Martino 2006; Heiskanen 2007).

Från tidigare sociologisk och kriminologisk forskning kring samhällsproblem i allmänhet och våldsbrott i synnerhet vet vi att samhällets uppmärksamhet av och reaktion gentemot ett samhällsproblem har påtagliga konsekvenser för hur det framträder i offentlig statistik (Kitsuse & Cicourel 1963; Åkerström 1997; Estrada 1997, 1999; von Hofer 2000). I dagsläget finns en tydlig kunskapslucka i såväl den svenska som den internationella forskningen beträffande hur våld i arbetslivet har kommit att bli ett uppmärksammat samhällsproblem.

Tidigare kriminologisk forskning visar att förändringar i anmälningsrutiner, ökad anmälningsbenägenhet och förändrad känslighet för vad som definieras som våld har betydelse för hur mycket våld och hot som anmäls (Åkerström 1993; Estrada 1999; Christiansen 2005; von Hofer 2006). Beskrivningen om hur arbetslivsvåldet växt

---

¹ Studien är gjord inom det FAS-finansierade projektet "Våld i arbetslivet – ett samhällsproblems uppkomst, utveckling och struktur".

² Detta gäller dödsorsaksstatistik, sjukvårdsstatistik och offerundersökningar.

fram som samhällsproblem är därför av central betydelse för tolkningar av eventuella förändringar av mörkertalet (anmälningens benägenheten). Denna kunskap är i slutändan avgörande för möjligheten att besvara den grundläggande frågan om arbetslivsvåldets utveckling.

Enligt Christiansen (2005) finns det flera förklaringsmodeller till förändrade trender av våld i arbetslivet: För det första har definitionen av våld vidgats under de senaste åren. För det andra kunde våld tidigare enbart förstås som fysiskt våld. För det tredje innehåller enkätundersökningar, vilket är ett vanligt sätt att mäta utsatthet på, numera flera frågor som i kombination med respondenternas ökade perception förklarar en del av ökningen i andel som uppger att de utsatts för våld. För det fjärde har samhällets uppmärksamhet för våld i arbetslivet ökat senaste 10 åren vilket lett till förändrade attityder hos yrkesgrupper samt att mönstret för rapportering och anmälning har ändrats. För det femte – oaktat ovanstående har våld för dem som mycket kontakt med klienter och kunder ökat i frekvens och intensitet.

För att pröva dessa förklaringsmodeller empiriskt är det nödvändigt att ta sig an frågan om arbetslivsvåldets utveckling på olika sätt. Inom ramen för detta projekt (se fotnot 1) har tidigare SCB:s undersökningar av levnadsförhållanden (ULF-undersökningarna) nyttjats för att beskriva utvecklingen för olika yrkesgrupper samt den förändrade anmälningens benägenheten (Estrada m.fl. 2007). En annan studie i projektet undersöker om ökningen av hot och våld i arbetet från 1990-talet och framåt kan sättas i samband med förändringar i förhållanden på arbetsplatsen som rör arbetsmiljön (Jerre 2008). Fokus för denna artikel är hur bevakningen och uppmärksamheten av arbetsrelaterat våld har beskrivits och definierats av facklig press³ samt om och i så fall när det har skett en ökning av uppmärksamheten.

Nedan följer en kort genomgång av forskning om våld i arbetslivet och om hur samhällsproblem etableras. Därefter formuleras studiens syfte och frågeställning. Sedan beskrivs de tidningar som studien grundar sig på och den kvantitativa innehållsanalysen. Resultatet utgörs av en presentation av omfattningen av antal artiklar om hot eller våld under perioden 1978–2004 samt utvecklingen av de händelser som beskrivs i tidningarna, de drabbade näringsgrenarna och förekomsten av de olika typologierna över tid samt skillnader och likheter mellan män och kvinnor i materialet. Till sist sammanfattas resultatet i en avslutande diskussion.

Forskning om våld i arbetslivet

Fram till slutet av 1980-talet var män och kvinnor utsatta för yrkesrelaterat våld eller hot i ungefär samma utsträckning. Därefter har utsattheten för kvinnor ökat medan männens utsatthet legat mer stabilt. Bland de kvinnliga arbetstagarna ökar våldet främst inom vård- och omsorgssektorn (Nordin 2000; Viitasara 2004; Estrada m.fl. 2007).

³ Termen facklig press åsyftar både fackförenings- och arbetsgivarpress.

Under perioden 1978 till 1993 finns få undersökningar som beskriver våld i arbetslivet i Sverige. År 1993 kom föreskriften, *Våld och hot i arbetsmiljön* (AFS 1993:02) som tillägg till arbetsmiljölagen och samtidigt började våld i arbetslivet uppmärksammas alltmer i forskningen. Forskning om hur vårdpersonal upplever hot och våld på arbetet (Åkerström 1993; 1997) är exempel på den tidiga forskningen. Annars är det framför allt kring år 2000 som forskning börjar publiceras på området och då handlar det om särskilt utsatta näringsgrenar och yrkesgrupper.⁴ Hittills har forskningen om det arbetsrelaterade våldet främst kartlagt olika yrkesgruppers och näringsgrenars utsatthetsmönster, demografiska och yrkesrelaterade riskfaktorer samt våldets konsekvenser. Gemensamt för dessa studier är att vad som betraktas som våld och hot delvis skiljer sig åt mellan olika näringsgrenar och yrken. Det råder alltså ingen konsensus beträffande begreppet våld i arbetslivet. Klart är dock att forskningen om vad som är att betrakta som våld i arbetslivet utvidgats genom att det på senare tid också kommit ett fåtal studier som tar upp händelser där personal begär övergrepp mot klienter, kunder eller patienter.⁵

För svenskt vidkommande är den kriminologiska forskningen om arbetsmiljöbrott i stort sett obefintlig (Bergqvist 2007). Dock är den anglosaxiska debatten om s.k. *safety crimes*⁶ och *corporate crimes* ganska livlig (Bowie 2002a; Waddington, Badger & Bull 2005; Gray 2006; Tombs 2006). Dels handlar debatten om vilka brott som skall ingå i definitionen av våld och om brott som begås av företag skall betraktas som våld eller som olyckor utan någon ansvarig. Dels handlar debatten om vilka åtgärder som förespråkas.

Tombs (2007) kritiserar den samtida kriminologiska forskningen inom området, vilken främst är anglosaxisk, för att den definierar våld i arbetslivet på ett sätt som exkluderar arbetsmiljöbrotten. Den rådande forskningen beskriver nästan uteslutande synen på våld som ”traditionellt våld”, dvs. rån, hot och misshandel. Tombs (Slapper & Tombs 1999) menar att arbetsmiljöbrott ofta inte konstrueras som brott trots att de i juridisk mening är brottsliga handlingar. Han menar att en arbetsgivares underlåtenhet att följa rådande lagstiftning på arbetsmiljöområdet som resulterar i dödsfall eller allvarlig skada i mycket högre grad än nu bör betraktas som våld. Våld som är ett resultat av likgiltighet eller försumlighet borde enligt Tombs (2007) och Reiman (1998) vara lika straffbart som våld med uppsåt. Gray (2006) menar att diskursen om att arbetsmiljöbrott skulle kunna regleras hårdare straffrättsligt håller på att försvinna i dagens samhälle.

⁴ För vård och omsorg (se t ex: Menckel 2000, Arnetz 1998; 2001; Suserud 2002; Carlsson 2003, Viitasara 2004, Lundström 2006), för detaljhandel och post- och bankväsende (se t ex: Geijer & Menckel 2003a, 2003b), samt kriminalvårdsanställda (se t ex Gustavsson & Svedberg 2002; Nylander 2006; BRÅ-rapport 2006:5)

⁵ Se tex. Norée (2000) som i sin studie går igenom anmälningar mot svenska polismän för brott de begått i tjänsten och (Jönsson 2001; Lewin 2004) om våld mot äldre på äldreboenden.

⁶ Termerna är svårt att översätta till svenska eftersom vi inte har samma lagstiftning på området men arbetsmiljöbrott ligger troligtvis närmast till hands.

Forskning om hur samhällsproblem etableras

Inom den kriminologiska forskningen finns flera empiriska exempel på hur andra samhällsproblem har etablerats och institutionaliserats (Lindgren 1993; Olsson 1994; Estrada 1997; 1999; Jönsson 2001; Andersson & Lundberg 2001; Pollack 2001; 2004). Gemensamt för dessa studier är intresset för förändringar i hur händelser skildras samt vilka aktörerna är som vill föra fram händelser i form av problem på agendan (Lindgren 2005). Under olika perioder konkurrerar och avlöser olika problem varandra. Den uppmärksamhet olika frågor ges är beroende av om de hamnar på den mediala dagordningen. Avgörande faktorer för att få uppmärksamhet är dramatisk potential, anpassning till rådande politisk kultur, utrymme och aktörernas medvetande om hur arenorna är beskaffade och vilka strategier som är framgångsrika (Hilgartner & Bosk 1994; McCombs 2006).⁷

Flera forskare menar att våld generellt blivit ett alltmer uppmärksammat samhällsproblem och att detta i kombination med en ökad känslighet för våld återspeglar sig i det officiellt registrerade våldet (Estrada 1997; Pollack 2001; Balvig & Kyvsgaard 2006). När Estrada (1999) undersökte ungdomsbrottslighet som samhällsproblem konstaterade han att uppmärksamheten och beskrivningar av ungdomsbrottslighet sedan 1950-talet genomgått stora förändringar och att dessa förändringar i sin tur förändrat synen på vad som är en "anmälningsbar" händelse, vilket i sin tur exempelvis fört med sig en kraftig ökning av polisanmält skolvåld.

Våld och olyckor är de händelser som får mest uppmärksamhet i medierna (Pollack 2001; 2004). Många empiriska undersökningar visar att mediernas rapportering om brott kan vara betydelsefull för människors rädsla för brott, inte minst genom att medierna uppmärksammar brottslighet och påminner sina konsumenter om vad de kan drabbas av (McCombs och Shaw 1972; Pollack 2004; Heber 2007). Heber (2007) har undersökt hur rädsla för brott beskrivs i svensk dagspress. När artiklarna handlar om mäns rädsla för brott fokuseras det i stort sett på rädslan för att utsättas för detta i samband med sin yrkesutövning. Vanligt förekommande yrkesgrupper som uttrycker rädsla i studien är poliser, taxichaufförer, politiker och tunnelbanevärdar. Det finns få artiklar om kvinnor som känner rädsla i samband med sin yrkesutövning. För kvinnor är en nedtoning av våldet vanlig. Männerna däremot, framhåller hur deras yrken blivit farligare, att det finns fler vapen och att rädslan inom de mansdominerade näringsgrenarna ökat (Heber 2007).

Det pågår en konkurrens mellan olika frågor om att få plats på mediernas och allmänhetens dagordningar (McCombs 1972). Dagspress innehåller skildringar av våld av det mer spektakulära slaget (Pollack 2001). Men samtidigt är också dagspressens rapportering om våld i arbetslivet, enligt en undersökning av J:son Lönn (2005)

⁷ För en genomgång av massmediernas makt över samhällsfrågorna och en sammanfattning av forskningen om den så kallade dagordningsteorin – att medierna har makt över vilka frågor människor anser är viktiga samhällsfrågor se McCombs (2006). För den så kallade *arenamodellen* se Hilgartner & Bosk (1994)

ofta en fråga som ”faller mellan stolarna” i dagspressens nyhetsbevakning, eftersom det är oklart om det är en miljö-, hälso-, brotts- eller vetenskapsjournalistisk fråga. När dagspressen skriver om våld i arbetet förmedlar de en bild som relativt ensidigt lyfter fram och förstör upp enstaka, mindre arbetsmiljöproblem medan andra mer utbredda arbetsmiljöproblem såsom arbetsolyckor eller våld i vården hamnar i medieskugga. I två tredjedelar av artiklarna om våld i arbetslivet är offren poliser, lärare, journalister och yrkesförare. Ju grövre våld desto större är sannolikheten att tidningarna rapporterar om händelsen. I ca hälften av artiklarna har våldsoffret mördats, hotats till livet eller tillfogats livshotande skador (J:son Lönn 2005).

För att undersöka hur våld i arbetslivet som företeelse kommit att formuleras som ett samhällsproblem är det därför bättre att undersöka ”smalare” tidningar men med stor spridning, där mindre intressegrupper och deras frågor kan antas få större utrymme jämfört med den nationella dagspressen. Den fackliga pressen kan antas fånga upp ett bredare urval av händelser än dagspress och det som tas upp är sannolikt de ämnen som arbetstagare och arbetsgivare just då anser vara aktuella och av vikt.

Både Estrada (1999) och Jönsson (2001) valde specialtidningar⁸, dvs. skoltidningar respektive pensionärstidningar för att undersöka ungdomsbrottslighet respektive våld mot äldre som samhällsproblem. Bägge fann att specialtidningarna skriver ”reaktivt” om våld, det vill säga som en följd av att det inträffat extrema händelser eller efter det att våld uppmärksammats inom andra arenor. I det här fallet kan antingen den fackliga pressen antas vara tidigare i sin upptäckt av våld i arbetslivet som samhällsproblem, vilket kan tolkas som att de ser ett problem som ännu inte etablerats i den offentliga debatten eller också skriver de artiklar om ämnet i samband med att våld uppmärksammas i debatten, vilket i så fall antyder att de ”hakar på” ett befintligt problem, vilket då skulle vara i linje med Estradas och Jönssons resultat.

Syfte

Syftet med denna artikel är att beskriva utvecklingen av den uppmärksamhet som våld i arbetslivet fått i facklig press⁹ under perioden 1978–2004. Fokus ligger på frågan om ett eventuellt förändrat våldsbegrepp. De frågor som skall besvaras är: Hur mycket skriver tidningarna om hot och våld i arbetslivet? Hur ser utvecklingen ut? Vad är det för händelser som beskrivs? Vilka näringsgrenar beskrivs som drabbade och vilka är förövarna?

Genom att svara på dessa frågor kan vi få en bild av utvecklingen vilket är nödvändigt för att i vidare studier kunna bedöma hur det ökade våldet i arbetslivet skall förstås. Att studien baseras på artiklar som innehåller orden hot och/eller våld medför att

⁸ Andra undersökningar som valt fackföreningstidningar för att undersöka andra samhällsproblems uppkomst är Olsson (1994) och Åkerström (1996).

⁹ I denna studie ingår både ett arbetsgivare- och ett arbetstagarperspektiv. Materialet kommer även att användas i en framtida artikel som ska behandla aktörsperspektivet. Aktörsperspektivet kommer dock inte att explicit ingå i den här studien.

definitionen av våld i den här studien främst blir den som formulerats av tidningarna. En hypotes är att definitionen av vad som uppfattas som våld och hot ändrats över tid. Ett vidgat våldsbegrepp/ökad känslighet inom arbetslivet borde rimligtvis betyda att fler uppger att de utsatts för våld i offerundersökningar och att fler händelser polisanmäls. De åtgärder samhället sätter in är beroende av en adekvat beskrivning av våldets utveckling. Vi vet från forskningen om framväxten av sociala problem att problemförståelsen har betydelse för de åtgärder som anses som rimliga och verkningsfulla (Blumer 1971, Olsson 1994; Lindgren 2000).

Innehållsanalys

Det verktyg som används i den här studien är kvantitativ innehållsanalys av artiklar i sex olika fackliga tidningar under åren 1978–2004. Den kvantitativa analysen kompletteras med en kvalitativ beskrivning för att illustrera förändringar med utvalda citat som exempel. Kvantitativ innehållsanalys är en metod som har som målsättning att kunna dra representativa och generaliserbara slutsatser. Dess styrka ligger i att skapa överblick över större material och att ge underlag för jämförelse (Bergström & Boréus 2000). Materialet kodas utifrån en mall¹⁰ med tillhörande kodningsinstruktioner och fokuserar på det som uttrycks manifest i artikeln. Kodningen har genomförts växelvis. Att koda växelvis betyder att man inte kodar artiklarna i kronologisk eller annan ordning för att undvika att kodarna glider i tolkningen (Bergström & Boréus 2000; Estrada 2004). Materialets intersubjektivitet har testats genom att en annan person kodade 30 artiklar i samband med en pilotkodning där även variabelernas lämplighet testades. Vad som kan anges som en godtagbar avvikelse mellan olika personers kodningar avgörs av hur mycket avvikelserna skulle påverka det resultat man är intresserad av. Till exempel angav Nord (2000) och Estrada (1999) att en 85-procentig överensstämmelse kan ses som godtagbar. I det här fallet har ingen av variabelerna lägre än 87 procents överensstämmelse.

Data och urvalsprocess

Sex tidningar ingår i studien. Fyra av dessa, *Handelsnytt*, *LO-tidningen*, *Statstjänstemannen* och *Värdfacket*, representerar ett arbetstagarperspektiv medan två, *KommunAktuellt* och *Landstingsvärlden* representerar ett arbetsgivarperspektiv.¹¹ Tidningarna har sammanlagt en upplaga på 491 600 (Carlson 1999). Hot- och våldshändelser i arbetslivet kan antas variera för olika näringsgrenar. Därför ingår tidningar som vänder sig till ett brett urval av yrken samt representerar näringsgrenar som i tidigare studier visat förekomst av utsatthet för hot och våld i samband med yrkesutövning, som till

¹⁰ Kodningsmall kan erhållas från författaren.

¹¹ *Handelsnytt* har kopierats på Arbetarrörelsens arkiv. *LO-tidningen*, *KommunAktuellt*, *Värdfacket* samt *Statstjänstemannen*, på Stockholms universitetsbibliotek och *Landstingsvärlden* på Huddinge universitetsbibliotek.

exempel butiksanställda, personal inom vård- och omsorg samt statliga tjänstemän. Det har inte gjorts stora ändringar i layout eller periodicitet i någon av vald tidning som skulle kunna påverka antalet artiklar vilket är bra då avsikten är att göra en jämförelse över tid.

Urvalet har begränsats till tidningar utkomna mellan 1978–2004. Genom att starta på 1970-talet och läsa varannan årgång fram till och med 2004 täcker studien den tidsperiod under vilken den tidigare forskningen visat att en ökning av utsattheten enligt offerundersökningar skett (Estrada m.fl. 2007). Samtliga tidningar i urvalet utom Landstingsvärlden¹² ges ut under hela perioden fram till år 2004 då tidningarna *KommunAktuellt* och *Landstingsvärlden* slås samman och bildar en ny tidning – *Dagens samhälle*.¹³

Antalet nummer fördelat på respektive år och tidning varierar i materialet, men samma antal nummer ingår för varje tidning. Sidantalet varierar också per år och inom årgångarna, till exempel är vissa temanummer tjockare i omfång. Detta liksom andra formatändringar har inte kontrollerats för. De sidor som lästs är tidningarnas framsida och de sidor den hänvisar till, samt de två första sidorna som innehåller nyhetsartiklar¹⁴. Detta förfarande motiveras genom att det är på tidningens första sida som det som bedöms som viktigast hamnar. Den fungerar många gånger som en innehållsförteckning och ”uppmärksamhetsfångare” (Hvitfelt 1985; Hilgartner & Bosk 1994)¹⁵. En tidnings förstasidesartiklar har ungefär dubbelt så många läsare jämfört med artiklar inuti tidningen (McCombs 2006). Dessutom ingår tidningens ledare. En ledares uppgift är att uttrycka åsikter som är baserade på tidningens ideologiska hemvist (Nord 2000). Systematiken i förfarandet möjliggör trots tidningarnas olikheter, jämförbarhet över tid.

Urvalskriterier

De artiklar som har valts ut i denna studie är sådana som innehåller orden *hot* eller *våld* alternativt beskriver en händelse som motsvarar det som regleras i Brottsbalken (BrB). Eftersom det inte går att göra en rättslig prövning av en medieförmedlad händelse och för att undvika gränsfall, har en grov indelning enligt brottsrubriceringarna använts: *Mord & dråp, våldtäkt, vållandebrott, övriga sexuella brott, rån, misshandel* och *olaga hot*. Även rädsla eller risker för att drabbas av hot eller våld ingår. Artiklar som berör icke-svenska förhållanden och artiklar som berör statistik över den allmän-

¹² Landstingsvärlden finns tillgänglig från 1985.

¹³ Landstingsvärlden fortsätter att ges ut under 2004 medan KommunAktuellt ges ut under namnet Dagens samhälle. Från om med 2005 finns bara Dagens Samhälle.

¹⁴ Andra som har använt sig av liknande metod är (Olsson 1994, Åkerström 1996 och Estrada 1999)

¹⁵ Nämda massmediateorier är formulerade utifrån studier av dagspress och därför inte direkt överförbara på facklig press. Rimligtvis kan de dock användas på liknande sätt även i denna studie då det främsta syftet är att ge studien en konsekvent urvalsram.

na brottsutvecklingen i stort har sällats bort. Däremot ingår artiklar med statistik över hot eller våld i arbetslivet.

Typologier över arbetsvåldets karaktär

För att synliggöra vad artiklarna om våld i arbetslivet behandlar för olika händelser av våld utnyttjas i den här studien fyra olika typologier¹⁶ som alla är framträdande i tidigare forskning: *Inkräktervåld*, *konsumterrelaterat våld*, *personrelaterat våld* och *strukturellt/organisatoriskt våld*. Se tabell 1. Dessa analytiska kategorier är de mest accepterade i den kriminologiska och juridiska forskningen om våld i arbetslivet (Bowie 2002a). Typologierna förekommer även i svenska studier (se t.ex. Geijer & Menckel 2003b; Viitasara 2004; Brå 2005:18). Typologierna används i denna studie som ett redskap för att organisera och sammanfatta materialet. Vidare används de för att ge en bild av om en viss typ av händelser syns dominera under undersökningsperioden eller delar av den. Genom användningen av typologierna kan således förekomsten av och olika typer av våld på ett mer överskådligt sätt identifieras.

Den typ av våld som rättsväsendet och kriminologin traditionellt intresserat sig för är typ 1, *inkräktervåld*. Våldet begås av en person som inte har något legitimt förhållande till arbetsplatsen. Avsikten med gärningspersonens besök är vanligen att snatta eller att genomföra ett rån. En personalgrupp som ofta förknippas med denna typ av utsatthet är de som handhar pengar på något sätt, till exempel bankanställda och kasbiträden.

Typ 2, *klientrelaterat våld* inkluderar aggressiva handlingar från konsumenter, klienter, patienter eller deras anhöriga och är riktat mot personal inom omsorg/vård eller personal med servicefunktion. Den ursprungliga avsikten med gärningsmannens besök kan t ex vara att utnyttja verksamhetens service och typen är vanligt förekommande

Tabell 1: Typologier

Typ 1	Inkräktervåld	Avsiktlig kriminell handling utförd av främling
Typ 2	Klientrelaterat våld	a) Våld från konsument/klient/patient mot personal b) Våld från personal mot konsumenter/klienter/patienter
Typ 3	Relationsrelaterat våld	Våld som riktas till en särskild person, ex sexuella trakasserier: Förövaren har en känd relation till offret.
Typ 4	Strukturellt/ organisatoriskt våld	Våld mot personal eller klienter som har sitt ursprung från t ex kulturella eller traditionella förhållanden inom arbetsplatsen.

¹⁶ Dessa fyra typologier är ursprungligen framtagna av California Division of Occupational Health and Safety och har sedan utökats i undergrupper av Vaughan Bowie (Bowie 2002a). För en diskussion om dessa typologier se (Budd 2001; Bowie 2002a; 2005; Catley 2005; Waddington 2005; Tombs 2007).

hos yrkesgrupper som har mycket direktkontakt med sina klienter t ex inom hälso- och sjukvården. *Våld från personal mot konsumenter/klienter/patienter* kan handla om alltifrån att man underlåter att sköta sina åtaganden mot klienter till att bestå av muntliga hot och sexuellt våld m.m. Övervåld från väktare och polis ingår i denna typologi. Skillnaden mellan vållandebrotten som beskrivs nedan under typologin strukturellt våld är att om det finns uppsåt till brotten räknas brottet till denna typologi.

Typ 3, *relationsrelaterat våld* brukar även kallas för horisontellt våld och fick sitt genombrott i samband med att forskning om sexuella trakasserier och mobbning växte fram (Bowie 2002a). Med relationsrelaterat våld menas att gärningsmannen är en anställd eller tidigare anställd, eller bekant med offret. Förövaren är alltså känd, någon som offret har en relation av privat karaktär till. Den typ av händelser som främst är signifikant för denna typologi i Sverige är mobbning och sexuella trakasserier.

I typ 4, *strukturellt våld* förläggs ansvaret hos organisationer eller arbetsgivaren och den kultur som arbetet är uppbyggt kring. Det kan till exempel handla om traditioner av pennialism eller systematiska trakasserier inom vissa institutioner gentemot vissa grupper. Det kan också vara organisationer som utsätter sina anställda eller dess klienter för situationer som är förknippade med risk för deras liv och hälsa utan att göra dem medvetna om detta eller att anstränga sig för att skydda dem. Följande brott kan bli aktuella: vållande till annans död eller vållande till kroppsskada och framkallande av fara. I det svenska rättssystemet kan endast fysiska personer ställas inför rätta. Det finns inte någon möjlighet att straffa företaget.¹⁷ Beroende på den rådande traditionen inom juridiken och kriminologin, där man strävar efter att hitta individuellt ansvariga, är denna typ svår att utforska (Mayhew 2002) eftersom det inom denna typ är företagets och organisationernas bakomliggande struktur som hålls ansvarigt. Enligt Tombs (2006) baseras den kriminologiska forskningen på en patologisk modell där man traditionellt ser klienter, patienter etc. som ansvariga för våldet, vilket då tenderar att bortse från företagets och organisationers ansvarighet.

Materialet har delats in i sex olika näringsgrenar; *skola, handel, vård, socialtjänst, övervakning* samt *övrigt*. Fem av kategorierna består av yrken som enligt tidigare forskning¹⁸ ingår i högrisknäringsgrenar för utsatthet för våld eller hot. I den sjätte kategorin ingår resterande yrken. Övriga operationaliseringar tas upp i samband med att de redovisas i resultatdelen.

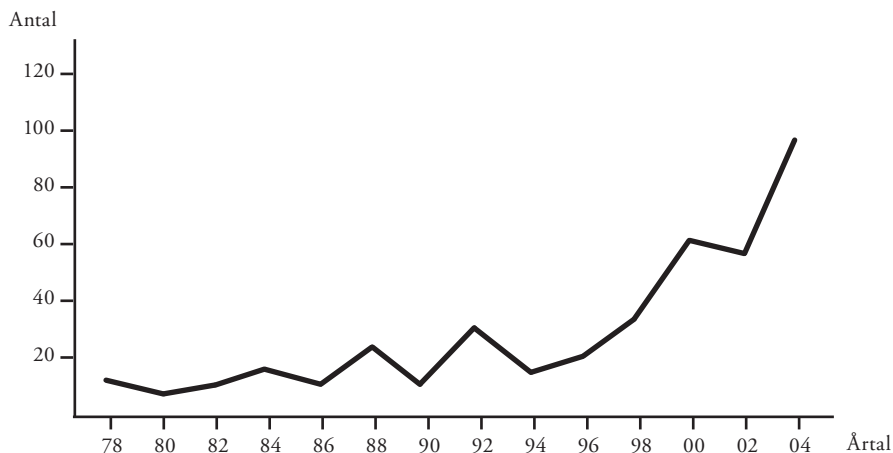
Bilden av arbetsvåld i facklig press

Inledningsvis presenteras omfattningen av antal artiklar om hot eller våld under perioden 1978–2004. Därefter redovisas utvecklingen av de händelser som beskrivs i tidningarna, de drabbade näringsgrenarna och förekomsten av de olika typologierna

¹⁷ Däremot kan man i många andra länder däribland Danmark, Norge och Finland ställa juridiska personer inför ansvar. För en vidare diskussion om straffansvar för juridiska personer och principerna för straffrättsligt företagsansvar se Jönsson (2004).

¹⁸ Se Estrada m.fl. 2007.

Figur 1: Antal artiklar om våld eller hot om våld under åren 1978-2004. (n = 402).

över tid. Slutligen presenteras även skillnader och likheter mellan män och kvinnor.

I urvalet återfanns 402¹⁹ artiklar om hot eller våld. 179 av dessa (45 procent) beskriver en specifik händelse, dvs. ett fall, som t.ex. kan vara ett rån, ett hot eller ett överfall. De andra artiklarna är mer allmänt hållna och redogör för offentlig statistik, förebyggande åtgärder osv.

I figur 1 redovisas utvecklingen av antal artiklar över tid som handlar om våld eller hot. Fram till 1992 skrivs ungefär lika många artiklar om hot eller våld men efter en liten ökning 1992 syns på 2000-talet en kraftig ökning av antalet artiklar. I slutet av perioden skrivs det mer än fem gånger så många artiklar som i början.

”Våldet ökar”

Trots att det syns att uppmärksamheten för våld i arbetslivet tydligt ökar över tid är det bara 20% av artiklarna som uttryckligen ger en bild av våldet som ökande:

Men hot, aggression och öppet våld finns inte bara längre enbart i storstädernas skolor/.../ Lärare slås ned. Det är våldtäktsförsök /.../ Skolpersonalen riskerar livet. Skolan drar sig för att kalla på polisen. Man tror det är fult, ett nederlag. Skolan skulle inte ha klarat sin uppgift och att de i så fall gör något halvfascistisk. Det är naturligt att polisen ingriper i skolan vid hot och öppet våld med vapen.

KommunAktuellt nr 1 1980

¹⁹ Av dessa 402 artiklar är 151 hämtade från Handelsnytt, 74 från LO-tidningen, 70 från Kommunaktuellt, 48 från Vårdfacket, 32 från Landstingsvärlden och 27 från Statstjänstemannen.

Veckorna före jul tycktes våldet i handeln trappas upp. Till de värst drabbade hörde en 17-årig kvinnlig butiksanställd vid varuhuset Brännborns i Ängelholm. Hon sköts i halsen av rånare. Det är de välfyllda kassorna i handeln som lockar allt fler desperata kriminella i julveckorna. Det öppna råa våldet tycks öka nästan månad för månad.
Handelsnytt nr 1 1992

För handeln är frågan om ensamarbete och öppettider en vanlig vinkel i kombination med uttalanden om att våldet ökar:

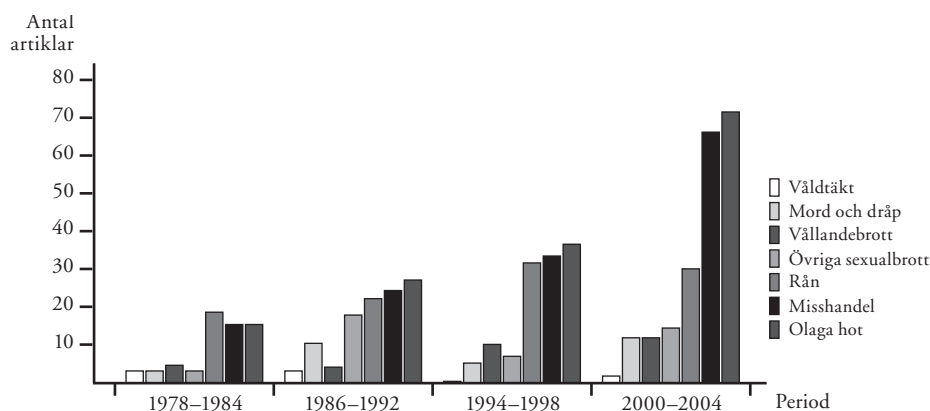
Ensamarbete i butiker särskilt under kvällstid, har blivit en allvarlig arbetsmiljöfaktor eftersom risken för liv och hälsa ökat genom fler hot och rån. Man räknar nu med ett rån om dagen och i många av dessa förekommer hot med vapen. I den nya arbetsmiljölagen har hänsyn tagits till risker vid ensamarbete i olika former.
Handelsnytt nr 2 1978

Det räcker nu. Lager- och butikspersonal får inte utsättas för våld eller hot om våld på sin arbetsplats. Frågan om att sätta stopp för alla butiksrån måste helt enkelt landa nu. Men ansvaret fladdrar och flyger fortfarande kors och tvärs och fram och tillbaka mellan arbetsgivarna, polisen, regeringen och arbetsmiljöverket utan att någon av dem tar tag i saken och ser till så att en verklig förändring kommer tillstånd. Orsakerna till att det är så många rån känner alla till. Det är de allt längre öppettiderna, den slarviga hanteringen av kontanter samt att ensamarbete på kvällar och helger blivit allt vanligare. Men varför har alla försök att göra något misslyckats?
Handelsnytt nr 9 2002

Best (2001) menar att media genom sin dragning till dramatik ofta tar de värsta händelserna som illustrativa exempel för ett problem och på så vis insinuerar att de är typiska händelser. På så sätt kan även dessa extrema händelser bli en del av en trend eller ett framväxande samhällsproblem. Det skulle kunna vara så att det är de grova spektakulära brotten i arbetslivet som ökat och därför dragit uppmärksamheten till sig så därför är det intressant att ta reda på vilka brott den fackliga pressen uppmärksammar.

Vilka brott uppmärksammas?

Figur 2 visar utvecklingen över tid gällande vilka typer av brott som beskrivs i artiklarna. I början är den vanligaste tidningsartikeln, en artikel som handlar om rån. I stort sett ökar beskrivningar av samtliga brottstyper utom våldtäkt och mord och dråp i antal. Tydligast syns artiklarna som handlar om misshandel och hot öka. Påvisbart är således att ökningen av antalet artiklar inte kan förklaras genom att det är någon ny brottstyp som framträder. Snarare ser mönstret ganska likartat ut. Detta gäller åtminstone fram till början av 2000-talet då misshandel och hot blir betydligt mer uppmärksammat jämfört med t ex rånen.

Figur 2: Brottens förekomst i antal artiklar uppdelat på period. (n = 472²⁰).

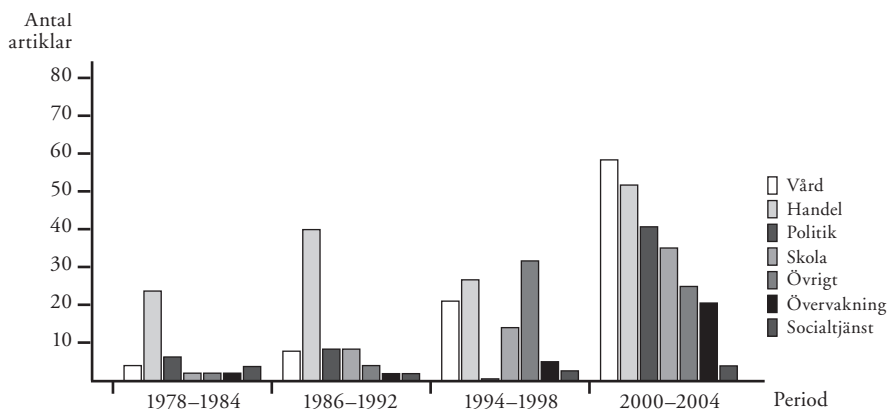
Vilka yrken drabbas?

Hittills kan konstateras att den uppmärksamhet det arbetsrelaterade våldet får i facklig press varierar kraftigt över tid och att det sker en tydlig ökning på 2000-talet. Det är dock samma typ av brott som det skrivs om. Ett annat sätt att beskriva våldet är att se till var våldet som skildras inträffar och vilka näringsgrenar som beskrivs som drabbade.

Figur 3 visar de mest förekommande arenorna för hot och våld i arbetslivet i artiklarna. Handeln dominerar det mesta av rapporteringen fram till år 2000. I slutet av 90-talet syns en ökning av uppmärksamheten för artiklar från alla näringsgrenar, men särskilt för vårdsektorn och den politiska sfären. I slutet av perioden är det uppmärksamheten för yrken inom vårdsektorn som är vanligast förekommande. Av de 92 artiklar som handlar om vården, beskriver cirka två tredjedelar klientrelaterat våld. Av dessa handlar lite mer än hälften om våld från personal mot klient och resten om våld mot personal från klient. Det är alltså vanligare att vårdpersonal beskrivs som gärningspersoner än offer. Det märks att uppmärksamheten för denna typ av våld ökar efter införandet av Lex Sarah²¹.

²⁰ Flera brottstyper kan ingå i en och samma artikel. Därför är antalet förekomster av brottstyp större än det totala antalet artiklar.

²¹ Lex Sarah är trivialnamnet på 14 kap. 2 § i *socialtjänstlagen*. Den innebär att anställda inom service och omvårdnad av äldre och funktionshindrade är skyldiga att anmäla övergrepp, vanvård och liknande missförhållanden inom offentlig vård och omsorg till socialnämnd eller Länsstyrelse. Lagen trädde i kraft den 1 januari 1999. Namnet kommer från den 23-åriga undersköterska, Sarah Wägnert, som arbetade vid vårdhemmet Polhemsgården i Solna och som i oktober 1997 uttalade sig i TV-programmet Rapport om att vanvård bedrevs på hemmet. Inslaget fick stor uppmärksamhet i massmedia och bidrog till att bestämmelsen inrättades. Senare granskning av Polhemsgården visade dock att annan personal, bland annat en erfaren sjuksköterska, inte delade uppfattningen att vanvård förekom. Istället hävdade denna att det kan vara omtumlande att som ung undersköterska konfronteras med vardagen på en avdelning med gravt senildementa i livets slutskede (J:son Lönn 2005).

Figur 3: Förekomst av näringsgrenar i antal artiklar uppdelat på period. (n =402).

Som övergrepp och allvarliga brister i omsorgen anger Ann-Mari Godeberg nypningar, slag, hårda tag, fasthållning och psykiska hot. Men också försummelse som för lite föda, bristande hygien, ekonomiska oegentligheter, stöld, att medvetet ge fel medicin, eller kränkningar av en boende.

Vårdfacket nr 6 2000

Gör vi det minsta fel riskerar vi att bli anmälda, säger Magnus Jönsson, Det räcker att vi tar någon lite för hårt i armen för att få en anmälan på oss /.../ Rädsla för smitta och oro hör till vardagen, men polisen löper större risk att få på truten. Jag har bara blivit anfallen en gång på fyra år, säger Magnus Jönsson.

Statstjänstemannen nr 8 2000

Citaten ovan visar på beskrivningar av att rädsla för att bli anmäld är vanligt förekommande i artiklarna. Att den egna kompetensen betonas var också vanligt i Åkerströms (1993) undersökning. Åkerström menar att personalens rädsla för att inte verkar kompetent kan vara en anledning till att inte anmäla våld som man blivit utsatt för. Att erkänna att man blivit misshandlad vore detsamma som att visa att man inte kan hantera patienten på rätt sätt.

Konflikter hör till vardagen då de dementa ofta kan bli aggressiva. De har alla tre blivit klösta, sparkade, slagna och bitna av de boende. ”Vi har fått mycket stryk, skrattar Anita /.../ Och arg blir man hela tiden.”

LO-tidningen nr 4 2002

Precis som vården är skolan, övervakningsindustrin och socialtjänsten arenor där hot och våld ofta beskrivs vara något ”vardagligt”.

Hot har alltid hört till det sociala arbetets vardag. Men idag är det vanligare och hoten allvarligare. Många grupper är utsatta. Inte bara personal på socialbyråerna utan även inom hemtjänsten. Vårdbiträden kan hemma hos missbrukare och psykiskt störda möta svåra och hotfulla situationer och är då oftast ensamma/.../ Det finns en mängd av risksituationer – kontakter med drogpåverkade, avslag på begäran om pengar, barn omhändertas, invandrare känner sig kränkta av Myndigheten. Givetvis förstärks riskerna när personalen är tidspressad.

KommunAktuellt nr 40 1988

Övervakning och socialtjänst beskrivs i det här materialet relativt sällan i jämförelse med offerundersökningar där de är de näringsgrenar som är mest utsatta av alla. Det omvända förhållandet gäller för politiken och skolan. De båda porträtteras ofta i tidningarna som utsatta arenor, något som offerundersökningar dock inte påvisar i samma utsträckning. I offerundersökningar framkommer skolan i viss mån som hotfull och våldsamt, men definitivt inte den politiska sfären i motsvarande grad som den bild som tidningarna målar upp.

Arbetsvåldets karaktär

Fem olika kategorier av typer av våld används som analytiska kategorier för att beskriva några av de olika karaktärer som det arbetsrelaterade våldet kan anta. Tabell 2 visar om det skett någon skillnad över tid vad gäller beskrivningar av de olika typer av våld som den tidigare forskningen delat in våldet i.

Tabell 2: Typologiernas förekomst i antal artiklar och andel (procent) av typ av våld eller hot på arbetsplatsen uppdelat på period. (n=381²²).

Typologi	Period 1 1978–84	Period 2 1986–92	Period 3 1994–98	Period 4 2000–04	Total
Inkräktarvåld	19	28	23	50	120
i %	45	41	34	25	32
Klientrelaterat våld	16	14	13	62	105
i %	38	21	19	31	28
Våld från personal mot klient	4	6	12	33	55
i %	10	9	18	16	14
Relationsvåld	1	9	13	16	39
i %	2	13	19	8	10
Strukturellt våld	2	11	7	42	62
i %	5	16	10	21	16
Total	42	68	68	203	381
i %	100	100	100	100	100

²² I tabellen ingår endast de artiklar där en typologi kan särskiljas.

Det våld som får allra mest uppmärksamhet är inkräktarvåldet. Fram till 1990-talets början handlar mer än fyra av tio artiklar²³ om denna typ av våld. I slutet av studieperioden har dess dominans dock minskat betydligt och bara var fjärde artikel har sin utgångspunkt i inkräktarvåld. Det inkräktarvåld som beskrivs i citatet nedan är till sin karaktär en sådan våldshandling som den klassiska kriminologin intresserat sig för, det vill säga en gärningsman som begår sin handling med uppsåt och till synes rationellt.

... det låter onekligen som en dålig tv-deckare när Margit berättar om vad som hände vid stängningsdags torsdagen före jul. Det handlar om händer i ljusgröna plasthandskar som riktar pistoler mot hennes ansikte. Om två maskerade män som dyker upp ur mörkret, Om hur hon tvingas ligga på golvet. I affären med bakkbundna armar tejpadade ögon.

Handelsnytt nr 10 1984

Tabell 2 visar vidare att det har publicerats få artiklar om de tre sista typologierna, våld från personal mot klient, relationsvåld och strukturellt våld i början av perioden. Från att i princip inte alls behandla strukturellt våld finner man att den fackliga pressen på 2000-talet skriver om strukturellt våld i var femte artikel. Eftersom det är beskrivningar av det strukturella och klientrelaterade våldet som ökar mest under den period, samtidigt som det totala antalet artiklar också ökar, kan det vara intressant att titta på vilka näringsgrenar som står för det mesta av uppmärksamheten.

Tabell 3 visar att beskrivningar av det klientrelaterade våldet främst skildras i artiklar som handlar om vård och politik men även inom socialtjänst, övervakning, skola och handel. Tidigare forskning har visat att det är framförallt inom de kvinno-dominerande välfärdsyrkena på 1990-talet vi sett en ökning av utsattheten (Estrada m.fl. 2007; Jerre 2008). Detta tycks alltså ha skett någorlunda parallellt med en ökning av uppmärksamheten för denna typ av brott även i facklig press. Det strukturella

Tabell 3: Näringsgrenarnas representation bland det klientrelaterade och strukturella våldet 1978-2004.

Typ av våld	Inget yrke nämns			Social-tjänst			Övervakning		Summa
	Handel	Politik	Skola	Vård	Övriga				
Klientrelaterat	0	6	32	9	8	30	6	14	105
%	0	6	30	9	8	29	6	13	100
Strukturellt	15	10	1	0	0	12	18 ²⁴	6	62
%	24	16	0	0	0	19	29	10	100

²³ Majoriteten, dvs 109 av artiklarna om inkräktarvåld kommer från tidningen Handelsnytt.

²⁴ I denna kategori ingår 15 fall av händelser i bygg- och anläggningsarbeten.

våldet beskrivs till viss del inom vård och handeln men främst är det bygg- och anläggningsarbetare som beskrivs som drabbade. Detta motsvaras inte av bygg- och anläggningsarbeters utsatthet av hot och våld enligt genomförda offerundersökningar. Det strukturella våldet är ofta anonymt till sin karaktär där det drabbade yrket/näringsgrenen inte nämns i en fjärdedel av artiklarna.

Bowie (2002b) menar det strukturella våldet kan hänga samman och påverka de andra typologierna. Om det t.ex. råder dåligt klimat på arbetsplatsen så främjar det risken för att våld skall inträffa även i de andra typerna. Arbetstagare som uttrycker att de är stressade, utbrända och utmattade etc. är också i högre utsträckning utsatta för våld (Bowie 2005; Christiansen 2005; Jerre 2008). Karakteristiskt är att många av artiklarna om strukturellt våld speglar en ambivalens angående om händelsen i fråga är att betrakta som brott.

Bengt Persson tror inte att arbetsmiljö är det mest spännande området. Han tror att kriminalinspektörer hellre vill jobba med narkotikabrott eller spaningsarbete. I det dagliga polisarbetet är ungdoms-, narkotika och familjebrott prioriterade/.../Han säger att många poliser tycker att arbetsmiljöbrott inte riktigt är polisiär verksamhet – möjligen om det hänt en dödsolycka eller svårare olycka.

LO-tidningen nr 7 2004

Följande citat från år 1978 respektive 1998 är exempel på en beskrivning av att det ofta är den som arbetar längst ned i kedjan som anklagas för brott, medan de, enligt Tombs (2007) lika ansvariga cheferna går fria:

Att vara okunnig om reglerna friar inte från ansvar t ex om en arbetare skadas eller dödas /.../ Det aktuella fallet gäller en dödsolycka i ett valsverk. Tidningen konstaterar att arbetsgivare enligt lagen bär hela ansvaret för arbetsmiljön. Men själva företaget (den juridiska personen) kan inte åtalas för brister i arbetarskyddet t ex i samband med en olycka. Åklagaren måste välja ut en eller flera *personer* någonstans i maktpyramiden.

Handelsnytt nr 11 1978

/.../ För föraren var det andra dagen som tunneltågsförare. Han såg inte skylten vid stationen, han såg inte 30-skylden och han såg inte bevakaren med flaggan /.../ Tunneltågsföraren körde på de två svetsarna bakifrån när de var på väg att söka skydd. Båda omkom/.../ Bara tunneltågsföraren ska dömas för dödsolyckan vid Blåsut sommaren 1996 och han skall dömas till vållande till annans död/.../ Förarens försvarare pekar på att SL Bansystem varken följt arbetsmiljölagen eller sina egna säkerhetsföreskrifter. Föraren är därför inte ensamt ansvarig och borde frikännas/.../– Vi har letat i hela hierarkin men inte funnit någon som varit straffbart oaktsam./– Den finns en tendens att åtala den som är längst ned i kedjan medan de som bäddat för situationen genom att inte göra vad arbetsmiljölagen kräver är svårare att ställa till svars...

LO-tidningen nr 39–40 1998

I beskrivningarna över det strukturella våldet märks ofta en tvekan över skuldfrågan och uppsåtet. Man vet helt enkelt inte om händelsen skall definieras som straffbart våld eller som en olycka där ingen kan klandras:

Nu provas vanvård som misshandel. Både sjuksköterskan och läkaren på det äldreboendet i Landskrona som uppmärksammats för vanvård av ett trycksår, står åtalade för misshandel, alternativt vållande till kroppsskada eller sjukdom. Misshandel kräver att en person med uppsåt har skadat någon annan. Och det anser chefsåklagaren Jörgen Lindberg att det rör sig om i det här fallet.

Vårdfacket nr 7 2002

Vissa tycker att det är bra att få fall leder till åtal. Att arbetsolyckor ofta är just olyckor. Andra tycker att ansvaret alldeles för ofta faller mellan stolarna. Att preskriptionstiden för brotten är för kort och prioriteten låg. Att de poliser som först kommer till olycksplatsen är för snabba med att avskrika misstankar om brott. Många anser också att företagen (juridiska personer) borde kunna dömas straffansvariga, något som också utreds på justitiedepartementet. Det viktigaste är kanske inte att någon hamnar i finkan. Det viktigaste med en fällande dom är att den kanske fungerar som avskräckande exempel.

LO-tidningen nr 7 2004

Är det kvinnorna som står för ökningen av uppmärksamheten?

Vi vet att det framför allt är kvinnornas utsatthet som har ökat i offerundersökningar (Estrada m.fl. 2007). Frågan är om uppmärksamheten i artiklarna följer samma mönster. Om man särskiljer de artiklar som beskriver ett fall i materialet ($n=179$) är det jämnt fördelat mellan könen. 28 procent är manliga offer respektive 27 procent är kvinnliga. Huvudintrycket är att artiklarna om kvinnor och män följer samma utveckling. Detta är något som skiljer sig från exempelvis Hebers (2007) forskning om dagspress där det framkom att män förekom mycket oftare än kvinnor i artiklar i dagspress när det gäller att vara offer för våld i arbetslivet. Det som är vanligast förekommande under hela perioden i det här materialet är dock att kön inte anges alls i artiklarna.

Delar man däremot upp könstillhörighet efter typologierna ser man tydliga skillnader mellan könen. Tabell 4 visar att beskrivningar av kvinnliga offer är överrepresenterade i relationsvåld vilket i stor utsträckning drabbar kvinnliga anställda i form av sexuella trakasserier. När det gäller de sexuella trakasserier är det vanligt att det beskrivs ha förkommit under en lång tid innan händelsen uppmärksammas eller anmäls:

Fem före detta anställda i en organisation har polisanmält sin chef. De anställda menar att arbetsgivaren trakasserat dem sexuellt. Han påstås ha dragit upp tröjan på en kvinna, brutit sig in i en annan kvinnas rum och vid ett tillfälle föreslagit samlag.

Tabell 4: Antal artiklar om ett fall med manliga eller kvinnliga offer. (n=172²⁵).

Offer	Inkräktarvåld	Klientrelaterat våld	Våld från personal	Relationsvåld	Strukturellt våld	Totalt
Manliga	7	21	2	4	13	47
%	26	36	8	18	33	27
Kvinnliga	10	18	4	15	1	48
%	37	31	15	68	3	28
Framgår ej	10	18	4	15	1	48
%	37	31	15	68	3	28
Total	27	58	26	22	39	172
%	100	100	100	100	100	100

Enligt kvinnorna har minst 10 anställda tvingats säga upp sig för att komma undan påhoppnen. Trakasserierna lär ha förekommit under flera år.

Handelsnytt nr 11 1992

Inkräktarvåldet och det klientrelaterade våldet beskriver manliga och kvinnliga offer i ungefär lika stor utsträckning. Manliga offer är dock klart överrepresenterade i beskrivningen av offer i det strukturella våldet. Men där, liksom i våld från personal mot klient, är det vanligaste scenariot att offrets kön inte anges. Varför offrens kön särskilt anonymiseras i just dessa typer av brott är svårt att uttala sig om utifrån de data som igår i den här studien.

Om man istället fokuserar på gärningspersonens kön (redovisas ej i tabell) framgår att i de fall som tas upp så är män överrepresenterade i samtliga fall utom i våld från personal mot klient där bägge könen framstår som lika vanliga som förövare. Särskilt stor är männens del i relationsvåldet, där sexuella trakassier ingår. Det strukturella våldet framstår liksom det gjorde för offren som anonymt beträffande kön på förövare. Även för det klientrelaterade våldet är det vanligt förekommande att förövarens kön inte specificeras.

Diskussion

En slutsats man kan dra utifrån denna studie är att uppmärksamheten kring våld i arbetslivet är relativt konstant mellan 1978–1998, för att därefter öka påtagligt framför allt på 2000-talet. Ökningen sker i takt med att det börjar synas forskning på området och efter att ny lagstiftning införts. Lite överraskande kan tyckas, vid antagande av att uppmärksamheten för problemet påverkar rapporteringen i offerundersökningar, att ökningen kommer så pass sent som den gör. Den ökning av utsattheten för våld i

²⁵ n = 172 vilket är fem färre än i figur 4 vilket beror på att bara fall där en typologi kunde särskiljas ingår.

offerundersökningar som framkommit i den tidigare forskningen börjar på 1990-talet, alltså några år tidigare (Estrada m.fl. 2007). Detta antyder att fack- och arbetsgivarpressen i likhet med Estradas (1999) och Jönssons (2001) studier om ungdomsvåld respektive äldrevåld, uppmärksammar våld i arbetslivet "reaktivt", dvs man skriver om "det lokala våldet" när den samhälleliga lanseringen av våld som problem redan är klar. Däremot skiljer sig denna studie från Estradas och Jönssons eftersom ökningen av uppmärksamheten kommer senare.

Det skulle kunna vara så att uppmärksamheten för våld i arbetslivet ökat på grund av att skildringar av grövre och "spektakulära" brottstyper i arbetslivet ökat, men så är inte fallet. Studien visar att de brottstyper som uppmärksammas under perioden i stort sett är de samma hela tiden. Andra forskare, bland annat Estrada (1999) i samband med hans undersökning om det ökade ungdomsvåldet som samhällsproblem har framfört att extrema händelser kan höja allmänhetens beredskap för att utsättas för våld i så hög grad att känsligheten och rädslan för brott i hela samhället ökar. I det här materialet kan man dock inte se ett samband mellan den ökade uppmärksamhet mot politiker efter mordet på vare sig Olof Palme 1986 då uppmärksamheten faktiskt minskade eller Anna Lindh 2003 då ökningen kommit tidigare.

Till skillnad från offerundersökningarna där kvinnorna visar på en ökad utsatthet (Estrada m.fl. 2007) är det inte kvinnorna i det här materialet som står för ökningen av uppmärksamheten utan utvecklingen för män och kvinnors uppmärksamhet följs åt. Ökningen av uppmärksamheten av våld i vårdsektorn är dock något som sammanfaller med offerundersökningar (Estrada m.fl. 2007) där ökningen av utsattheten är störst inom välfärdsyrkena. Åkerströms (1993; 1997; 2000) forskning visade att vårdpersonalens ovilja att benämna vissa handlingar som våld var förknippade med uppfattningar om den egna kompetensen. Denna studie visar att våld i vården på senare tid har kommit att uppmärksammas allt mer och att det kanske därför också blivit alltmer "legitimt" att anmäla. Dock präglas de typer av våld som fått mycket uppmärksamhet de senaste åren, våld mot personal från klient samt det strukturella våldet av en ambivalens i beskrivningarna av det. Det är till exempel vanligt att tidningsartiklarna inte redovisar offrets eller förövarens kön.

Sverige anses ha världens mest könssegregerade arbetsmarknad. Detta kan ses som en konsekvens av att vi också har en stor andel av kvinnor i arbetslivet (SOU 2004:43). En stor del av dessa beskrivs i facklig press som utsatta för våld i sitt arbete. Även bygg- och anläggningsarbetare beskrivs som utsatta men då företrädesvis för det strukturella våldet. Deras utsatthet har till skillnad från vårdpersonalens inte någon motsvarande ökning enligt offerundersökningarna. Eftersom det förefaller finnas tydliga skillnader mellan branschens utsatthet och upplevelse av hot och våld på arbetsplatsen vore det även givande att studera materialet ur ett genusperspektiv. Givet att mäns och kvinnors uppfattningar om vad våld innebär och hur det skall åtgärdas skiljer sig tydligt åt (t ex Stanko 1990; Karlsson & Petterson 2003) vore det fruktbart att analysera typiskt manliga och kvinnliga arbetsplatser/yrken och dessa miljöers betydelse för synen på våld.

Enligt Tombs (2007) präglas strukturellt våld av brist på kriminalisering på grund

av de komplexa förhållanden de produceras i och denna typ av brottslighet har svårt att attrahera politikerna, medias och även kriminologernas uppmärksamhet. Ett rimligt antagande hade i enlighet med Tombs varit att inkräktarvåldet under hela perioden varit den dominerande men så var alltså inte fallet. Denna studie visar på uppmärksamheten för det strukturella våldet är relativt omfattande och ökar. Användandet av typologierna komplicerades till viss del av att de tre första framstår som mer tydligt deskriptiva till sin karaktär medan den fjärde och sista typen, strukturellt våld är svårfångad och skiljer sig från de andra. I det strukturella våldet är "gärningspersonen" sällan en person och ansvaret läggs då istället på själva företagsstrukturen. I och med det blir det svårt att påvisa det kausala sambandet mellan den påstådda oaksamheten och verkan (olyckan). Det är själva handlingen som framstår som central snarare än vem som är förövare. Detta skiljer sig från de andra kategorierna där det är gärningspersonen som är avgörande för kategoriseringen. Att studera denna typ av brott i ett vidgat perspektiv vore intressant och angeläget, inte minst med tanke på att Sverige är ett av få länder inom EU där man inte kan straffa en juridisk person (Jönsson 2005). En sådan forskning skulle även bidra till att vidga den kriminologiska debatten.

En kommande artikel baserad på samma material kommer att fokusera på skillnader i hur olika aktörer ser på orsaker till problemet och vilka åtgärder som föreslås. Är det så att de åtgärder som föreslås för inkräktarvåld, vilket ursprungligen varit den del av det arbetslivsrelaterade våldet som uppmärksammats mest, också föreslås för det klientrelaterade våldet och strukturella våldet? Föreslås krav på ökad övervakning, hårdare straff, flera lagar även i andra sammanhang än de vi traditionellt är vana vid? Vilka är så kallade claimsmakers i frågan och finns det någon skillnad mellan hur arbetstagarpress och arbetsgivarpress skildrar problemet och vilka åtgärder föreslås?

Frågan hur det arbetslivsrelaterade våldet har kommit att etableras som ett samhällsproblem kan inte besvaras endast utifrån de frågeställningar som tagits upp i denna artikel. Det är viktigt att påminna om att uppmärksamheten i den fackliga pressen inte kan användas som ett mått på den faktiska förekomsten av ett samhällsproblem. Men det finns goda skäl att anta att medierna samverkar med övriga källor. I det här fallet vore det intressant att vidare undersöka vilken roll den tidiga forskningen har för fältet. Det är även angeläget att studera exempelvis arbetsskadeanmälningar för att se om dessa anmälningar visar på samma vidgade definitioner av vad som är att betrakta som våld i arbetslivet som denna studie gett vid handen. Svaret på dessa frågor skulle kunna leda vidare till en fördjupad förståelse av hur våld i arbetslivet på senare år har kommit att växa fram som ett samhällsproblem.

Avslutning

Sammanfattningsvis visar resultaten att uppmärksamheten för våld i arbetslivet ökar från och med 2000-talet. De yrkesområden som uppmärksammas mest är vården, handeln och politiken. Till en början förekommer främst beskrivningar av handeln men i slutet av den studerade perioden är det vårdsektorn och den politiska sfären

som får störst uppmärksamhet i tidningarna. Kvinnor och män beskrivs lika ofta som utsatta men vissa skillnader finns t ex för vilka brott de utsatts för. Det i materialet oftast förekommande beskrivna brotten är hot, misshandel och rån. Resultatet visar dock att våld i arbetslivet under undersökningsperioden *blir* något mycket mer än ”bara” bank- och butiksrån. Det som främst händer under perioden 1978–2004 är att den traditionella bilden av den rationella brottslingen utmanas av andra icke-traditionella brottslingar, såsom senildementa, sjuksköterskor och företag. Mest ökar rapporteringen och hot och misshandel. Den vidgade definitionen av vad som betraktas som våld som kriminologisk forskning tidigare (Estrada 1997,1999; Åkerström 2000; Balvig & Kyvsgaard 2006; von Hofer 2006) visat ha betydelse för andra områden förefaller alltså även ha påverkat uppmärksamheten för våld inom arbetslivet.

Förändringen handlar dock inte bara om vidgade definitioner av vilka händelser som kan anses vara våld utan det är även nya grupper som uppmärksammas som offer och förövare. Till exempel kan personal inom vården uppmärksammas i egenskap av offer för våld samtidigt som de också kan ställas till svars för sina handlingar i egenskap av förövare.

Eftersom det tycks ha skett en förskjutning av vad uppfattningen av hot och våld i arbetslivet är, är det i analogi med vad Estrada (2004) visade med ungdomsvåldet och skolan, rimligt att anta att en ökad uppmärksamhet och förändrad inställning till våld i arbetslivet, får återverkningar på lagstiftarens, polisens och domstolarnas praktik. Stigande frekvenser i kriminalstatistik är en direkt följd av denna förändring av vad som uppfattas som våld och hot i arbetslivet.

Referenser

- AFS 1993:02 *Våld och hot i arbetsmiljön*. Arbetarskyddsstyrelsens kungörelse med föreskrifter om åtgärder mot våld och hot i arbetsmiljön samt allmänna råd om tillämpningen av föreskrifterna. Stockholm: Arbetarskyddsstyrelsens författningssamling. http://www.av.se/dokument/afs/afs1993_02.pdf (2008-05-12)
- Andersson, B och Lundberg, M. (2001) ”Kvinnomisshandel som kunskapsfält – att definiera, förklara och hantera ett socialt problem”, 63–91 i Åkerström, M. och Sahlin I. (red) *Det motspänstiga offret*. Lund: Studentlitteratur.
- Arnetz, J. E. (1998) *Violence towards health care personnel: Prevalence, risk factors, prevention and relation to quality of care*. Stockholm: Karolinska Institutet, Department of Public Health Sciences.
- Balvig, F. & Kyvsgaard, B. (2006) *Volden i Danmark 1995 og 2005*. <http://www.dkr.dk/graphics/krimprevsite/filer/VoldiDK95og05.pdf> (2008-05-12)
- Bergström, G. & Boréus, K. (2000) *Textens mening och makt: Metodbok i samhällsvetenskaplig textanalys*. Lund: Studentlitteratur.
- Bergqvist, M. (2007) *Räkna med den ekonomiska brottsligheten. Om det kvantitativa studiet av ekonomisk brottslighet*. Stockholm: Kriminologiska Institutionen.
- Best, J. (2001) *Random Violence. How we talk about new crimes and new victims*. Berkely: University of California Press.
- Blomberg-Kroll, H., Kroll, T., Lundström, T., & Swärd, H. (red) (2004) *Samhälls-*

- problem och socialpolitik i massmedier*. Lund: Studentlitteratur.
- Blumer, H. (1971) "Social problems as collective behaviour", *Social Problems*, 18: 298–306.
- Bowie, V. (2002a) "Defining violence at work: a new typology", 1–20 i Gill, M., Fisher, B. & Bowie V (red) *Violence at work. Causes, patterns and prevention*. Devon: Willan Publishing.
- Bowie, V. (2002b) *Workplace violence: A Second look*: Paper presented at the Crime Prevention Conference convened by the Australian Institute of Criminology and the Crime Prevention Branch, Commonwealth Attorney-General's Department and held in Sydney, 12–13 September 2002.
- Bowie, V., Fisher B.S & Cooper C.L. (2005) *Workplace violence: Issues, Trends, Strategies*. Devon: Willan Publishing.
- BRÅ (2005) *Otillåten påverkan riktad mot myndighetspersoner. Från trakasserier, hot och våld till amorös infiltration*. BRÅ-rapport 2005:18 Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- BRÅ (2006) *Hot och våld mot kriminalvårdens personal*. BRÅ-rapport 2006:5 Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- BRÅ (2007) *Kameraövervakning och brottsprevention. En systematisk forskningsgenomgång*. Rapport 2007:29 Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Budd, T. (2001) *Violence at work: New findings from the 2000 British Crime Survey*. London: Home Office.
- Carlson, T. (1999) *Massmedia 2000*. Falun: Kunskapsförlaget/P.A. Nordstedt & Söner.
- Carlsson, G. (2003) Det våldsamma mötets fenomenologi – om hot och våld i psykiatrisk vård. *Vårdvetenskap och socialt arbete*. Vol. 32. Växjö: Växjö University Press.
- Catley, B. (2005) *Workplace Violence and the Forging of Management and Organization History*. Paper presented at the Management and Organization History Stream, 4th International Critical Management Studies Conference Judge Institute of Management, University of Cambridge 4th- & 6th July 2005.
- Chappell, D & Di Martino V, (2006) *Violence at Work*. Genève: International Labour Office.
- Christiansen, J. M. (2005) *Vold på arbejdet – med særlig vægt på FTF-medlemmers arbejdspladser*. Copenhagen: CASA.
- Estrada, F. (1997) "Ungdomsvåld: upptäckten av ett samhällsproblem. Ungdomsbrottslighet i svensk dagspress 1950–1994", *Sociologisk Forskning*, 97 (4):51–72.
- Estrada, F. (1999) *Ungdomsbrottslighet som samhällsproblem. Utveckling, uppmärksamhet och reaktion*. Stockholm: Kriminologiska institutionen.
- Estrada, F. (2004) "Brottslighetens politiska dynamik – ledarsidors syn på ungdomsbrottslighet 1970–1999", 127–157 i Blomberg-Kroll, H., Kroll, T., Lundström, T., & Swärd, H. (red), *Samhällsproblem och socialpolitik i massmedier*. Lund: Studentlitteratur.
- Estrada, F. (2005) *Våldsutvecklingen i Sverige – En presentation och analys av sjukvårdsdata*. Arbetsrapport 2005:4. Stockholm: Institutet för framtidsstudier.
- Estrada, F., Nilsson, A. & Wikman, S. (2007) "Det ökade våldet i arbetslivet. En

- analys utifrån de svenska offerundersökningarna”, *Nordisk Tidskrift för Kriminalvetenskap*, 94:56–73.
- Gustavsson, J. & Svedberg, B. (2002) *Hot och våld mot personal i kriminalvården*. Norrköping: Kriminalvårdsstyrelsen.
- Geijer, P. & Menckel, E. (2003a) *Hot och våld i detaljhandeln*. Stockholm: Arbetsmiljöverket och Arbetslivsinstitutet.
- Geijer, P. & Menckel, E. (2003b) *Hot och våld vid svenska bensinstationer*. Stockholm: Arbetsmiljöverket och Arbetslivsinstitutet.
- Gill, M., Fisher, B. & Bowie V. (red)(2002) *Violence at work. Causes, patterns and prevention*. Devon: Willan Publishing.
- Gray G. C. (2006) The Regulation of Corporate Violations: Punishment, Compliance, and the Blurring of Responsibility, *British Journal of Criminology* 2006 46:875–892.
- Heber, A. (2007) *Var rädd om dig. Tre studier om rädsla för brott*. Stockholm: Stockholms Universitet, Kriminologiska institutionen.
- Heiskanen, M. (2007), Violence at Work in Finland; Trends, Contents, and Prevention, *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 8 (1):22–40.
- Hilgartner, S. and Bosk, C.L. (1994) The rise and fall of social problems: a public arenas model, *American Journal of Sociology*, 1994:53–78.
- von Hofer, H. (2000) “Criminal Violence and Youth in Sweden: a Long-term Perspective.” *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 1(1):56–72.
- von Hofer, H. (2006) “Ökat våld och/eller vidgade definitioner?”, *Nordisk Tidskrift för Kriminalvetenskap*, 93:193–208.
- Hvitfelt, H. (1985) *På första sidan. En studie i nyhetsvärdering*. Stockholm: Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar.
- Häll, L. (2004) *Offrer för vålds- och egendomsbrott 1978–2002*. Rapport 104. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- Jerre, K. (2008) *Ökar de våldsrelaterade arbetsmiljöproblemen? Våld i arbetslivet utifrån de svenska Arbetsmiljöundersökningarna*. Institutet för framtidsstudier. (stencil)
- J:son Lönn, E. (2005) *Jobb(iga) nyheter: om dagstidningars bevakning av arbetsmiljöfrågor*. Umeå: Institutionen för kultur och medier.
- Jönsson, H. (2001) ”Äldre människor som offer för våld och brott”, 119–154 i Åkerström, M. och Sahlin, I. (red) *Det motspänstiga offret*.
- Jönsson, S. (2004) Straffansvar och modern brottslighet. En idékritisk studie av straffansvar för juridiska personer. Lund: Juridiska fakulteten.
- Karlsson, J & Pettersson, T. (2003): *Fokusgruppsintervjuer med ungdomar om genus och våld*. Rapport 2003:2. Stockholm: Kriminologiska Institutionen. Stockholms universitet.
- Kitsuse, J.I. & Cicourel, A. (1963) “A Note on the Uses of Official Statistics”, *Social Problems*, Vol 11:131–139.
- Lewin, B. (2004) ”Brottsoffer med funktionshinder”, 135–158 i Lindgren, M., Pet-

- tersson, K-Å. & Hägglund, B. (red.). *Utsatta och sårbara brottsoffer*. Stockholm: Jure Förlag AB.
- Lindgren, M., Pettersson, K-Å. & Hägglund, B. (red.). (2004) *Utsatta och sårbara brottsoffer*. Stockholm: Jure Förlag AB.
- Lindgren, S-Å. (1993) *Den hotfulla njutningen: att etablera drogbruk som samhällsproblem 1890–1970*. Stockholm: Symposium graduale.
- Lindgren, S-Å. (2000) *Ekonomisk brottslighet. Ett samhällsproblem med förhinder*. Lund: Studentlitteratur.
- Lindgren, S-Å. (2005) Social Constructionism and Criminology: Traditions, problems and possibilities, *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 6(1):4–22.
- Lundström, M. (2006) *Våld – utmaning och utmattning: vårdares utsatthet och upplevelser i samband med våld i gruppboheter för personer med utvecklingsstörning*. Umeå: Medicinska fakulteten.
- Löfström, Å. (red.) (2004) *Den könsuppdelade arbetsmarknaden*. Betänkande av utredningen om den könssegregerade svenska arbetsmarknaden, SOU 2004:43. Stockholm: Fritzes
- Mayhew, C. (2002) "Occupational violence in industrialized countries: types, incidence patterns and 'at risk' groups of workers", 21–40 i Gill, M., Fisher, B. & Bowie V. (red) *Violence at work: causes, patterns and prevention*. Cullompton: Willan.
- McCombs, M.E. och Shaw, D.L. (1972) The Agenda-Setting Function of the Press, *Public Opinion Quarterly* 36:176–187.
- McCombs, M. (2006) *Makten över dagordningen. Om medierna, politiken och opinionsbildningen*. Borgå: SNS Förlag.
- Menckel, E. (red) (2000) *Hot och våld i vård och omsorg. Fakta, forskning och förebyggande arbete*. Stockholm: Arbetslivsinstitutet.
- Nermo, M. (2004) "Yrkessegrering i sju länder – En jämförelse av könsmonster på olika arbetsmarknader", 231–258 i Löfström, Å. (red) *Den könsuppdelade arbetsmarknaden*. Betänkande av utredningen om den könssegregerade svenska arbetsmarknaden, SOU 2004:43, Stockholm: Fritzes.
- Nord, L. (2000) *Vår tids ledare. En studie av den svenska dagspressens politiska opinionsbildning*. Stockholm: JMK.
- Nordin, H. (2000) "Förekomst i olika arbetsmiljöer", 11–27 i Menckel, E. (red) *Hot och våld i vård och omsorg. Fakta forskning och förebyggande arbete*. Stockholm: Arbetslivsinstitutet.
- Norée A. (2000) *Laga befogenhet – Polisens rätt att använda våld*. Stockholm: Jure.
- Nylander, P-Å. (2006) *Kriminalvårdares vardagsarbete – handlingar, emotioner och föreställningar*. En intervjustudie med vårdare vid svenska anstalter. Örebro: Örebro Universitet.
- Olsson, B. (1994): *Narkotikaproblemets bakgrund*. CAN-rapport Nr. 39. Stockholm: Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning.
- Peterson, L. & Rying, M. (2004) "Dödligt våld" i *Brottsutvecklingen i Sverige 2001–*

2003. Stockholm. Brottsförebyggande rådet.
- Pollack, E. (2001) *En studie i medier och brott*. Stockholm: Institutionen för journalistik, medier och kommunikation.
- Pollack, E. (2004) "Medierade brott", 57–92 i Blomberg, H. (red) *Sociala problem och socialpolitik i massmedier*. Lund: Studentlitteratur.
- Reiman, J. (1998) The Rich Get Richer and the Poor Get Prison: Ideology, Class, and Criminal Justice, *Contemporary Sociology*, 9(6):806–807.
- Slapper, G. & Tombs, S. (1999) *Corporate Crime*. London: Longman.
- Stanko, E. (1990) *Everyday violence: how women and men experience sexual and physical danger*. London: Winchester.
- Suserud, B-O., Blomquist, M. & Johansson, I. (2002) Experiences of threats and violence in the Swedish ambulance service, *Accident and Emergency Nursing*, 10:1–9.
- Tombs, S. (2007) "'Violence', safety crimes and criminology", *British Journal of Criminology*, 47(4):531–550.
- Viitasara, E. (2004) *Violence in caring: risk factors, outcomes and support*. Stockholm: Arbetslivsinstitutet.
- Waddington, P. Badger, D. and Bull, R. (2005) Appraising the inclusive definition of workplace violence. *British Journal of Criminology*, 45 (2):141–164.
- Åkerström, M. (1993) *Våld och hot i sjukvårdsarbeten: dokumentation av en riksrepresentativ intervjustudie*. Lund: Network for research in criminology and deviant behaviour at Lund University.
- Åkerström, M. (1996) *Kultur, kriminalitet och social kontroll*. Stockholm: Carlssons förlag.
- Åkerström, M. (1997) "Att anmäla våld – en praktik inom lokala kulturer", *Nordisk Tidskrift för Kriminologisk vetenskap*, 84:125–132.
- Åkerström, M. (2000) "Det gicks bärsäkrång" – nedtoning av våld på sjukhem" i Åkerström, M. & Sahlin, I. (red) *Det lokala våldet. Om rädsla, rasism och social kontroll*. Västerås: Liber.
- Åkerström, M. & Sahlin, I. (red)(2000) *Det motspänstiga offret*. Lund: Studentlitteratur.

ABSTRACT

Hurting to help or helping to hurt? –The reservation wages of unemployed, job chances and reemployment incomes in Sweden

Economic incentives and their impact on the job search behaviour of the unemployed have been a central focus in the academic and political debate in Sweden. A key concept has been the reservation wages of the unemployed, the lowest income at which an unemployed person would be willing to accept a job offer. Unemployment benefit systems have been argued to raise and maintain reservation wages at high levels that lower job chances. This has been supported by a large number of international studies. From this perspective lower reservation wages would function as protection against long term unemployment and the scarring effects associated with it. High reservation wages might however, based on the same behavioural assumptions, have a human capital preserving effect. The possibility to hold out for the right job should reduce human capital losses compared to accepting the first available job offer. In this article we use Swedish longitudinal micro data combining interview and register data in order to investigate three central aspects reservation wages in a Swedish context: *Factors influencing the setting of reservation wages, the effect of reservation wage on job chances and the impact of reservation wages on reemployment incomes*. Our findings show that benefit level and pre-unemployment position in the wage structure are central factors for setting the reservation wage. The effects of reservation wages were however not the expected. No effects were found on job chances, while a strong positive effect was found on reemployment income. This together indicates that high reservation wages have a human capital preserving effect in Sweden.

Key words

Reservation Wage, Unemployment Scarring, Human Capital, Job Chances, Reemployment Income

Madelene Nordlund är doktorand vid Umeå Universitet. Hennes avhandlingstema kretsar kring humankapitaleffekter av arbetslöshet, sett ur ett individperspektiv.

Mattias Strandh är FD i sociologi och lektor vid Umeå Universitet. Hans forskningsintresse är familje- och arbetsmarknadsfrågor som berör kontaktytan mellan familj, arbete och välfärdsstat.

Madelene Nordlund, Mattias Strandh

Göra illa för att hjälpa eller hjälpa till att göra illa?

– Arbetslösas reservationslöner, jobbchanser och återanställningsinkomster

Betydelsen av ekonomiska incitament för arbetslösas sökbeteende och jobbchanser har upptagit en central plats i både den politiska och akademiska debatten. Ett nyckelbegrepp har här varit reservationslönen, vilken motsvarar den lägsta lön som en arbetslös kan tänka sig att acceptera ett jobb för. Resonemanget har i stort varit att om reservationslöner sjunker, sjunker även arbetslöshetsstalet och om de ökar så ökar också arbetslöshetsstalet. Detta är även antagandet enligt den sökteori som Mortensen (1977) under 1970-talet arbetade fram. Enligt sökteorin kommer individer som varit arbetslösa länge att sänka reservationslöner och därmed förväntas övergå från arbetslöshet till arbete att ske i väsentligt större utsträckning än om reservationslönen ökar eller är konstant hög. Ett stort antal empiriska studier har också bekräftat teorins giltighet (se exempelvis Meyer, 1990; Carling et al., 1999).

Från det här perspektivet skulle man kunna betrakta sänkta reservationslöner som ett skydd mot långtidsarbetslöshet och utanförskap. Detta är viktigt inte minst då arbetslöshet i allmänhet, och långtidsarbetslöshet i synnerhet, är ett uppenbart hot mot individens framtida möjligheter på arbetsmarknaden. Många studier har visat att risken för ytterligare instabilitet på arbetsmarknaden och en negativ inkomstutveckling ökar ju längre arbetslöshetsperioden varar (se exempelvis Arulampalam, 2000 och 2001; Bender mfl., 1999; Burgess mfl., 2003; Gregg och Tominey, 2005; Layte mfl., 2000; Strandh och Nordlund, 2008). Fokus på möjligheterna att påverka arbetslösas jobbchanser (samt den totala arbetslöshetsnivån) genom att sänka reservationslöner baserar sig dock ofta på en relativt ensidig förståelse av effekterna av ekonomiska incitament för arbetslösas sökbeteende. Utifrån ett mer dynamiskt perspektiv är det möjligt att härleda möjliga positiva effekter av höga reservationslöner. Den negativa effekten av höga reservationslöner på jobbchanserna antas vara att den gör arbetslösa mer kräsna. De får således längre söktider för att de har en ekonomisk uthållighet att

inte ta första bästa jobb, utan har möjlighet att i stället vänta på ett bättre jobberbjudande. Denna kräsenhet kan dock mycket väl få positiva effekter då den som väntar in rätt jobb kan förväntas få ett jobb som bättre utnyttjar hans/hennes humankapital. Att sänka arbetslösas reservationslöner kan således tvinga dem att återgå i arbeten som inte svarar mot deras humankapital (med humankapital avses här utbildning och erfarenheter) vilket kan ge negativa effekter på så väl den framtida stabiliteten på arbetsmarknaden som på deras framtida inkomster. Detta är också något som visat sig i de empiriska studier som gjorts med denna utgångspunkt (Gallie och Alm, 2000; Gangl, 2004).

Reservationslönens positiva och negativa effekter är av särskilt intresse i dagens Sverige. Den stora reform av arbetslöshetsförsäkringssystemet som just genomförts har i sin huvudsak baserat sig på antaganden om A-kassans effekter på reservationslönen och reservationslönens effekter på jobbchanserna. Rätten till ersättning från A-kassan reducerades såväl i antal dagar som i ersättningsnivå, där en stegvis sänkning av ersättningen från 80 procent till 65 procent förväntas påverka arbetslösas reservationslöner och därmed även arbetslöshetsstalet. Detta kombinerades med ett jobbskatteavdrag vilket ytterligare ökade skillnaderna mellan arbetsinkomster och försäkringsinkomster. Förändringarna är intressanta inte minst utifrån det perspektivet att även om internationella studier visat på starka effekter av reservationslöner på jobbchanser, så har svenska studier varit mindre tydliga (Carling 1999, Bennemarker et al, 2005). I denna studie skall vi med hjälp av ett datamaterial från senare delen av 1990-talet försöka ta ett samlat grepp på reservationslönernas effekter under svenska förhållanden. Vi kommer att titta på vad som styr arbetslösas reservationslön, vilken effekt reservationslönen har på arbetslösas jobbchanser samt om vi kan hitta humankapitalbevarande effekter av höga reservationslöner.

Ersättningsnivån och arbetslösas sökbeteende

Sökteorin har fungerat som ett centralt analysinstrument i studier på de mest skilda arbetsmarknader. Modellen antar att en hög/höjd ersättningsnivå vid arbetslöshet uppmuntrar till förlängda arbetslöshetsperioder då utträde från arbetslöshet ökar allt eftersom arbetslöshetsperioden avancerar. Detta antas bero på att reservationslönen reduceras när tiden för utstämpling närmar sig. Med andra ord så kommer den arbetssökande att acceptera jobberbjudanden som han/hon inte skulle ha antagit tidigare under arbetslöshetsperioden. En hög ersättning medför således högre arbetslöshetsnivåer bland arbetssökande som under längre perioder har rätt till A-kassa (Mortensen 1977).

Litteraturen angående ersättningsnivån och dess effekter på övergångar från arbetslöshet till arbete stämmer till stor del med teorins antagande. Detta gäller såväl flödet från arbetslöshet till arbete beroende på reservationslönens nivå (se exempelvis Meyer, 1990; Roed och Zhang, 2004) som längden på ersättningsperioden (se exempelvis Katz och Meyer, 1990; Layard *mfl.*, 1991; Card och Levine, 2000). De huvudsakliga resultaten pekar på att ökat utträde från arbetslöshet sker när arbetssökande närmar sig utstämpling eller när deras ersättningsnivå sänks.

Eftersom både svensk arbetsmarknad och arbetsmarknadspolitik skiljer sig markant från situationen i USA (och de flesta europeiska länder) är det naturligtvis intressant att betrakta reservationslörens effekter ur ett specifikt svenskt perspektiv. Studier visar här inte lika starka samband mellan reservationslön och arbetslöshetstal. Carling mfl. (1999) studerade hur en av de större reformerna av A-kassan under 1990-talet påverkade utflödet från arbetslöshet till arbete bland ersättningsberättigade individer. Reformen bestod bland annat i att ersättningsnivån sjönk från 80 till 75 procent av tidigare lön. Resultatet visade ett ökat utflöde från arbetslöshet till arbete med tio procent. Även Harkman mfl. (1997) fann en något ökad övergång från arbetslöshet till arbete i samband med att A-kassan 1993 sjönk från 90 till 80 procent. Bennemarker mfl. (2005) studerade i sin tur effekterna av en reform i A-kassan i början på 2000-talet. Reformen bestod i att ersättningen ökade markant för en grupp på arbetsmarknaden medan andra grupper inte var påverkade av förändringarna. I motsats till Carling och Harkman, fann Bennemarker inte några övertygande bevis som skulle kunna styrka att en förhöjd ersättning förlänger arbetslöshetsperioderna.

Det är möjligt att de svagare och mera blandade svenska effekterna härstammar från tryggheten som arbetslösa kände i och med tillgången på aktiva arbetsmarknadspolitiska program. Genom sådana program behövde arbetssökande som närmade sig utstämpling inte justera sin reservationslön och kunde därmed ytterligare dröja med arbetsmarknadsinträdet. De som närmade sig utstämpling erbjöds att delta i ett aktivt arbetsmarknadspolitiskt program, vilket inte endast säkrade individens ekonomi ytterligare en tid, utan också genererade rätt till nya ersättningsdagar efter avslutat deltagande. Carling mfl. (1996) undersökte arbetslösas sökbeteende när de närmade sig dagen för utstämpling. Tre olika utvägar vid utstämpling undersöktes: Övergång till den öppna arbetsmarknaden, till ett program och till öppen arbetslöshet. Studien visade en viss ökad övergång från arbetslöshet till arbete på den öppna arbetsmarknaden, men största ökningen (en ökning med nästan 400 procent) i övergångar skedde till aktiva arbetsmarknadspolitiska program (Carling mfl. 1996).

Resultatet indikerar att en förändring i A-kassan inte kan förväntas få lika stora effekter på övergången från arbetslöshet till arbete på den svenska arbetsmarknaden som på andra arbetsmarknader. Detta eftersom det i den svenska arbetsmarknadsförsäkringen låg inbyggt en vidare inkomstgaranti efter utstämpling från a-kassan. Vad som är intressant är att de nya A-kassareglerna som trädde i kraft den första januari 2007 inte i grunden skiljer sig från den tidigare situationen. Även om det numera inte går att förlänga antalet ersättningsdagar som man är berättigad till med hjälp av arbetsmarknadspolitiska program, så finns det ett aktivitetsstöd som garanterar en ersättning om 65 procent av tidigare inkomst efter utstämpling (IAF, 2007:2). Möjligen blir effekten av aktivitetsstödet att reservationslörens, och därmed arbetslöshetstalet, inte drastiskt sänks när ersättningsdagarna tar slut. Den kraftiga och stegvisa sänkningen från 80 till 65 procent kan å andra sidan kanske pressa arbetslösa att sänka reservationslörens redan långt innan antalet ersättningsdagar tar slut.

Arbetslöshet och dess effekter

Sökteorin har i stor utsträckning inspirerat forskares val av frågeställningar när det gäller arbetslösas sökbeteende och dess effekter både internationellt och i Sverige. Fokus har legat på utformningen av ersättningar, sänkning av reservationslöner och de direkta effekterna på övergångssannolikheter till den öppna arbetsmarknaden. Relativt få studier berör andra typer av effekter av ersättningsnivåer och reservationslöner såsom effekter på individers framtida inkomster eller deras stabilitet på arbetsmarknaden. Forskningen har således till stor del strävat efter att besvara frågan om hur man får arbetslösa att snabbt ta ett jobb, utan att särskilt reflektera över om detta är den bästa lösningen för individen och samhället. En central fråga borde här vara om det är viktigare för den arbetslösa att ta vilket jobb som helst, eller att hitta ett lämpligt jobb. Korta sökperioder behöver inte per definition innebära en effektiv matchning på arbetsmarknaden, utan skulle istället kunna indikera onödiga humankapitalförluster. Tvångsmässiga byten av yrke, arbetsuppgifter eller arbetsplatser skulle kunna minska möjligheterna för att redan investerat humankapital kan tillvaratas. I en sådan situation ökar risken för långvariga eller bestående men av arbetslöshetsperioden på individnivå, vilket på längre sikt också kan väntas få negativa konsekvenser på makronivå.

Det finns dock mycket god anledning att fokusera just på längden av arbetslöshetsperioderna. Det är väl dokumenterat att ju längre en arbetslöshetsperiod varar desto större är risken för att individen drabbas av långvariga negativa effekter. Avbrott från arbetsmarknadsdeltagande leder till minskat humankapital och ju längre arbetslöshetsperioden pågår desto mer erfarenheter går den arbetslösa miste om i jämförelse med dem som inte erfar karriärvbrott (se exempelvis Loek 1990; Gregg och Tominey, 2005). Vid långtidsarbetslöshet ökar risken för sysselsättningsmobilitet, ofta till okvalificerade yrken (Layte et al., 2000), liksom risken för inkomstförluster i relation till tidigare inkomster. Redan korta arbetslöshetsperioder har sådana negativa effekter på inkomsten. Till exempel fann Björklund (1981) att en tio veckors lång arbetslöshet ledde till sju procents inkomstreduktion. Liknande eller större inkomstförluster har också visats i internationella studier (Hipple, 1999; DiPrete, 2002). Bender mfl. fann här att de som återanställdes relativt tidigt endast förlorade ca två procent av sina tidigare inkomster medan de som varit arbetslösa länge erfor en permanent negativ inkomsteffekt på ca 19 procent (Bender 1999).

Ur detta perspektiv skulle en låg ersättningsnivå kunna ses som ett skydd mot långtidsarbetslöshet och också dess långvariga negativa effekter. Det finns emellertid också studier som visar på vikten av att återvända till ett *lämpligt* arbete. Till exempel visar Gangl (2004) i en jämförande studie mellan Tyskland och USA att de arbetssökande som uppbar A-kassa till en större utsträckning undvek långvariga negativa effekter från arbetslöshetsperioden, i jämförelse med dem som inte var berättigade till ersättning. De negativa effekterna mättes i denna studie i framtida arbetslöshetsperioder, mobilitet på arbetsmarknaden och inkomstförändringar för de som återgick i arbete. Studien visar tydligt att antalet återanställningar är negativt korrelerade med

dess kvalitet. Genom ett minskat finansiellt tryck på den arbetssökande uppstår möjligheter att söka adekvata jobb, och på så sätt reduceras de negativa effekter som följer i arbetslöshetens spår (Gangl 2004). Liknande slutsatser drar Gallie och Alm (2000) som menar att den förhållandevis generösa A-kassan i Sverige bidrar till att arbetslösa oftare återgår till ett högkvalitativt arbete än arbetslösa på andra europeiska arbetsmarknader där ersättningsnivån är lägre.

Frågeställningar

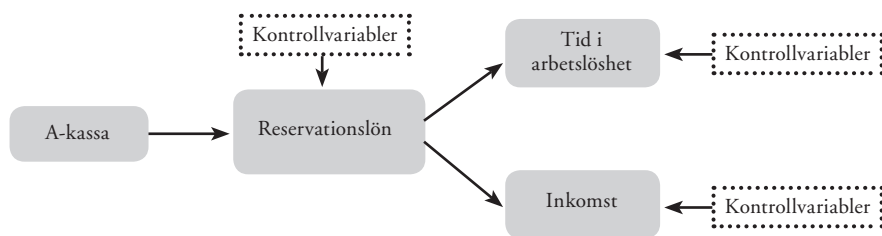
Internationella studier visar att låga reservationslöner förkortar arbetslöshetsperioderna och att reservationslönen i sin tur regleras genom ersättningsnivån vid arbetslöshet. Svenska studier visar mer varierande resultat när det gäller sambandet mellan förändringar i A-kassan och utflöde från arbetslöshet till arbete. En förklaring till detta skulle kunna vara att förändringar i A-kassan inte korrelerar med hur arbetslösa sätter sina reservationslöner. En annan förklaring skulle kunna vara att sambandet mellan reservationslönen och arbetslösas jobbchanser ser annorlunda ut i Sverige. Dessa möjligheter leder oss till de två första frågeställningarna som vi skall försöka besvara:

1. Har A-kassan en central betydelse för hur arbetslösa sätter sina reservationslöner i Sverige, eller bidrar andra mekanismer på den svenska arbetsmarknaden också till förklaringen?
2. Har reservationslönen en central betydelse för arbetslösas jobbchanser?

Om reservationslönen och jobbchanserna korrelerar kan man anta att låga reservationslöner fungerar som ett skydd mot negativa effekter av långtidsarbetslöshet. Vi menar emellertid att det vore förhastat att dra slutsatser om betydelsen av låga eller höga reservationslöner enbart på basis av deras effekter på jobbchanser. För att kunna uttala sig om effekterna av förändringar i arbetslösas reservationslöner måste man också ta hänsyn till möjliga humankapitaleffekter i form av reservationslönens betydelse för kvaliteten på det jobb som den arbetslöse återkommer till. Viss forskning tyder på att sådana effekter existerar, och motverkar effekterna av längre arbetslöshets-tider. Utifrån detta formuleras vår tredje frågeställning:

3. Ger höga reservationslöner positiva effekter på återanställningsinkomsten?

Tillsammans bör svaren på dessa tre frågor ge oss en bättre helhetsbild av reservationslönen under svenska förhållanden. Detta genom att reda ut sambanden mellan ersättningsnivån och reservationslönen samt mellan reservationslönen och dess effekter. Figur 1 illustrerar hur vi tänker oss dessa förhållanden.

Figur 1. Illustration av hur A-kassa via reservationslönen antas påverka arbetslöshetsperiodernas längd och inkomstutveckling.

Data och metod

För att besvara våra tre frågor använder vi oss av ett longitudinellt datamaterial insamlat inom ramen för ”Long term unemployment project” (LUP). Materialet består dels av två telefonintervjuer med slumpmässigt utvalda arbetslösa (ur arbetsmarknadsstyrelsens HÄNDEL-databas som innehåller information om arbetslöshetshändelser för alla registrerat arbetslösa) gjorda under 1996 och återintervjuade 1997. Som arbetslösa räknades såväl öppet arbetslösa som de som deltog i arbetsmarknadspolitiska program. Sammanlagt var svarsfrekvensen 74 procent vid den första intervjun (ca 1800 arbetslösa) varav 80 procent också besvarade den andra intervjun. För vårt syfte har vi valt att endast inkludera individer som var i arbete innan arbetslöshetsperiodens början och som ingår i panelen. Sammanlagt uppgår dessa till 1385 personer. Fördelen med att använda just LUP är att frågorna baseras på intervjuer och inte registerdata. Detta ger oss information om vilka reservationslöner de arbetslösa satte, deras inställning till arbete etc. Detta longitudinella intervjumaterial har sedan kompletterats med registerdata från HÄNDEL där information om individernas arbetslöshetshändelser har inhämtats.

Centrala variabler

Reservationslönen utgörs av den lägsta lönen som en arbetslös kan tänka sig att acceptera ett jobberbjudande för. Att använda arbetslösas uppgifter om reservationslöner rakt av vore emellertid problematisk. Den initiala reservationslönen (den nivå som den arbetslösa sätter reservationslönen till i början av arbetslöshetsperioden) borde spegla den arbetslöses humankapital. Detta då nivån på reservationslönen sannolikt är relaterad till vad han/hon anser skäligt med tanke på utbildning och erfarenheter på arbetsmarknaden. Reservationslönen som den arbetslöse uppger kan också fungera som en bedömning av den lönestruktur som råder på det område där den arbetslösa söker jobb. En arbetslös med stort humankapital förväntas således sätta högre reservationslöner än en arbetslös med ett lågt humankapital. Om måttet på reservationslönens storlek inte tog hänsyn till humankapitalskillnader skulle reservationslönen snarast bli ett mått på attraktivitet på arbetsmarknaden och inte representera faktisk kräsenhet hos de arbetslösa.

För att kunna prata om, och jämföra nivåer på reservationslöner, måste vi därför ta hänsyn till olika individers humankapital och arbetsmarknader. Vi har här valt att skapa en reservationslönevariabel som relaterar till de arbetslösas uppgivna lägsta löner med deras löner innan arbetslösheten. Argumentet här är att marknaden förmodligen är bäst på att uppskatta marknadsvärdet på det humankapital som individerna representerar. Den tidigare lönen är därmed ett relativt bra mått på de arbetslösas marknadsvärde också när de är arbetslösa. En individ som sätter en allt för hög reservationslön i förhållande till tidigare inkomst bör enligt söketeorin uppleva en längre arbetslöshetsperiod än den arbetslöse som sätter en mycket låg reservationslön i förhållande till sin tidigare inkomst. För att uppnå syftet att studera effekterna av reservationslönens storlek skapar vi således en kontinuerlig variabel, **reservationslön**, som anger proportionen reservationslön (reservationslön 1996 anges i databasen i kronor/månad) i förhållande till tidigare inkomst (inkomst anges i databasen i kronor/månad).

Reservationslönen är vår centrala oberoende variabel men den är också en viktig beroende variabel. Nivån på A-kassan anses vara den variabel som är viktigast för att styra reservationslönen. Den som har en hög A-kassa kommer också att sätta en hög reservationslön åtminstone till dess att tiden för utstämpling närmar sig. Med andra ord, den som uppbär en generöst tilltagen ersättning under arbetslöshetsperioden kommer att ha högre krav på eventuella lediga platser. Den som däremot finner att A-kassan begränsar möjligheterna för upprätthållande av tidigare leverne kommer att sätta en lägre reservationslön för att snabbt återvända ut på arbetsmarknaden. Vad som är en generös eller en restriktiv ersättning kan inte ses som absolut utan måste också anses vara relativ, sett i förhållande till den tidigare inkomsten. För att studera de faktorer som styr reservationslönen låter vi **A-kassa** fungera som den huvudsakliga oberoende variabeln. A-kassa utgör även i detta fall ett proportionellt mått där månadsersättningen från A-kassan eller KAS (anges i databasen som ersättning i kronor/månad) ställs i relation till den inkomst som den arbetslösa hade innan arbetslöshetsperiodens början (anges i databasen som inkomst i kronor/månad). Trots att den maximala ersättningen vid arbetslöshet var 75 procent av den tidigare inkomsten 1996 så får vi relativt stor variation i variabeln. I vårt material låg 35 procent långt under detta tak, knappt 30 procent mellan 66–75 procents ersättning och 35 låg över dessa 75 procent. Anledningen till att vissa når över taket i ersättning är att vi beräknat dessa procentsatser utifrån den lön som individen hade precis innan arbetslöshetsperiodens början. De med en ersättningsnivå som överstiger taket består dels av individer vilka har haft en ersättning som är beräknad på tidigare högre tidigare inkomster, men framför allt av långtidsarbetslösa vars A-kassa har räknats upp.

Tidigare forskning visar att reservationslönen borde påverka individens tid i arbetslöshet vilket innebär att en låg reservationslön kan fungera som ett skydd mot långtidsarbetslöshet och dess negativa konsekvenser. Samtidigt finns det också forskning som pekar på möjliga negativa effekter av låga reservationslöner i relation till kvalitén, ersättningen och stabiliteten på de jobb som de arbetslösa återgår till. I vår analys använder vi två mått för att undersöka effekterna av reservationslönens storlek, dvs. om

reservationslönen bör betraktas som en pådrivare för, eller broms mot, negativa effekter orsakade av arbetslöshetsperioden. Den första av dessa variabler avser **tid till återanställning**, eller mer precist, antalet månader från den första intervjun till dess att den arbetslösa återinträder på den öppna arbetsmarknaden. För att klassificeras som att vara i arbete ingår hel- och deltidsanställda, bönder och egenföretagare. Antal månader beräknas från 1 till 19 (mars 1996–september 1997). Sammanlagt inkluderas 1095 individer i analysen varav 379 individer återgår i arbete under den studerade perioden. Vårt andra mått relaterar till dessa 379 individer och den inkomstförändring som de upplever i relation till den lön de hade innan arbetslösheten. Den andra effektvariabeln avser således **inkomstförändring** uttryckt som den nya lörens proportion av lönen innan arbetslöshetsperioden. Genom inkomstförändringen får vi information om den arbetslösa återgått i ett arbete där inkomsten står i paritet med tidigare inkomst. Om så antar vi att individen återgått i ett arbete där humankapitalet kunnat tillvaratas bättre än om så inte var fallet.

Kontrollvariabler

Ett stort antal ytterligare variabler som har visat sig viktiga för jobbchanser eller kan misstänkas påverka reservationslönen används också i studien. Ett antal av dessa variabler är **person- eller familjrelaterade**. En första sådan är variabeln *kön*. Att kvinnor och män anger olika reservationslöner är möjligt. Generellt sett arbetar fler kvinnor än män på en arbetsmarknad med en relativt stabil lönesättning (framförallt inom den offentliga sektorn). Det borde innebära minskat utrymme att sätta både en hög eller låg reservationslön, i förhållande till deras tidigare inkomst. Av samma anledning torde inte utrymmet att sänka reservationslönen i takt med att arbetslöshetstiden förlängs vara lika stor som för män eftersom lönerna inom framförallt den offentliga sektorn både kan vara relativt låga och ha ett litet lönespann. En andra intressant variabel är *ålder*. Äldre personer har rimligen under sin tid på arbetsmarknaden samlat på sig ett större humankapital än yngre, vilket borde innebära att deras utrymme att sätta en hög reservationslön är större. Samtidigt finns studier som pekar på att äldre arbetslösa delvis diskrimineras på arbetsmarknaden och upplever längre arbetslöshetsperioder än yngre arbetslösa (Rones, 1983). En tredje viktig personrelaterad variabel är *medborgarskap*. Utomnordiska arbetslösa kan både ha svårigheter att få arbetsgivare att korrekt utvärdera deras human kapital och utsättas för regelrätt diskriminering. Utomnordiska arbetslösa har också visat sig ha betydligt sämre möjligheter att komma in eller åter på den svenska arbetsmarknaden (se exempelvis Hjerm, 2002; Villhelmsen, 2002; The Swedish integration board, 2003). Den sista av de person- och familjrelaterade variablerna utgörs av *familjesituation*. Att ha försörjningsansvar för barn ökar rimligen benägenheten att så tidigt som möjligt känna sig ekonomiskt pressad att återgå i arbete, något som borde sänka reservationslönen. Att ha en partner borde ge motsatt effekt genom att minska betydelsen av den arbetslöses inkomst i relation till hushållets ekonomi samtidigt som det finns en skalekonomi i partnerskapet. Tillgång till en partner ökar också storleken på det sociala kontaktnätet, något som tidigare har visat sig viktigt för jobbchanserna (se till exempel Korpi 2001).

En annan grupp variabler nödvändiga att förhålla sig till är de **humankapitalrelaterade**. Utbildning och tidigare erfarenheter stärker generellt humankapitalet, vilket har visat sig ha betydelse både för jobbchanser och för lönesättning (Loek 1990, Heckman 1999, Okeke 2001, Åberg 2001). Som mått på humankapital används här *utbildningsnivå* samt individens *utbildning* och *erfarenhet* inom den sektor som arbete söks. Humankapital skulle kunna påverka hur arbetslösa sätter sin reservationslön både positivt och negativt. För att reducera risken för en nedbrytande process av humankapitalet borde arbetslösa med hög utbildning och stor erfarenhet inom sitt område sätta en relativt hög reservationslön. Detta borde emellertid kunna motverkas av att arbetslösa med relativt stort humankapital innan sin arbetslöshet haft högre löner och således också större möjligheter att acceptera sänkt lön utan att få en låg lön. Detta borde accentueras av att högavlönade generellt har en lägre ersättningsnivå i förhållande till sin tidigare lön i och med den övre gränsen för ersättning i A-kassessystemet. Ett annat humankapitalmått utgörs av den totala tid som den arbetslösa stått utanför arbetsmarknaden (*totalt antal dagar i arbetslöshet*) vilket tidigare visat sig vara mycket viktigt för att påverka arbetslösas jobbchanser negativt (Blanchard och Diamond 1994), även om sambandet i senare forskning förefaller vara mer komplext (se till exempel Addison and Portugal 1998, van den Berg van Ours 1999). Ju längre en arbetslöshetsperiod varar desto större är risken att humankapitalet skadas. Dels leder avbrott från arbetsmarknadsdeltagande till reducerat humankapital och dels går den arbetslösa miste om nya erfarenheter jämfört med arbetstagare utan karriärvbrott (se exempelvis Loek 1990; Gregg and Tominey, 2005).

Ett sista humankapitalrelaterat mått som används är *inkomst i hundratal kronor/månad före arbetslösheten*. Med tanke på att många med stort humankapital är relativt lågavlönade medan andra med lägre humankapital (åtminstone i avseende på utbildning och erfarenheter) har förhållandevis höga inkomster så mäter tidigare inkomst förmodligen arbetslösas värde på arbetsmarknaden relativt väl. Tidigare inkomst borde emellertid vara betydligt intressantare som mått på eventuella skillnader i lönespann hos olika grupper av arbetslösa. Variationen i möjlig återanställningsinkomst kan förväntas vara mycket större hos tidigare högavlönade än hos tidigare lågavlönade. Givet den svenska lönestrukturen, med en relativt hoptryckt nedre ända (och relativt höga lägstalöner i förhållande till slutlönerna för stora grupper) borde den initiala platsen i lönestrukturen kunna begränsa både möjligheterna att sätta en låg reservationslön och variationen i återanställningsinkomster. Något som naturligtvis måste kontrolleras för i analyserna.

Slutligen kan vi inte utesluta att **makroorienterade faktorer** i form av arbetskraftsutbud påverkar hur arbetslösa sätter sina reservationslöner. I vilken utsträckning man "har råd" att sätta en hög reservationslön, och även bevara denna i takt med att antalet arbetslöshetsdagar blir fler, borde påverkas av det totala söktrycket. Åberg (2001) visar här att det totala arbetskraftsutbudet påverkar arbetslösas jobbchanser. På samma sätt borde konkurrensen från andra arbetslösa, här uttryckt som arbetslöshetsnivå, kunna ha en motsvarande effekt på återanställningsinkomsterna. Därför inkluderar vi en variabel i analysen som rör det lokala söktrycket, *arbetslöshetsnivå (i*

procent) inom den arbetslöses arbetsmarknadsregion. Variabeln är byggd på SCB:s definition av lokala arbetsmarknader 1996, vilka beskriver geografiska områden som är relativt oberoende av omvärlden med avseende på utbud och efterfrågan av arbetskraft (för mer information om lokala arbetsmarknader se <http://www.scb.se/Grupp/regionalt/rg0104/LAmerom.pdf>)

Metod

För att studera i vilken utsträckning A-kassan styr reservationslönen och inkomstförändringen vid återanställning, använder vi oss av OLS-regressioner där vi stegvis lägger in de olika kategorierna av variabler. I modell ett kontrollerar vi endast hur A-kassan påverkar reservationslönen, i modell två lägger vi till de person- och familjerelaterade variablerna för att i modell tre ta hänsyn till de humankapitalrelaterade variablerna och slutligen, i modell fyra, lägga till tidigare inkomst och den lokala arbetslöshetsnivån. Regressionsmodellerna (OLS) används i tabellerna ett och tre. OLS beräknar en genomsnittlig förändring i den beroende variabeln (y) vid en enhets förändring i en oberoende variabel (x). B-koefficienterna i våra modeller visar alltså hur en enhets förändring i den oberoende variabeln (här exempelvis en procents högre A-kassa) i genomsnitt förändrar värdet på den beroende variabeln (här: hur många procent reservationslönen höjs eller sänks)¹.

För att besvara frågan om hur reservationslönen påverkar arbetslösa jobbmöjligheter använder vi oss i tabell 2 av Cox-regressioner (också kallad proportional hazards regression). Cox-regressioner gör det möjligt att dra fördel av tidsaspekten i ett longitudinellt datamaterial genom att man modellerar hur lång tid det tar för att en händelse skall inträffa, som en funktion av en uppsättning oberoende variabler. Den redovisade b-koefficienten är den logaritmerade kvoten mellan oddsen för att återgå i arbete för en grupp och en jämförelsegrupp varje givet mättillfälle (varje månad under de 19 månader som vår studie täcker). Är den oberoende variabeln kontinuerlig beskriver b-koefficienten den logaritmerade oddskvoten (egentligen en hazardkvot då modellen beskriver skillnader över ett tidsintervall) i relation till en enhets förändring på variabeln. Om exponenten tas på koefficienten så får man fram en oddskvot som enkelt kan läsas som överrisker eller underrisker i procent.

En av fördelarna med att använda Cox-regression framför andra regressionsmodeller är att den tar hänsyn både till dem som upplever händelsen under den observerade tiden och de som inte gör det. Detta är viktigt i vår analys eftersom flertalet av de observerade individerna inte kommer att uppleva en övergång från arbetslöshet till arbete under den tid som studien gäller. För den som önskar fördjupa sig vidare i

---

¹ Då en variabel är aggregerad vore det egentligen statistiskt riktigt att använda sig av flernivåanalys där hänsyn togs till den annorlunda kvaliteten i denna variabel. Vi har genomfört flernivåanalyser och dessa visar nästan exakt likadana resultat som de regressionstekniker som presenteras i artikeln. Eftersom flernivåanalyserna inte visar resultat som skiljer sig från de som är genomförda med hjälp av OLS väljer vi att presentera resultaten i form av OLS. Detta eftersom fler läsare av sociologisk forskning är bekanta med tekniken.

Cox-regressioner rekommenderas exempelvis Applied Longitudinal Data Analysis av Singer och Willett (2003).

Resultat

Denna studie syftar till att ta ett samlat grepp på reservationslönernas effekter under svenska förhållanden. För att göra detta kommer vi inledningsvis att studera de faktorer som styr hur arbetslösa sätter sina reservationslöner. Därefter fokuserar vi på hur reservationslönen påverkar arbetslösas jobbchanser för att slutligen undersöka om höga reservationslöner kan vara humankapitalbevarande.

A-kassans effekt på reservationslönen.

Den teoretiska utgångspunkten är att reservationslönen bestäms av utseendet på A-kassan. En generös ersättning gör att arbetslösa sätter höga reservationslöner och när

Tabell 1: Regressionsmodeller (OLS) av vad som påverkar reservationslönens nivå 1996.

Variabler	Modell 1	Modell 2	Modell 3	Modell 4
Konstant	,528***	,556***	,567***	1,124***
Ersättningsnivå från A-kassa	,652***	,614***	,615***	,380***
Familjesituation – Ref. ensamstående utan barn				
Sammanboende/gifta utan barn		-,020	-,019	,032
Sammanboende/gifta med barn		-,007	-,003	,029
Ensamstående med barn		-,012	-,008	,033
Ålder – Ref. -31				
31–50		,059**	,056**	,102**
51–		,058**	,056**	,167**
Kön – Ref. Man				
Kvinna		,096***	,090***	-,036*
Medborgarskap – Ref. utomnordisk				
Nordisk		-,077	-,073	,024
Totalt antal arbetslöshetsdagar			-1,950E-07	-1,86E-005
Erfarenhet inom sökt yrke – Ref. Nej				
Ja			,013	,000
Utbildning inom sökt yrke – Ref. Nej				
Ja			-,038*	,021
Utbildning – Ref. Grundskola				
Gymnasium			-,005	,027
Högskola			,022	,097***
Arbetslöshet i procent av befolkningen				-,001
Tidigare inkomst				-,004***
Justerat R ²	,278	,307	,309	,497

Signifikansnivåer:

***=T-värde signifikant på 0,001 nivå   **=T-värde signifikant på 0,01 nivå   *=signifikant på 0,05 nivå

tiden för utstämpling närmar sig kommer reservationslönerna att sänkas (Mortensen 1977). Svenska studier påvisar inte i lika stor utsträckning som amerikanska och andra europeiska studier att förändringar i A-kassan leder till ökade övergångar från arbetslöshet till arbete på den öppna arbetsmarknaden. En anledning till detta tros vara att tillgången till aktiva arbetsmarknadspolitiska program minskar benägenheten för arbetslösa att sänka sina reservationslöner och därmed är det troligt att inte heller jobbchanserna påverkas. I detta steg försöker vi i tabell ett ringa in effekten av A-kassan på hur arbetslösa på den svenska arbetsmarknaden sätter sina reservationslöner. Modell ett visar att den som uppstår en hög A-kassa också sätter en hög reservationslön. Med en procents ökning i ersättningsnivån ökar reservationslönen med 0,65 procent. Detta samband indikerar för övrigt också att de med hög reservationslön framförallt verkar representeras av låginkomsttagare. Detta eftersom de med riktigt höga ersättningsnivåer per definition hade tidigare låga månadslöner.²

När vi i modell två lägger till person- och familjerelaterade egenskaper kvarstår effekten av ersättningsnivån på ungefär samma nivå som tidigare, samtidigt som ett par individrelaterade variabler också visar sig ha en effekt. Kvinnor sätter en reservationslön som i genomsnitt är 9,6 procent högre än män, och arbetslösa över 30 år sätter en reservationslön som är nästan sex procent högre än arbetslösa under 30 år. En anledning till att kvinnor sätter en högre reservationslön än män kan vara att de till viss del befinner sig på olika arbetsmarknader. Inom den offentliga sektorn där kvinnor ofta återfinns råder en mer stabil lönesättning än vad som är fallet inom en mer mansdominerad arbetsmarknad. En stabil, tillika ofta relativt låg, lönesättning gör att utrymmet för att sätta en låg reservationslön i jämförelse med tidigare inkomst blir mindre. Att medelålders och äldre arbetslösa sätter en något högre reservationslön kan bero på att de under sin yrkesverksamma tid har ackumulerat ett högre humankapital än de yngre som mer nyligt påbörjat sin yrkeskarriär. De har i detta fall mer att förlora vid övergången till ett nytt jobb än vad yngre arbetslösa har.

I modell tre kompletteras de variabler vi redan tagit hänsyn till med egenskaper som har att göra med humankapital. Effekten av såväl A-kassan som de personrelaterade variablerna kvarstår på samma nivå som tidigare. Den enda av de nytillkomna variablerna som visar någon effekt är om man har utbildning inom det område som jobbet söks. Intressant är att en person som är utbildad inom det område som jobbet söks sätter en reservationslön som är något lägre än en som inte är det. Vid en första anblick hade det varit rimligt att anta det omvända, att de med större humankapital skulle sätta en högre reservationslön. Å andra sidan skulle resultatet kunna förklaras genom att de som har investerat i en viss utbildning prioriterar att återvända till ett yrke som överensstämmer med utbildningen. Ett sådant önskemål kan väga tyngre än en högre återanställningslön. Övriga humankapitalvariabler förefaller inte ha någon effekt för hur reservationslöner sätts. Att humankapitalvariablerna är relativt betydelslösa för hur arbetslösa sätter sina reservationslöner kan tyckas vara underligt, men

² Maxersättning från a-kassan 1996 var 564 kr/dag (IAF, 2007: 1) vilket motsvarar en månadslön om ca 11280 kr (564 kr x 5 dagar i veckan x 4 veckor per månad).

man skall här komma ihåg att den beroende variabeln är relativ till tidigare inkomst. De stora humankapitaleffekter som finns i relation till faktiska lönekrav i kronor och ören är här borttagna för att kunna mäta just hur kräsna arbetslösa är i förhållande till sitt humankapital. Intressantast av icke-effekterna är annars att antalet dagar i arbetslöshet inte ger någon effekt. Arbetslösa sänker inte sina krav ju längre de går arbetslösa, vilket stämmer överens med tidigare svensk forskning. Anledningen är här förmodligen som Carling (1996) antar att arbetsmarknadspolitiska program erbjöds till dem som var på väg mot utstämpling, vilket också genererade rätt till nya ersättningsdagar. I Sverige har således den långvariga ekonomiska tryggheten för arbetslösa fungerat som ett skydd för de arbetslösas reservationslönenivåer.

I modell fyra lägger vi till tidigare inkomst och andelen arbetslösa. Trots att samtliga variabler nu kontrollerats för kvarstår en kraftig och signifikant effekt av A-kassa, även om effekten sjunker markant. Här är det den tidigare inkomsten som visar sig ha en kraftig signifikant effekt och som tar upp mycket av effekten av A-kassan. Ju högre tidigare inkomst desto lägre kommer arbetslösa att sätta sina reservationslöner. Detta resultat styrker den tolkning vi gjorde i anslutning till modell ett. De med höga reservationslöner representeras framförallt av låginkomsttagare. Vi tolkar sambandet mellan hög reservationslön och låg inkomst som att låginkomsttagarna inte har utrymme att sänka sina löner ytterligare och därmed sätts reservationslönerna till en högre nivå. Dessutom arbetar många låginkomsttagare på arbetsmarknader med relativt statiskt lönespann vilket innebär att det ofta inte finns mycket utrymme att förhandla om lön vid ny- eller återanställning. Något som stöder denna tolkning är att när inkomstvariabeln läggs till ändrar B-koefficienten för kön riktning. Nu visar det sig att när man tar hänsyn till den tidigare inkomsten sätter kvinnor signifikant lägre reservationslöner än män istället för tvärt om. Denna förändring är ett utslag av att kvinnor inte sätter högre reservationslöner än män för att de är mer kräsna, utan för att deras plats i lönestrukturen begränsar deras möjligheter att sätta låga reservationslöner. Ett par ytterligare variabler påverkas av att den tidigare inkomsten konstanthålls. Effekten av ålder ökar relativt kraftigt och bland humankapitalvariablerna försvinner effekten av utbildning inom sökt område samtidigt som universitetsutbildning nu ger en signifikant effekt. Äldre arbetslösa och universitetsutbildade sätter högre reservationslöner i relation till vad vi vet om deras humankapital och deras tidigare värde på arbetsmarknaden.

Det är således framförallt ersättningsnivåerna ihop med platsen i lönestrukturen som bestämmer arbetslösas reservationslön, vilket stämmer bra med tidigare teoretiska antaganden. Vi har också möjlighet att titta på hur reservationslönen förändras över tid hos dem som var arbetslösa vid båda intervjutillfällena. Vårt material visar att de flesta höjer sina reservationslöner från 1996 till 1997. Av de 469 individerna där vi kunde räkna ut en reservationslön vid båda intervjutillfällena hade 31 procent sänkt sina reservationslöner medan 50 procent hade höjt dem med fyra procent eller mer. Detta ligger i linje med tidigare svenska studier, och bekräftar delvis resultatet av tid i arbetslöshet i tabell 1, men avviker från studier baserade på data inhämtade från andra arbetsmarknader. Det intressanta är emellertid inte att reservationslönerna kvar-

står, utan att de förefaller att öka under perioden. En förklaring kan naturligtvis ligga i att lönekraven anpassar sig till lönernas utveckling på arbetsmarknaden. En annan förklaring är emellertid att det genomfördes höjningar i A-kassans ersättningsnivå mellan 1996 och 1997, från 75 procent av tidigare inkomst (eller max 564 kr/dag) till 80 procent (eller max 580 kr/dag). Båda dessa förklaringar bekräftar betydelsen av ersättningsnivån och lönestrukturen för hur arbetslösa sätter sina reservationslöner.

Reservationslörens effekt på arbetslösas jobbchanser.

Vi vet nu att svensk arbetsmarknadspolitik och svensk lönestruktur förefaller att påverka reservationslönerna relativt kraftigt. Ersättningsnivån och höga lägstalöner höjer reservationslönen, och den långsiktiga ekonomiska tryggheten för arbetslösa håller den hög över tid. Frågan är emellertid om detta låser in arbetslösa i långtidsarbetslöshet och utanförskap. Till skillnad från internationella studier, vilka klart visar att reservationslörens nivå påverkar framtida jobbchanser (se exempelvis Meyer, 1990; Katz och Meyer, 1990; Layard *mfl.*, 1991; Card och Levine, 2000; Roed och Zhang, 2004) har man inte med hjälp av svensk data kunnat påvisa lika tydliga effekter (se exempelvis Bennemark 2005; Carling, 1999). I denna del av artikeln undersöker vi betydelsen av reservationslönen för arbetslösas jobbchanser. Hittills har reservationslönen fungerat som den beroende variabeln men från och med nu hanteras den som den oberoende variabeln. För att studera reservationslörens effekt på arbetslösas jobbchanser genomför vi fyra Cox-regressioner där vi på samma sätt som tidigare stegvis lägger in den centrala variabeln och därefter kontrollvariablerna. Sammanlagt 35 procent av dem som i februari 1996 var arbetslösa återgick någon gång under perioden i arbete (n 379). Resterande, nästan 65 procent (n 716) sensorerades, i betydelsen att de fortfarande i månad 19 stod utanför den öppna arbetsmarknaden.

När vi i modell ett, tabell 2, undersöker effekten av reservationslönen på jobbchanser ser vi att vi får de resultat vi utifrån sökteorin skulle kunna förvänta oss. För varje andels ökning i reservationslönen minskar sannolikheten signifikant för att den arbetslöse skall återgå i jobb. Översatt i hasardkvoter kan resultatet tolkas som att varje andels ökning i reservationslön innebär en minskad sannolikhet för återanställning motsvarande 0,61 procent för varje given månad under den studerade perioden. Detta resultat stämmer väl överens med teoretiska antaganden, men det är värt att notera att signifikansen inte är särskilt stark (0,05 nivå)

I modell två lägger vi till person- och familjerelaterade kontrollvariabler. Den signifikanta effekten av reservationslönen kvarstår på en femprocentig nivå men det framgår också att familjesituation, ålder och medborgarskap har signifikant effekt på individens tid i arbetslöshet. Sannolikheten för att en arbetslös med nordiskt medborgarskap skall återgå i arbete under varje månad är nästan fem gånger större än för utomnordiska medborgare (hasardkvot 5,736). Detta är inte förvånande med tanke på den svårare situation som utomnordiska arbetslösa tidigare visat sig möta i ansträngningarna att finna ett arbete på den svenska arbetsmarknaden. Tittar vi på familjesituation så ser vi att sammanboende med barn har 60 procents större sannolikhet att lämna arbetslösheten jämfört med dem som lever i ensamhushåll utan barn. En rimlig

Tabell 2. Cox-regressionsmodeller av tid till återinträde på den öppna arbetsmarknaden.

Variabler	Modell 1		Modell 2		Modell 3		Modell 4	
	B	Exp (B)	B	Exp (B)	B	Exp (B)	B	Exp (B)
Reservationslön	-478*	,620	-454*	,635	-370(*)	,691		-,102
Familjesituation								
– Ref. ensamstående utan barn								
Sammanboende/gifta utan barn			,166		,211			,115
Sammanboende/gifta med barn			-487***	1,628	,444***	1,559	,344***	1,411
Ensamstående med barn			-,013		-,075			,069
Ålder – Ref. <31								
31–50			,093		,034			,059
51–			-,710***	,491	,551**	,576	-,367*	,693
Kön – Ref. Man								
Kvinna			-,134		-,128			-,146
Medborgarskap								
– Ref. utomnordisk								
Nordisk			1,747*	5,736	1,719*	5,582	0,819	
Totalt antal arbetslöshetsdagar								
					-,001***	,999	-,002***	,998
Erfarenhet inom sökt yrke – Ref. Nej								
Ja					,225			-,012
Utbildning inom sökt yrke – Ref. Nej								
Ja					,254*	1,289	-,246*	,782
Utbildning								
– Ref. Grundskola								
Gymnasium					,269*	1,308	,260*	1,297
Högskola					,536**	1,709	,327	
Arbetslöshet i procent av befolkningen								
								-,042**
Tidigare inkomst								,000

Signifikansnivåer: ***=T-värde signifikant på 0,001 nivå   **=T-värde signifikant på 0,01 nivå   *=signifikant på 0,05 nivå   (*)=signifikant på 0,1 nivå.

tolkning är att det är ett resultat av familjeförsörjares större press att så snart som möjligt återgå i arbete snarare än utifrån skillnader i användbara kontaktnät då sammanboende utan barn inte har samma effekt. Det kan emellertid fortfarande vara en effekt av skillnader i kontaktnät, där egenskapen sammanboende med barn kan tänkas mäta en högre grad av etablering samt ett större kontaktnät genom kontaktytor barnen skapar. Slutligen är den löpande sannolikheten för arbetslösa över 50 år att bryta

arbetslöshetsperioden nästan hälften i jämförelse med yngre arbetslösa. Detta stämmer väl överens med tidigare fynd gällande ålder där det inte är medelålders, utan just de äldre som har sämre jobbchanser.

När vi i modell tre inkluderar humankapitalvariabler minskar reservationslönen betydelse och blir endast signifikant på en tioprocentig nivå. Humankapitalvariablerna har emellertid tydliga och förväntade effekter. När det gäller utbildning så har en arbetslös med treårig gymnasieutbildning 31 procents, och en med högskoleutbildning 71 procents, större chans att återgå till arbetsmarknaden varje månad jämfört med individer med lägre utbildning. Arbetslösa med utbildning i sökt yrke har 29 procents större sannolikhet varje månad att få ett arbete än referensgruppen. Detta visar hur viktigt humankapitalet är för möjligheten att komma in på arbetsmarknaden, och möjligtvis också hur viktigt det kan vara att behålla humankapitalet genom en arbetslöshetsperiod. Även arbetslöshetstiden visar sig som förväntat vara av stor vikt för återanställningsmöjligheterna. Koefficienten är här mycket låg, men det gäller att komma ihåg att variabeln är mätt i antal dagar och att en del arbetslösa har långa arbetslöshetsperioder bakom sig. En arbetslös som varit arbetslös under ett år har således en 31 procents³ lägre sannolikhet att få ett jobb varje given månad i jämförelse med den som endast haft enstaka dagar i arbetslöshet. För långtidsinskrivna med två års arbetslöshet är chansen att för varje månad återgå i arbete 52 procent lägre.

Slutligen lägger vi i modell fyra till inkomstvariabeln och den makroorienterade variabeln. Först och främst noterar vi att effekten av reservationslön på jobbchanser helt försvinner och att de individorienterade effekterna i tidigare modeller minskar eller försvinner helt, medan effekterna av humankapital i huvudsak kvarstår. Här är det den starka effekten av makrovariabeln arbetslöshetsnivå som förklarar förändringarna i effekter i de andra variabelblocken. Sannolikheten för att återgå i arbete för arbetslösa på de arbetsmarknader som hade högst arbetslöshet är 37 procent lägre varje månad än för dem som söker arbete på de lokala arbetsmarknader där arbetslösheten var lägst.

Sammanfattningsvis drar vi slutsatsen vad gäller arbetslösas jobbchanser att arbetslösa som sätter låga reservationslöner inte har större jobbchanser än arbetslösa med höga reservationslöner. Resultaten pekar på att det är rimligt att dra samma slutsatser som Åberg (2001). Det finns mycket viktiga faktorer för att förklara jobbchanser än reservationslön och sökbeteende. Arbetslösas jobbchanser styrs framför allt av utbud och efterfrågan av arbetskraft och arbetslösas humankapital.

Reservationslönen effekt på återanställningsinkomst

Även om reservationslöner inte verkar vara viktiga för jobbchanser i Sverige så kan de som tidigare argumenterats ha andra effekter. Vår avsikt med detta avsnitt är att undersöka om det finns positiva humankapitaleffekter av höga reservationslöner. Detta gör vi med hjälp av den information om återanställningsinkomst vi har om de 379 arbetslösa (35 procent) som återgår i arbete under den tid som studien omfattar. I ta-

³ $1 - (e^{(-,001*365)})$

bell tre läggs våra variabler stegvis in i OLS-regressionsmodeller där den beroende variabeln är återanställningsinkomsten som andel av inkomsten innan arbetslöshetsperioden.

I modell 1 undersöks reservationslönen effekt på inkomstnivån bivariat. Vad vi kan se är att reservationslönen har en kraftig signifikant effekt på inkomstförändringen. För varje andels ökning av reservationslönen ökar den nya inkomsten (i relation till inkomsten före arbetslösheten) med drygt 0,6 procent. Detta resultat indikerar att en hög reservationslön minskar risken för negativ inkomstutveckling, och det förefaller således som om höga reservationslöner har humankapitalbevarande effekter.

När vi lägger till de person- och familjerelaterade variablerna i modell två kvarstår signifikansen och B-koefficienten ökar till 0,69. Det vill säga att proportionen av den tidigare inkomsten ökar med nästan 0,7 procent för varje procent ökning av reservationslönen. Flera av de tillagda variablerna visar sig också ha en effekt på återanställ-

Tabell 3. Regressionsmodeller (OLS) av vad som påverkar återanställningsinkomsten.

Variabler	Modell 1	Modell 2	Modell 3	Modell 4
Konstant	,451***	1,192***	1,194***	1,181***
Ersättningsnivå från A-kassa	,627***	,690***	,696***	,460***
Familjesituation – Ref. ensamstående utan barn				
Sammanboende/gifta utan barn		-,077	-,074	,050
Sammanboende/gifta med barn		-,011	-,008	,012
Ensamstående med barn		-,039	-,030	,017
Ålder – Ref. <31				
31–50		-,132**	-,137**	-,109**
51–		-,167**	-,167**	-,093
Kön – Ref. Man				
Kvinna		,074*	,084*	-,170***
Medborgarskap – Ref. utomnordisk				
Nordisk		-,657**	-,649**	-,245
Totalt antal arbetslöshetsdagar			-3,189E-05	-5,69E-005
Erfarenhet inom sökt yrke – Ref. Nej				
Ja			,038	,000
Utbildning inom sökt yrke – Ref. Nej				
Ja			-,027	,016
Utbildning – Ref. Grundskola				
Gymnasium			-,007	,057
Högskola			,070	,183*
Arbetslöshet i procent av befolkningen				-,004
Tidigare inkomst				-,002***
Justerat R ²	,202	,269	,268	,293

Signifikansnivåer:

***=T-värde signifikant på 0,001 nivå   **=T-värde signifikant på 0,01 nivå   *=signifikant på 0,05 nivå

ningsinkomsten. Arbetstagare över 30 år, kvinnor och nordiska medborgare uppnår inte samma inkomstnivåer som män, utomnordiska medborgare och ungdomar. En förklaring till detta skulle kunna vara att jämförelsegrupperna utomnordiska medborgare och ungdomar ligger på en inkomstmässig lägstanivå redan i tidigare arbete och därför inte kan förlora särskilt mycket i relation till nordiska medborgare och äldre. Detta förklarar dock inte varför kvinnor får större negativa effekter på sin inkomst av en arbetslöshetsperiod, då dessa som grupp befinner sig på en lägre lönenivå än sin jämförelsegrupp. En möjlig förklaring är att det under 1996–1997 fanns något fler vakanser inom områden där framförallt män sökte arbeten än inom områden som i första hand representerades av kvinnliga sökanden. Om än skillnaden inte är särskilt stor (53 procent jämfört med 47 procent) så kan det åtminstone vara en bidragande förklaring till varför männen återgick till anställningar med en inkomst närmare sin ursprungliga än vad kvinnorna gjorde.

I modell tre inkluderas humankapitalvariabler. Reservationslörens betydelse för inkomstutvecklingen kvarstår på samma nivå som tidigare, vilket även de individorienterade variablerna gör. Humankapitalvariablerna som sådana tillför emellertid inte modellen något vilket naturligtvis inte innebär att individers humankapital inte påverkar deras lönenivåer. Nollresultatet är här en effekt av att vår beroende variabel är relativ och baserad på det förmodligen bästa måttet på humankapital som kan ges (effekten av deras tidigare lön).

När vi i modell fyra slutligen lägger till tidigare inkomst och makrovariabeln minskar effekten av reservationslönen något, men kvarstår som stark och signifikant. Här är det enbart nivån på den tidigare inkomsten som har en effekt av de nya variablerna, där högre tidigare inkomster är förknippade med relativt sett lägre inkomster vid återanställning. Då vi ovan visat att individer med låga tidigare inkomster har högre reservationslöner är det således rimligt att tidigare inkomst tar bort en del av den positiva effekten av reservationslönen. Andra variabler påverkas också av att den tidigare inkomsten konstanthålls. Effekten av ålder minskar något, vilket skulle kunna väntas givet resonemanget om det ovan, även om effekten inte helt försvinner. Något mer oväntat är att effekten av kön blir tydligare, där kvinnors återanställningsinkomster är 17 procent lägre än mäns. Skillnaden mellan män och kvinnor är faktiskt ännu mer markerad än så då reservationslönen är konstanthållet här och kvinnornas reservationslöner är lägre än männens. Effekten av högskoleutbildning påverkas också av att den tidigare inkomstnivån konstanthålls. Högskoleutbildade får en relativt sett högre inkomstnivå än andra utbildningskategorier. Detta gör att högskoleutbildade verkligen står ut i alla analyser, då de (allt annat lika i modellerna) har haft högre reservationslöner, bättre jobbchanser och relativt sett bättre återanställningsinkomster. Tillsammans utgör detta ytterligare en stark indikator för betydelsen av humankapital för både individers sökbeteende, jobbchanser och återanställningsinkomst. Arbetslösa högskoleutbildade bedömer sitt värde på arbetsmarknaden korrekt och sätter reservationslön efter detta.

Slutsatser

I denna studie har vi försökt att ta ett samlat grepp på reservationslönernas effekter under svenska förhållanden. Utifrån tidigare forskning och teori lyfte vi fram tre stycken frågeställningar. När det gäller den första av dessa; *Har A-kassan har en central betydelse för hur arbetslösa sätter sina reservationslöner i Sverige, eller bidrar andra mekanismer på den svenska arbetsmarknaden också till förklaringen?*, så är svaret att A-kassan faktiskt verkar ha en fundamental betydelse för hur arbetslösa sätter sina reservationslöner. Det är utan tvekan så att högre ersättningsnivåer leder till högre reservationslöner också under svenska förhållanden. Våra analyser pekade också på att positionen i lönestrukturen är en annan viktig faktor som måste tas hänsyn till. Arbetslösa med lägre löner före arbetslösheten satte högre reservationslöner än arbetslösa som hade högre inkomster innan arbetslöshetsperioden. Betydelsen av dessa faktorer för hur reservationslönen sätts pekar på att de reformer som genomförts sedan 2006 borde vara mycket lyckade instrument för att påverka arbetslösas reservationslöner. En politik som sänker ersättningsnivåerna samtidigt som det absoluta inkomstgapet mellan A-kasseinkomster och arbetsinkomster ökar kraftigt genom jobbvadraget borde ge precis dessa effekter.

Att veta hur arbetslösa sätter sina reservationslöner och hur dessa kan manipuleras är intressant, men vilken betydelse har egentligen reservationslöner för arbetslösa. Våra två nästa frågor relaterade till just det. Vi undersökte först frågan: *Har reservationslönen en central betydelse för arbetslösas jobbchanser?*. Här skulle man utifrån söketeori kunna förvänta sig att höga reservationslöner skulle minska jobbchanserna, medan låga reservationslöner skulle öka dem. Vi kan dock konstatera att reservationslönerna inte tycks påverka arbetslösas jobbchanser i vårt material. Istället förefaller andra faktorer vara mycket viktigare för att påverka arbetslösas jobbchanser, där de arbetslösas humankapital och konkurrenssituation förefaller ha en central roll. Att reservationslöner inte har någon nämnvärd effekt på jobbchanser behöver emellertid inte betyda att de inte har någon effekt alls. En annan möjlig effekt av höga reservationslöner som föreslagits är att de skulle fungera humankapitalbevarande, genom att möjliggöra för arbetslösa att inte ta första bästa jobb utan kunna invänta ett alternativ som är bättre avpassat deras kompetens. Detta försökte vi undersöka genom frågan: *Ger höga reservationslöner positiva effekter på återanställningsinkomsten?*. Här var svaret tydligt ja. Arbetslösa med höga reservationslöner hade högre återanställningsinkomster än arbetslösa med lägre reservationslöner. Höga reservationslöner verkar således fungera humankapitalbevarande för arbetslösa.

Utifrån detta kan vi konstatera att även om det är uppenbart både att, och hur, man kan sänka arbetslösas reservationslöner så är det tveksamt om det sammantaget ger positiva effekter för arbetslösa och samhället. Det är möjligt att arbetslösa med låga reservationslöner något tidigare återgår till den reguljära arbetsmarknaden, även om vi inte kan styrka att så är fallet i denna studie. Detta måste emellertid vägas mot de negativa humankapitaleffekter av låga reservationslöner som vi faktiskt kunnat påvisa i vår studie. Idén om att man kan hjälpa arbetslösa från arbetslösheten genom att

göra dem illa ekonomiskt (på engelska ”hurting to help”) kan mycket väl resultera i att man gör arbetslösa illa genom att göra dem illa, vilket knappast är en lika säljbar politik.

Referenser

- Addison, J. T., Portugal, P. (1998) “Some specification issues in unemployment duration analysis”. *Labour Economics*, 5: 53–66.
- Arulampalam, W., Booth, A.L and Taylor, M.P. (2000) “Unemployment persistence”. *Oxford economic papers*, 52: 24–50.
- Arulampalam, W. (2001) ”Is unemployment really scarring? Effects of unemployment experiences on wages”. *Economic Journal*, 111: 585–606.
- Bender, S., Dustmann, C., Margolis, D. and Meghir, C. (1999) ”*Worker displacement in France and Germany*”. Working paper no 99/14. Institute for fiscal studies.
- Bennmarker, H., Carling, K., Holmlund, B. (2005) *Leder höjd A-kassa till längre arbetslöshetstider? En studie av de svenska förändringarna 2001–2002*. Rapport 2005:16. Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering.
- Björklund, A. (1981) “Studies in the dynamics of unemployment” *Economic Research institute. Stockholm school of economics*.
- Blanchard, O. J. and P. Diamond (1994) “Ranking, Unemployment Duration, and Wages”. *Review of Economic Studies*, 61: 417–434.
- Card, D., Levine, P.B., (2000) “Extended benefits and the duration of UI spells: Evidence from the New Jersey extended benefit program”. *Journal of Public Economics*, 78: 107–138.
- Carling K., Edin, P-A., Harkman, A., Holmlund B., (1996) ”Unemployment duration, unemployment benefits, and labor market programs in Sweden”. *Journal of Public Economics*, 59: 313–334.
- Carling K., Holmlund, B., Vejsiu, A., (1999) ”Do benefit cuts boost job findings? Swedish evidence from the 1990s”. *Economic journal*, 111 (474): 766–790.
- DiPrete, T. (2002) “Life course risks, mobility regimes and mobility consequences: A comparison of Sweden, Germany and the United States.” *American Journal of sociology*, JS 108 (2): 267–309.
- Gallie, D och Alm, S. (2000) “Unemployment, gender and attitudes to work” i Gallie, D. and Paugam, S. (red) *The welfare regimes and the experience of unemployment in Europe*. Oxford: Oxford University press.
- Gangl, M. (2004) “Welfare states and the scar effects of unemployment: A comparative analysis of the United States and West Germany”. *The American journal of sociology*, 109, (6): 1319–1364.
- Groot, L. F. M., Schippers J. J., Siegers, J. J. (1990) “The effect of unemployment, temporary withdrawals and part time work on workers wage rates”. *European sociological review*, 6(3): 257–273.
- Harkman, A., Jansson, F., Källberg, K. and Öhrn, L. (1997) *Arbetslöshetsersättningen och arbetsmarknadens funktionssätt*. Arbetsmarknadsstyrelsen.

- Heckman, J. J. (1999) "The economics and econometrics of active labor market programs" i Ashenfelter, O., Cards, D. (red) *Handbook of Labor Economics*. Elsevier, Amsterdam.
- Hipple, S. (1999) "Worker displacement in the 1990s". *Monthly labor review*, 122: 15–32.
- Hjerm, M., (2002) "Sysseättning" i Vogel, J., Hjerm, M. and Johansson, S.-E (red) *Integration till svensk välfärd?* Stockholm: SCB, Rapport 96.
- Inspektionen för arbetslöshetsförsäkringen (IAF) (2007:1). <http://www.iaf.se/upplad/Statistik/ersniv/ersattningsnivåer1980-2006.pdf>
- Inspektionen för arbetslöshetsförsäkringen (IAF) (2007:2). <http://www.iaf.se/iaf-templates/Page.aspx?id=91>.
- Integrationsverket (2003) Rapport integration 2002. Norrköping: Integrationsverket.
- Katz, L. F, Meyer B.D. (1990) "The impact of the potential duration of unemployment benefits on the duration of unemployment". *Journal of Public Economics*, 41 (1): 45–72.
- Korpi, T (2001) "Good Friends in Bad Times? Social Networks and Job Search among the Unemployed in Sweden". *Acta Sociologica*, 44 (2):157–170.
- Layard, R., Nickell, S., Jackman, R., (1991) *Unemployment. Macroeconomic performance and the labour market*. Oxford: Oxford University press.
- Layte, R., Levin, H., Hendrickx, J. and Bison, I. (2000) "Unemployment and Cumulative Disadvantage in the Labour Market" i Gallie, D. and Paugam, S. (red) *Welfare Regimes and the Experience of Unemployment in Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- Meyer, B. D. (1990) "Unemployment insurance and unemployment spells". *Econometrica*, 58: 757–782.
- Mortensen, Dale. T. (1977) "Unemployment insurance and job search decisions". *Industrial and labor relations review*, 30 (4): 505–517.
- Okeke, S. (2001) *Arbetsmarknadsutbildningen 1999 – effekter för individen*. URA 2001:7 Arbetsmarknadsstyrelsen.
- Roed, K., Zhang T. (2004) "Unemployment duration and economic incentives – a quasi random-assignment approach". *European economic review*, 49: 1799–1825.
- Rones, P. (1983) "The labor market problems of older workers". *Monthly labor review*, 3:12.
- SCB (2008) <http://www.scb.se/Grupp/regionalt/rg0104/LAmerom.pdf>
- Singer, J.D, Willett, J.B. (2003) *Applied Longitudinal Data Analysis. Modelling Change and Event Occurrence*. Oxford: Oxford University Press.
- Strandh, M., Nordlund, M. (2008) "Active labour market policy and unemployment scarring – A ten-year panel study of Swedish unemployed". *Journal of Social Policy*, 37: 3.
- van den Berg, G. J. och van Ours, J. C. (1999) "Duration Dependence and Heterogeneity in French Youth Unemployment Durations". *Journal of Population Economics*, 12 (2): 273–85.

Vilhelmsson, R. (2002) Ethnic differences in the Swedish youth labor market. i *Wages and unemployment of immigrants and natives in Sweden*. Stockholm: Svenska institutet för social forskning.

Åberg, R. (2001) "Equilibrium unemployment, search behaviour and unemployment persistency". *Cambridge Journal of Economics*, 25: 131–147.

UTLYSNING AV EXTRA FÖRBUNDSMÖTE

3:e november klockan 12.00
på Sociologiska institutionen i Lund

I samband med Sveriges sociologförbunds årsmöte vid Mittuniversitetet den 1:e februari 2008 informerades det om att förbundet behöver ändra stadgarna §§2, 8, 9, 10, 12 och 14. Dessa stadgar måste ändras så att de stämmer överens med förbundets, de internationella organens, revisorernas och tidskriftens arbetsgång.

Eftersom sociologförbundets hemsida är under attentat finns aktuella förslag, inkomna såväl som förbundets egna, att läsa på:
www.sociologforbundet.blogspot.com.

Förändringarna berör

- *Lokala grupper*
- *Valperioder och längd på dessa*
- *Tillsättning av de internationella organens representanter*
- *Tid för årsmötet och årsmötets ordningsföljd*
- *Relationen mellan förbundet och tidskriften Sociologisk Forskning*

För att stadgarna ska ändras kallar förbundet nu enligt §21 till ett extra möte den 3:e november klockan 12.00 på Sociologiska institutionen i Lund.

Enligt §21 har varje medlem rätt att sända in alternativa förslag senast 21 dagar före omröstningen. Förbundsstyrelsen utsänder förslagen senast 10 dagar före omröstning.

Poströster skickas till:
Henrik Loodin,
Sociologiska institutionen
Box 114
221 00 Lund

Information om poströster finns att läsa på ovan nämnda internetadress.

ABSTRACT**Boundaries of Belonging. Transnational Adoption and the Significance of Origin in Swedish Official Rhetoric.**

This article explores how the category of 'transnational adoptees' in Sweden is constructed in two Official Government Reports (SOU). The article is inspired by poststructuralist perspectives on welfare and social categorization, and draws from a postcolonial and feminist theoretical framework. 'Transnational adoptees' as a category is understood as constituted through discourse, and given meaning in different contexts. In the reports, a fundamental importance is attached to the fact that individuals with a background as transnationally adopted have been separated from their birth family and country of birth. It is argued that mental problems and a split identity are consequences to be expected from the separation. (Re)connection to the origin is therefore considered to be crucial for the well-being of the group. The article concludes that this line of reasoning is based on a specific logic of blood and roots, in which 'transnational adoptees' are understood as belonging to their countries of birth, rather than Sweden. The logic of blood and roots can be read as a form of racialized othering, but also as a discursive exclusion of 'transnational adoptees' from Sweden as an imagined, national community.

Key Words

Social Categorization, Transnational Adoptees, Origin, Belonging, Discourse

Malinda Andersson är doktorand i sociologi vid Sociologiska institutionen, Uppsala universitet. Artikeln utgör en del av hennes pågående avhandlingsprojekt.

Malinda Andersson

Tillhörighetens gränser

Internationell adoption och ursprungets betydelse i svensk utredningsretorik

Syftet med denna artikel är att belysa hur 'internationellt adopterade' konstrueras som kategori i svensk socialpolitik, med utgångspunkt i två statliga offentliga utredningar (SOU). Särskild fokus ligger på ursprung och tillhörighet. För att analysera utredningarnas hantering av dessa teman används postkoloniala och feministiska teoretiska perspektiv. Studien anknyter till poststrukturalistiskt influerad välfärds- och kategoriseringsforskning.

Välfärd och social kategorisering

I Sverige har sociala kategoriseringsprocesser utgjort en integrerad del av välfärdspolitiken. Den sociala kategoriseringen, att definiera grupper och kartlägga deras behov, är en förutsättning för att kunna göra riktade åtgärder. Samtidigt innebär kategoriseringen ett återopande av det särskilda som riskerar att *skapa* olikhet. Vad som synliggörs här en paradox mellan jämlikhetsideal och olikhetsskapande praktiker. Spänningsförhållandet utgör bakgrunden till denna artikel, vilken anknyter till studier som har analyserat hur olikhetsskapande inte bara sker inom välfärdsstaten, utan även genom dess institutioner (se t.ex. Ålund & Schierup 1991; Lindberg 1999; Ahrne, Roman & Franzén 2003; Mulinari & Neergaard 2004; Edenheim 2005, de los Reyes 2006; Bredström 2008). I vissa fall pekats sociala kategoriseringsprocesser ut som centrala i olikhetsskapande praktiker i välfärdsstaten (se t.ex. Tideman 2000; Börjesson, Palmblad & Wahl 2005; de los Reyes & Martinsson red. 2005; Hallerstedt red. 2006).

Kommunikationssociologerna Geoffrey C. Bowker och Susan Leigh Star (2000:3ff) har påpekat vikten av att rikta fokus mot kategoriseringsprocessers osynliga roll i struktureringen av samhället. Varifrån härstammar kategorier och genom

vilka institutioner görs de naturliga? Kategoriseringsprocesser äger rum på olika nivåer i samhället, men de som sker inom de politiskadministrativa och offentliga sfärerna räknas till de mest formella. Här innefattas bland annat socialpolitik, massmedier och befolkningsstatistik (Jenkins 1997:63ff). På denna nivå kan en social kategori definieras som en abstraktion där de som ingår har bedömts att göra detta av bestämda orsaker. Det rör sig således inte om självidentifierade grupper, utan de som innefattas i en viss social kategori behöver varken uppfatta sig själva som en del av den eller känna någon samhörighet med andra som bedömts ingå (Tideman 2000:236ff).

Poststrukturalistiskt influerade välfärdsvetare har med fokus på språk och diskurs lyft fram att sociala kategoriseringsprocesser kan ses som meningsskapande processer i bemärkelsen att de konstruerar kategorier och subjekt (se t. ex. Carter red. 1998; Lewis 2000). Inom detta fält analyseras texter med avsikt att synliggöra mönster, i vilka diskurser kan spåras och texternas förutsättningar tydliggöras. Det är kategoriseringens effekter, snarare än intentioner hos dem som producerat de texter som analyseras som står i fokus (Gibbins 1998:11). Huruvida poststrukturalismen ska ses som en kritisk ansats är omtvistat. Medan vissa forskare menar att fokus på språk och diskurs tenderar att osynliggöra materiella missförhållanden, menar andra att eftersom det diskursiva och materiella är intimt sammanflätande för poststrukturalister, kan analyser av meningsskapande processer vara ett led i att destabilisera sociala hierarkier som delvis upprätthålls diskursivt (jmf Eriksson m. fl. 1999:18ff).

'Internationellt adopterade' som social kategori

Ett område som ägnats relativt stor uppmärksamhet i svensk socialpolitik är internationell adoption. Sedan 1970-talet har ungefär 48 000 barn anlänt till Sverige genom internationell adoption, vilket gör Sverige till ett framträdande mottagarland i detta sammanhang (www.mia.eu). Det socialpolitiska ansvaret i fråga om internationell adoption är tydligt i till exempel statliga offentliga utredningar (SOU), publikationer från Myndigheten för internationella adoptionsfrågor (MIA) och Socialstyrelsen. *Hur* det talas om personer med internationell adoptionsbakgrund i socialpolitiska texter är dock ett begränsat utforskat område i Sverige. Detta är ett sociologiskt relevant projekt, inte bara för att sådana publikationer ligger till grund för specifika åtgärder på området, utan också för att texterna – i den utsträckning som de bidrar till en sorts "allmän kunskap" – har betydelse för personer som identifierar sig själva och/eller identifieras som tillhörande denna grupp (Hacking 2000:49ff; Tideman 2000:237; Börjesson & Palmblad 2008:29).

Syftet med denna artikel är att göra ett nedslag i en samtida social kategoriseringsprocess för att utforska hur 'internationellt adopterade' konstrueras som kategori i svenska, socialpolitiska texter. Särskilt fokus ligger på frågor om ursprung och tillhörighet. Problemformuleringen som ligger till grund för analysen är: Hur konstrueras 'internationellt adopterade' som social kategori och vilka effekter kan kategoriseringen ha utifrån ett postkolonialt och feministiskt perspektiv?

Kunskapsteoretiska och metodologiska ingångar

Att i detta sammanhang tala i termer av social konstruktion innebär att det är den samhälleliga idén om en viss kategori – i detta fall ’internationellt adopterade’ – som är konstruerad, inte att gruppen som omtalas inte existerar materiellt (jmf Hacking 2000:23f). Studiens utgångspunkt är att det inte finns några universella eller essentiella innebörder av att vara internationellt adopterad, utan att kategorin ’internationellt adopterade’ får sin innebörd genom tid- och rumsspecifika diskurser (jmf Winther Jørgensen & Phillips 2000:15; Hall 2001:73; Wreder 2007:45). Detta betyder också att kategorins innebörd är föränderlig – tillskrivningar som görs i en kontext, behöver inte göras i en annan (Burr 2002:3f). Att betrakta ’internationellt adopterade’ som en socialt konstruerad kategori gör det möjligt att synliggöra och problematisera naturliggjorda innebörder som knyts till gruppen i olika typer av texter.

Analysen är baserad på de statliga offentliga utredningarna *Adoption – till vilket pris?*¹ (SOU 2003:49, del 1) och *Barn i homosexuella familjer* (SOU 2001:10, del 1). I skrivande stund är detta de två mest aktuella statliga offentliga utredningarna som behandlar internationell adoption och internationellt adopterade personer i Sverige. Utredningarna utgår från olika kommittédirektiv, vilket innebär skilda utgångspunkter för diskussionerna. I *Adoption – till vilket pris?* är det internationell adoption som verksamhet som står i centrum och särskild vikt fästs vid hur den FN-stadgade principen om barnets bästa på lämpligast sätt ska tillgodoses i samband med internationella adoptioner. I *Barn i homosexuella familjer* utreds i första hand villkoren för barn med homosexuella föräldrar och i andra hand om det finns en saklig grund för skillnaderna mellan homo- och heterosexuella par i fråga om möjligheten att genomgå den prövning som krävs för att bli föräldrar genom internationell adoption.² Dessa utredningar är relativt olika till sin karaktär, men båda innehåller beskrivningar av internationellt adopterade personer som kan analyseras som byggstenar i konstruktionen av ’internationellt adopterade’ som social kategori.

Fokus i denna artikel ligger på social kategorisering som diskursiv praktik. Detta perspektiv bygger på historikern och filosofen Michel Foucaults förståelse av diskursen som produktiv, i bemärkelsen att den konstituerar objekt genom att fylla dem med mening (Hall 2001:72f). Mot denna bakgrund kommer kategorin ’internationellt adopterade’ i artikeln att ses som ett (kunskaps)objekt, vilket diskursen möjliggör vissa utsagor om. Här blir Foucaults arkeologiska ansats och diskussioner om objektbildning särskilt användbara. Foucault (1969/2002:57ff) problematiserar objektens universella och essentiella status och poängterar vikten av att i utsagor om specifika objekt dels spåra de diskurser som utsagorna kan vara underkastade, dels uppmärk-

¹ Med begreppen ’adoption’ och ’adopterad’ avses i utredningen *internationell* adoption och *internationellt* adopterade personer.

² För en analys av hur homosexualitet, intersexualism och transsexualism konstrueras i *Barn i homosexuella familjer* (SOU 2001:10) och ett antal andra statliga offentliga utredningar publicerade 1935–2001, se Edenheim (2005).

samma vad som konstitueras genom utsagorna (ibid:37). Studier av objektsbildning förutsätter enligt Foucault en materialnära analys, där utsaga och diskurs behandlas parallellt (ibid:144). Kopplingen mellan social kategorisering och objektsbildning är alltså en viktig metodologisk ingång till denna studie.

Analysen av utredningarna började med att de två texterna lästes i sin helhet vid olika tidpunkter, varpå beskrivningar om internationellt adopterade personer som grupp nedtecknades och arrangerades utifrån preliminära teman. Vilka innebörder som tillskrevs kategorierna 'adopterade', 'adoptivbarn' och 'adopterade tonåringar', särskilt avseende ursprung och tillhörighet, var av primärt intresse.³ Tidigt uppmärksammades att utredningarna i sina generella beskrivningar av denna grupp betonade psykiska problem som på olika sätt förknippades med bakgrunden av att vara internationellt adopterad. För att få en struktur i utsagorna arrangerades materialet därför om utifrån en argumentationskedja med tre länkar: *problem, problemens uttryck* och *problemens lösningar* (jmf Mörkenstam 1999). Denna argumentationskedja utgör analysens stomme och är ett sätt att ge en översiktlig struktur över utredningarnas hantering av frågor om ursprung och tillhörighet.

Utsagorna har närlästs med kontinuerliga återblickar till utredningarna som helhet. De utsagor som citeras representerar i flera fall återkommande formuleringar i utredningarna. Analysen fokuserar relationen mellan utredningarnas språkbruk och de diskurser som kan betraktas som utsagornas uttalade premisser (Sahlin 1999:92). Vad som analyseras är alltså dels de explicita resonemangen, dels de diskurser och uttalade premisser som resonemangen vilar på. Möjliga motiv och intentioner som drivit utredningarna ligger utanför studiens ramar (Foucault 2002:151; Fahlgren 1998:86; Sahlin 1999:91; Börjesson & Palmblad 2007:11). Målet med analysen är att placera utredningstexterna i en vidare samhällskontext och belysa diskursers roll i produktionen av 'internationellt adopterade' som social kategori samt diskutera vilka effekter kategoriseringen kan tänkas ha (jmf Börjesson & Palmblad 2008).

Postkoloniala och feministiska perspektiv på ursprung och tillhörighet

Ursprung och tillhörighet är breda områden som gör det möjligt att analysera utsagor som relaterar både till nation och familj. Diskussionen av nation och familj som teoretiska begrepp har på ett förtjänstfullt sätt skett inom postkolonial och feministisk teori. Liksom dessa båda fält inte sällan överlappar varandra, kan även nation och familj ses som överlappande.

Kulturteoretikern Anne McClintock (1996:63) och litteraturvetaren Ania Loomba (2006:214f) har till exempel båda lyft fram hur berättelser om nationen bygger på en familjeikonografi, vilket tydliggör kopplingen mellan nation och familj. Inom den kritiska välfärdsforskningen har både idéer om nationen och familjen beskrivits som centrala i utvecklingen av välfärdsstaten. Socialpolitiken har ömsom förstärkt, ömsom

³ Termen 'internationellt adopterade' används i artikeln som ett samlingsnamn för de nämnda kategorierna.

utmanat definitioner av vad som utgör nation och familj (Williams 1989:xiii).

En utgångspunkt i både postkolonial och feministisk teori är att formellt medborgarskap inte garanterar inkludering i en nationell gemenskap, då denna präglas av informella gränsdragningar. När det gäller ursprung och tillhörighet i relation till internationell adoption är gränsdragningar som kan knytas till diskurser om biologi, kultur och etnicitet centrala. Sådana processer har i svensk, postkolonial och feministisk forskning talats om i termer av samhällets rasifiering, där skillnader mellan människor skapas och upprätthålls i form av kategorierna 'Vi' och 'de(n) Andra'. Gränsdragningarna bör emellertid inte ses som statiska, utan snarare som flexibla och kontextbundna (se t.ex. Molina 1997; Eriksson m. fl. 1999; de los Reyes m.fl. red. 2003; Tigervall 2005; Mattsson 2005; Schmauch 2006; Lundström 2007). Som kulturteoretikern Michael Pickering (2001:72) tar upp, finns den Andra huvudsakligen i språket, eftersom det är genom språket som gränsdragningar görs. Pickering menar att skapandet av den Andra innebär ett fixerande av symboliska gränser som bidrar till exkludera vissa grupper (ibid:49).⁴

Teoretiker som diskuterar formeringen av den moderna, västerländska nationen har visat att informella gränsdragningar kan upprätthållas genom diskurser om ursprung. Myter om det gemensamma ursprunget har beskrivits som ett sammanhållande kitt i nationella gemenskaper. Ursprungsmyterna bidrar till naturalisera och befästa dessa gemenskaper, trots att Folket inte har någon essentiell grund (Balibar 2002:129f). Metaforer om blod, arv och familj signalerar en enad gemenskap, trots att nationen differentieras genom bland annat etnicitet, religion, klass, kön, sexualitet och funktionsförmåga (Brah 2003:164). Myterna har dock en reell innebörd eftersom de fungerar som en organiserade princip för vem som ska inkluderas i, eller exkluderas ur, nationen (Yuval-Davis 1997:26). Essentialistiska begripliggöranden av tillhörighet kommer i artikeln att hänvisas till som *ursprungets diskurs*.

Separationen och dess konsekvenser – en problembeskrivning

I följande avsnitt presenteras analysen av hur 'internationellt adopterade' konstrueras som social kategori i de statliga offentliga utredningarna *Adoption – till vilket pris?* (SOU 2003:49) och *Barn i homosexuella familjer* (SOU 2001:10). Det bör understrykas att analysen inte på något sätt avser ifrågasätta eventuella erfarenheter av till exempel psykisk ohälsa bland personer med internationell adoptionsbakgrund i Sverige, utan att synliggöra de *tillskrivningar* av vissa erfarenheter som ligger till grund för den sociala kategoriseringsprocessen. En utgångspunkt i resonemangen om internationellt adopterade personers situation i Sverige, som syns i båda utredningarna, är

⁴ 'Den Andra' som teoretiskt begrepp kan jämföras med en stereotyp, i bemärkelsen att både andrafiering och stereotypisering bygger på homogenisering av en viss grupp. Enligt Pickering (2001:11) är dock skillnaden mellan dessa ansatser att maktperspektivet är underteoretiserat i den klassiska stereotypiseringsforskningen samt att den bygger på realistiska, snarare än socialkonstruktivistiska utgångspunkter.

det faktum att de vid tidig ålder har upplevt ett särskiljande som i utredningarna benämns 'separation':

C1: Varje adoptivbarn är unikt med egna erfarenheter och behov. Men alla har de en sak gemensamt, de har av olika anledningar separerats från sina biologiska föräldrar.
SOU: 2001:10, s. 131

C2: Det blivande adoptivbarnets start i livet har oftast varit mer eller mindre svår med flera separationer, eftersom de flesta adoptivbarn först övergetts av sina biologiska föräldrar och därefter haft minst ytterligare en vårdare före adoptionen.
SOU 2003:49, s. 77

C3: Ett barn utsätts för en hastig och genomgripande förändring av alla sina livsvillkor i samband med en internationell adoption. Det separeras totalt från sin ursprungliga miljö. Även om förändringarna är till barnets bästa innebär de en förlust av den värld som barnet känner till, vilket kan vara en traumatisk upplevelse.
SOU 2003:49, s. 206

Separationen beskrivs som den centrala erfarenheten som sammankopplar internationellt adopterade personer och kan ses som den yttersta grundval som gruppen bedöms höra samman på i utredningarna. Separationen diskuteras utifrån 'den ursprungliga miljön' (C3), de 'biologiska föräldrarna' (C1, C2) och 'vårdare' (C2). Separationen sker således både från det biologiska och miljömässiga ursprunget, det vill säga, både från familj och nation. Separationen kan förstås som en problembeskrivning som skapar särskilda förutsättningar för en viss grupp barn. Sättet på vilket det beskrivs hur de biologiska föräldrarna har 'övergett' (C2) sina barn ger problembeskrivningen en moralistisk ton. Att i detta sammanhang använda begreppet 'föräldrar' (C2) antyder i någon mån att det finns en etablerad relation mellan ett barn och två vuxna parter, som de senare medvetet bryter, samt att detta är en gemensam handling av föräldrarna. Denna typ av argumentation tenderar att osynliggöra ekonomiska, politiska och sociala förhållanden som gör att barn blir tillgängliga för internationell adoption.⁵

I *Adoption – till vilket pris?* (SOU 2003:49) knyts separationen i ett flertal fall till 'trauma'. I det sista citatet kan diskussionen om 'förlust' (C3) ge en innebörd till begreppet trauma, men några mer utförliga definitioner av vad traumat består i, på vilka grunder som separationen är (mer eller mindre) traumatisk, finns inte. Detta psykoanalytiska begrepp används i utredningen snarast på ett ateoretiskt, vardagligt sätt, vilket kan relateras till den feministiska psykoanalytikern Juliet Mitchells (1998:121) diskussioner om en samtida tendens att rubricera mycket varierade erfarenheter som traumatiska. Kopplingen mellan separation och trauma är för övrigt mycket vanlig i

⁵ I *Adoption – till vilket pris?* (SOU 2003:49) synliggörs i andra sammanhang emellertid ekonomiska och politiska aspekter av internationell adoption som verksamhet.

förhållande till internationell adoption (Homans 2006). Det ateoretiska och vardagliga sättet att behandla frågor om både separation och trauma i utredningen kan också ses som att företeelserna ges ett symboliskt värde. Begreppen behöver inte definieras eftersom de används på ett sätt som antyder att innebörden är förgivettagen och dessutom förutsätts appellera till läsarens känslor.

Det tredje citatet skiljer sig från de två andra citaten genom att den internationella adoptionen lyfts fram. Här finns en något dramatisk ton, som beskriver händelsen som plötslig och fullständig. Det talas om adoptionen som något barnen 'utsätts' (C3) för, vilket kan ses som en formulering som skriver bort aktörerna från sammanhanget, men ändå gör barnen till offer för en förändring som skakar grunden de står på – ursprunget. Intressant här är att principen om barnets bästa används som ett sätt att legitimera internationell adoption, samtidigt som de eventuellt traumatiska upplevelserna av händelsen framhålls.⁶ Om citaten läses utifrån en postkolonial förståelse av ursprungsmyter är det möjligt att vända på resonemangen om separation. Antaganden som *Det är viktigt för barn att växa upp med sina biologiska föräldrar* eller *Det är viktigt för barn att växa upp på den plats de föds på* artikuleras aldrig i materialet. Men i den utsträckning som separationen från ursprunget tillskrivs traumatiska konsekvenser fungerar ursprungets fundamentala betydelse som en underliggande premis i resonemanget.

Vilken betydelse tillskrivs då separationen för personer med internationell adoptionsbakgrund senare i livet och på vilka plan kommer separationens konsekvenser till uttryck? Dessa frågor besvaras på likartat sätt i *Barn i homosexuella familjer* (SOU 2001:10) och *Adoption – till vilket pris?* (SOU 2003:49):

C4: Men även om det adopterade barnet utvecklar tillit till sin adoptivfamilj lever hans eller hennes tidigare erfarenheter av separationer kvar under hela livet. Dessa kan komma till uttryck under perioder som är extra känsliga, t. ex. puberteten eller vid olika livskriser, såsom skilsmässa från en partner.

SOU 2001:10, s. 311

C5: Adoptionen är livslång. Forskningen (Lindblad m.fl.) tyder på att adopterade i högre grad än andra kan ha en relationsskörhet. Detta kan bli särskilt påtagligt när adopterade själva bildar familj eller när de upplever separationer under uppväxten eller senare i livet.

SOU 2003:49, s. 256

I citaten tillskrivs den internationella adoptionen livslånga konsekvenser, i bemärkelsen att erfarenheten av den "ursprungliga" separationen är något som antas följa med personer med internationell adoptionsbakgrund. Även om det finns vissa öppningar i resonemangen, i och med att sådant som "kan" hända lyfts fram, ramar de inledande

⁶ För en diskussion om principen barnets bästa i relation till internationell adoption, familj och föräldraskap, se Lindgren (2006).

meningarna i de båda citaten in diskussionen på ett sådant sätt att utrymmet för variationer begränsas. Separationens konsekvenser kan i citaten förstås genom begreppet 'relationsskörhet' (C5). Relationsskörheten beskrivs som en tendens som uppkommer under vissa livsfaser eller händelser, som till exempel uppbrott i nära relationer. I citaten görs separationen ständigt närvarande och dess konsekvenser sägs kunna utlösas i situationer som i utredningarna betraktas som påminnande eller närliggande separationen från de biologiska föräldrarna och den ursprungliga miljön. Separationen får i resonemanget rollen av ett slags underliggande hot. I detta psykologiska perspektiv, där 'forskningen' (C5) används för att legitimera resonemangen, står internationellt adopterade personers bakgrund i förgrunden för att förklara reaktioner på sådant som kan ske i vardagen.

Utgångspunkten att den internationella adoptionen är en livslång process, i kombination med antagandet "även om det adopterade barnet utvecklar tillit till sin adoptivfamilj lever hans eller hennes tidigare erfarenheter av separationer kvar under hela livet" (C4), implicerar att tillhörigheten till den nya familjen och Sverige *inte* kan överbrygga separationen från den biologiska familjen och den ursprungliga miljön. Att benämna den nya familjen som 'adoptivfamilj' (C4), bidrar också till att språkligt upprätthålla ett avstånd mellan barnet och den nya familjen. Detta innebär ett konstruerande av skillnad mellan olika familjeformer, där den biologiska familjen utgör norm. Den biologiska familjens normerande status tydliggörs i och med att den bara beskrivs som biologisk då den direkt eller indirekt kontrasteras mot det icke-biologiska, såsom 'adoptivfamiljen'. Utifrån de två citaten blir separationen – att berövas möjligheten att växa upp hos sin biologiska familj i sin ursprungliga miljö – till ett problem som aldrig (helt) kan åtgärdas, eftersom separationens konsekvenser ligger latent hos gruppen. Även här underbyggs alltså de underliggande premisserna om förankring i ursprunget som något fundamentalt.

I de två sist presenterade citaten (C4, C5) diskuteras alltså separationens konsekvenser i termer av sårbarhet i nära relationer. I båda utredningarna finns dock även en mer generell problembild av personer med internationell adoptionsbakgrund. I *Adoption – till vilket pris?* (SOU 2003:49) tas dessa frågor upp i olika avsnitt. Nedanstående citat kommer från inledningen, vilket gör att det kan ses som en utgångspunkt i utredningsarbetet. I *Barn i homosexuella familjer* (SOU 2001:10) däremot, är avsnitten som diskuterar detta tema samlade i ett särskilt avsnitt om internationellt adopterade barn. Följande citat belyser kopplingen som i utredningarna görs mellan internationellt adopterade personers bakgrund och olika typer av ohälsa:

C6: Barn som adopteras till Sverige från utlandet har med sig en "ryggsäck" med olika innehåll. De flesta adopterade lever sitt liv på samma sätt som de som vuxit upp med sin ursprungsfamilj. Den samlade forskningen visar dock att adopterade löper en ökad risk för att utveckla psykiska och sociala problem.

SOU 2003:49, s. 78

C7: De utlandsfödda adoptivbarnens bakgrund kan förväntas ge upphov till både fysisk och psykisk sårbarhet som påverkar deras utveckling och som även kan komma att präglade hela deras liv.

SOU 2001:10, s. 129

Utredningarna ger även här en relativt samstämmig bild i sina beskrivningar. Återigen står internationellt adopterade personers bakgrund i fokus, i det första citatet (C6) uttryckt genom 'ryggsäcken' som metafor. Bakgrunden förläggs helt och hållet till tiden före adoptionen, till ursprunget. "Psykiska och sociala problem" (C6) samt "fysisk och psykisk sårbarhet" (C7) artikuleras som specifika yttringar av en viss bakgrund. De samlade utsagorna om ohälsa i utredningarna är inte entydiga och det går att finna glidningar mellan olika antaganden också inom samma utredning, vilket visar på ett ambivalent förhållningssätt till frågan. Frågorna diskuteras dock mer ingående, och ibland också mer direkt i *Barn i homosexuella familjer* (SOU 2001:10), vilket kan exemplifieras genom det andra citatet. Här tillskrivs bakgrunden närmast en avgörande roll för internationellt adopterade personers 'utveckling' (C7). Här återkommer perspektivet att bakgrunden är någonting som mer eller mindre avgör internationellt adopterade personers liv.

I det första citatet (C6), som kommer från *Adoption – till vilket pris?* (SOU 2003:49), är diskussionen mindre generaliserande och liksom i tidigare exempel ur denna utredning hänvisas det till forskning som en del av resonemanget. Särskilt intressant med detta citat är att begreppet 'risk' (C6) tillförs argumentationen. Är det möjligt att läsa de båda citaten tillsammans som bidragande till en konstruktion av internationellt adopterade personer i Sverige som en riskgrupp? Vad innebär i så fall detta? När sker övergången från att uppmärksamma att det finns möjlighet att personer med internationell adoptionsbakgrund kan komma att drabbas av ohälsa, till att hävda att ohälsa kan *förväntas* hos en viss grupp?

Vad som bör problematiseras här är den självklara kopplingen som indirekt görs mellan förankring i ursprung och god hälsa. Att växa upp tillsammans med sin biologiska familj och vara starkt förankrad i just den miljö eller nationella kultur en person är född inom, torde inte automatiskt innebära att en person kan hantera vissa typer av svårigheter. I utredningarna kopplas den psykiska sårbarheten alltid i första hand samman med händelser som föregick adoptionen, medan tänkbara orsaker som kan kopplas samman med den nya familjen eller det omgivande samhället, i bästa fall kommer i andra hand, eller i sämsta fall, uteblir helt. Detta ligger i linje med det individorienterade perspektivet i utredningarna, men begränsar dessvärre möjligheten att ställa andra typer av frågor.

I *Barn i homosexuella familjer* framkommer på ett tydligt sätt att även om det finns en procentuellt hög andel personer med internationell adoptionsbakgrund med dokumenterad psykisk ohälsa, rör det sig till det faktiska antalet om en relativt liten grupp (SOU 2001:10, s. 136). Detta påpekande stämmer överens med framträdande forskning på området, som dock uttrycker stor försiktighet när det gäller alltför snabba slutsatser i fråga om orsakerna till den psykiska ohälsan (Hjern, Lindblad & Vinner-

ljung 2002:446f). Psykisk ohälsa bland internationellt adopterade personer kan sättas i relation till utredningar som diskuterar en allmän utbredning av psykisk ohälsa bland barn och ungdomar i Sverige (se t.ex. SOU 1997:8, 1998:31, 2006:77). I antologin *Diagnosens makt* (Hallerstedt red. 2006) reflekteras det över hur denna förändring ska förstås. Fokus ligger på hur det talas om psykisk ohälsa idag och det konstateras att samhälleliga orsaker har fått stå tillbaka för biologiserande förklaringsmodeller samt att skapandet av nya grupper inom psykiatri ökar.

Den kluvna identiteten – en beskrivning av problemens uttryck

I *Adoption – till vilket pris?* och *Barn i homosexuella familjer* diskuteras ett tema som kan sammanfattas som tvetydiga upplevelser av familj, kultur och etnicitet i relation till identitet. Problematiken berör frågor om att hantera vad som ses som dubbla uppsättningar av familjer, kulturer och etniciteter. Det första av de två nedanstående citaten illustrerar utsagor om familj och kultur, medan det andra illustrerar utsagor om etnicitet:

C8: När det gäller identitet kan adopterade uppleva svårigheter att integrera sina föreställningar om den biologiska familjen och sina upplevelser av adoptivfamiljen under uppväxten. För de adopterade vars ursprung är i andra etniska grupper än adoptivföräldrarna tillkommer svårigheter att identifiera sig mer eller mindre med två ursprung och/eller kulturer.

SOU 2003:49, s. 207

C9: När utlandsfödda adopterade tonåringar börjar söka sig ut i samhället bemöter andra människor dem således ibland som invandrare, samtidigt som de själva känner sig som svenskar [...]. Denna diskrepans mellan den etniska självidentifikationen och den externa identifikationen, dvs. mellan insida och utsida, anges vara något som adopterade utlandsfödda tonåringar måste lära sig att handskas med i många olika situationer.

SOU 2001:10, s. 140

I det första citatet lyfts det fram att personer med internationell adoptionsbakgrund kan "uppleva svårigheter att integrera sina föreställningar om den biologiska familjen och upplevelser av adoptivfamiljen" (C8). Vad som till att börja med är intressant i detta resonemang är hur 'den biologiska familjen' och 'adoptivfamiljen' ställs mot varandra. Att här tala i termer av *familj* snarare än till exempel *föräldrar*, stärker intrycket av två existerande enheter som är möjliga att ställa mot varandra. Dessa enheter, familjerna, får sin betydelse i relation till varandra. Medan den biologiska familjen knyts till 'föreställningar', knyts adoptivfamiljen till 'upplevelser' (C8). Genom att knyts till föreställningar tillskrivs den biologiska familjen i citatet en symbolisk roll, medan adoptivfamiljen tillskrivs en reell sådan, på grund av att den knyts till upplevelser. Vad som utifrån ursprungets diskurs verkar skapa en obalans här är att det saknas en koppling mellan 'biologisk familj' och 'upplevelser'.

Den biologiska familjens roll är symbolisk och mycket närvarande. Den biologiska

familjen görs närvarande i den här typen av utsagor genom att det förutsätts att den internationellt adopterade personen bär på föreställningar om sin 'biologiska familj' och att dessa föreställningar måste förhandlas med faktiska upplevelser av 'adoptivfamiljen'. Att förutsätta att en person med internationell adoptionsbakgrund bär på föreställningar om den biologiska familjen blir begripliga inom ursprungets diskurs, eftersom en upplevd anknytning till ursprunget där tas för given. Att framhålla vikten av en 'integrering' (C8) av föreställningar om den biologiska familjen och upplevelser av adoptivfamiljen väcker också en del frågor. Vad innebär denna integrering och vad är det som eftersträvas? Å ena sidan skapas en spänning i citatet på grund av att den biologiska familjen och adoptivfamiljen ställs mot varandra. Å andra sidan fungerar integrationsbegreppet som ett försök att föra samman och ena de två familjeenheter.

I andra delen av det första citatet beskrivs ytterligare en möjlig svårighet för personer med internationell adoptionsgrund som har ett "ursprung i andra etniska grupper än adoptivföräldrarna", nämligen "att identifiera sig med mer eller mindre med två ursprung och/eller kulturer" (C8). Denna svårighet beskrivs emellertid inte med samma retoriskt självklara ton som kommit till uttryck tidigare, utan det går snarare att peka på en tvetydighet i resonemanget. Begreppen 'etnicitet', 'kultur' och 'ursprung' används i detta citat utan att några tydliga distinktioner dem emellan görs. Möjligen går det att utläsa en överlappning mellan etnicitet och kultur på grund av att olika *etniciteter* hos föräldrar och barn beskrivs kunna skapa svårighet att identifiera sig med två *kulturer*. Erkännandet av *två* kulturer och ursprung hör till det mest intressanta här. Formuleringen antyder att resonemanget vilar på en underliggande premis om att etniskt och kulturellt identitetsskapande sker med födelseplatsen som given utgångspunkt. Identifikationen med ursprunget tas för given och liksom den biologiska familjen görs födelsekulturen i citatet till en närvarande del av internationellt adopterades liv.⁷

I det andra citatet beskrivs den etniska kluvenheten mer direkt och i resonemanget stödjer sig utredningen återigen på forskning på ett sätt som bidrar till att legitimera utsagan. Det etniska identitetsskapandet beskrivs ta sin början i ungdomsåren och vara relativt konfliktfyllt till sin karaktär på grund av att det mellan 'självidentifikation' och 'extern identifikation' (C9) – i samma citat även kallat 'insida' och 'utsida' – finns en skillnad. Konflikten handlar alltså om att internationellt adopterade personer antas känna sig som 'svenskar', medan de av omgivningen ibland bemöts som 'invandrare' (C9), två begrepp som för övrigt inte definieras vidare. Detta är en konflikt som utifrån citatet verkar ske i samband med individens möte med samhället, vilket också antyder att individ och samhälle betraktas som fränskilda varandra. Var kommer familjen in här? Förutsätts det att det bara är "ute i samhället" som konflikten uppstår, eller lämnar resonemanget utrymme för att personer med internationell adoptionsbakgrund också skulle kunna bemötas som 'invandrare' inom sin familj (i vid bemärkelse)?

⁷ För en diskussion om hur identitetsskapande hos ungdomar med migrationsbakgrund i Sverige diskuteras i termer av 'kulturell splittring' se t. ex. Ålund (1991) och Sernhede (2002).

Med utgångspunkt i ursprungets diskurs som teoretisk ram, aktualiserar det andra citatet svenskhetens villkor. Det uppmärksammar hur en uppväxt i Sverige, flytande svenska och kännedom om kulturella koder ofta inte räcker till för att inkluderas i den nationella gemenskapen (se t. ex. Mattsson 2005; Lundström 2007). Utsagorna om identitetsskapande relateras dock i mycket begränsad utsträckning till sociala och politiska förhållanden i utredningarna. Frågor om etnicitet lokaliseras i första hand till sociala interaktioner, utan att maktrelationer tas i beaktande. I sättet att beskriva bemötanden som personer med internationell adoptionsbakgrund eventuellt kan få, finns en naturaliserande tendens i och med att omgivningens bemötande bara konstateras. Att bemötandet är något som tonåringarna "måste lära sig handskas med" (C9) gör att gruppen själv tillskrivs ansvaret inte bara för omgivningens bemötande, utan också för att lösa konflikten som uppstår i de fall då bemötandet inte stämmer överens med självidentifikationen.⁸

Att personer med internationell adoptionsbakgrund i det andra citatet tillskrivs en självidentifikation som svenskar är intressant i relation till tidigare presenterade utsagor där gruppen knyts mycket starkt till det land och den kultur de fötts inom. Det går i och med detta att utläsa en paradox i utsagorna som öppnar upp för ett problematiserande av det starka fokus på ursprungets betydelse som finns i utredningarna. Vad som måste lyftas fram i relation till diskussionen om 'insida' och 'utsida' (C9) är också den tystnad som generellt finns i utredningarna när det gäller internationellt adopterade personers positioner *förutom* den som internationellt adopterad. Det finns på något sätt bara utrymme för *en* 'insida' och *en* 'utsida', vilket gör att positioneringar och identifikationer avseende till exempel kön, sexualitet och funktionsförmåga inte synliggörs i utredningarna. Att ålder kan vara en relevant faktor att inkludera lyfts fram i vissa fall. Sammantaget konstrueras dock kategorin 'internationellt adopterad' både som en homogen och neutral i förhållande till andra kategorier.

De två senaste diskuterade citaten är två av få exempel på artikulering av frågor om etnicitet utredningarna. Det går sammantaget att urskilja en viss motvillighet i att tillskriva hudfärgens betydelse. I *Adoption – till vilket pris?* står Sveriges rykte i internationella adoptionssammanhang om att vara ett land där "[r]asism är inte särskilt utbrett" (SOU 2003:49, s. 114) oemotsagt. Senare konstateras att "[f]rämlingsfientlighet i samhället kan påverka adopterade på ett negativt sätt [...]" (ibid, s. 256). I *Barn i homosexuella familjer* hävdas att "[i]nstitutionaliserad rasism är något som de flesta minoritetsgrupper känner av och som också kan drabba synligt adopterade" (SOU 2001:10, s. 142).⁹ Skillnaden i terminologi är värd att lyfta fram då 'främlingsfientlighet' konnoterar ett individbaserat fenomen, snarare än ett strukturellt pro-

⁸ För postkolonialt inspirerade diskussioner om kroppen som markör för annorlundaskap i detta sammanhang, se León (2004) och Hübinette (2007). För självbiografiska texter som berör detta och andra teman, skrivna av internationellt adopterade personer födda i Korea, se Lundström & Trotzig red. (2003).

⁹ 'Synligt adoption' avser i Sverige adoptioner där barnets och föräldrarnas 'etniska ursprung' skiljer sig åt (SOU 2001:10, s. 128). Detta kan jämföras med begreppet 'transracial adoption' som används i USA och Storbritannien.

blem. Terminologin är avgörande för var ansvar förläggs och hur åtgärderna ser ut. Ett starkare synliggörande av samhällets rasifiering, hade förmodligen gjort att personer med internationell adoptionsbakgrund inte på samma sätt hade tillskrivits ansvar för att lösa konflikten mellan självidentifikation och extern identifikation.¹⁰

Artikuleringen av frågor om etnicitet är tydligare i *Barn i homosexuella familjer* än i *Adoption – till vilket pris?* Vad kan detta säga om sammanhangen i vilka utredningarna har tillkommit? *Barn i homosexuella familjer* är en utredning som kantades av relativt mycket debatt. Vad som stod på spel här var någonting mycket speciellt, nämligen heterosexuella pars privilegierade status i fråga om möjligheten att kunna bli föräldrar genom internationell adoption. Att artikulera frågan om rasism i just detta sammanhang, och i relation till utsagor om internationellt adopterade personers psykiska sårbarhet, stärker oundvikligen konstruktionen av 'internationellt adopterade' som en utsatt grupp – nu också på grund av omgivningens eventuella bemötande. Diskussionen om rasism är för övrigt mycket framträdande i utredningens bilagor där svenska auktoriserade adoptionsorganisationer samt intresseorganisationer för internationellt adopterade personer i Sverige får möjlighet att uttrycka sina synpunkter i fråga om homosexuella pars möjlighet att bli föräldrar genom internationell adoption.

Anknytningen till ursprunget – en beskrivning av problemets lösningar

I föregående avsnitt har problem som i utredningarna lyfts fram i relation till internationellt adopterade personer diskuterats. Problemen beskrivs ha sin grund i separationen från ursprunget och kommer utifrån utredningarnas utsagor bland annat till uttryck i en kluven identitet. I detta avsnitt diskuteras lösningar av de problem som tillskrivs personer med internationell adoptionsbakgrund. Dessa lösningar kan förstås som individuella strategier som dessa personer och deras familjer rekommenderas, för att i vardagen hantera sin situation. Med hänvisning till forskning pekar utredningarnas rekommendationer i samma riktning – vikten av anknytning till ursprunget:

C10: Som tidigare nämnts skall den unga individen under adolescensen försöka att hitta sig själv genom att få ihop bilden av sig själv i dag med sitt biologiska och etniska arv. Enligt forskarna bakom studien är det därför mycket viktigt att adoptivföräldrarna stödjer tonåringen i detta genom att *uppmuntra* tonåringen att söka efter och utforska sitt biologiska ursprung och sin etniska identitet.

SOU 2001:10, s. 139, orig. kursiv. Hänvisning till studie som refereras i Cederblad m.fl. (1994) och Irhammar (1997).

C11: Föräldrarna kan underlätta [identifikationsprocessen] genom att själva vara engagerade i och förmedla kunskap om den andra kulturen.

SOU 2003:49, s. 207

¹⁰ För en diskussion om hur frågor om hudfärg och etnicitet hanterades på statlig nivå i Sverige på 1960-talet, se Markusson Winkvist (2005)

C12: Därtill är det väsentligt att tonåringarna känner att de har en anknytning till sitt ursprung eftersom de på grund av sitt utseende aldrig kommer att bemötas entydigt som svenskar av främmande människor.

SOU 2001:10, s. 140

Anknytningen till ursprunget, såsom det beskrivs i det sista citatet (C12), kan förstås som en strategi för att ena den klivna identitet som personer med internationell adoptionsbakgrund tillskrivs i utredningarna, på grund av att de separerats från sitt ursprung. I utsagor som på olika sätt behandlar identitetsskapande, verkar det finnas en underliggande premis om att en sammanhållen, enad och hel identitet är möjlig och eftersträfvansvärd. Ett sådant perspektiv går till exempel att finna i det första citatet där den internationellt adopterade personen ska försöka "hitta sig själv" (C10) genom att "få ihop bilden av sig själv idag med sitt biologiska och etniska arv" (C10). För att hitta sig själv bör alltså en person med internationell adoptionsbakgrund inkludera ursprunget i sin identitet. Vad som avses med ett biologiskt och etniskt 'arv' (C10) definieras inte i utredningen, men ordet 'arv' antyder att ursprunget är något som mer eller mindre sitter i kroppen och skulle, i ljuset av ursprungets diskurs, kunna illustreras med metaforer om blod och rötter.

I det tredje citatet konstateras att tonåringarna "aldrig kommer att bemötas entydigt som svenskar av främmande människor" (C12). Detta konstaterande används som ett argument till varför det är "väsentligt" att tonåringarna "känner att de har en anknytning till sitt ursprung" (C12). Det ter sig här som om förankring i ursprunget inte bara bidrar till att skapa en sammanhållen identitet, utan också tillskrivs betydelsen av att vara ett skydd mot omgivningens – "främmande människors" (C12) – bemötande. Detta kan möjligen också styrka vad som tidigare konstaterats, det vill säga, att den här typen av bemötande lokaliseras utanför familjen (i vid bemärkelse). Resonemanget implicerar samtidigt att människor som definieras som icke 'främmande', förutsätts bemöta internationellt adopterade personer "entydigt som svenskar" (C12), vilket antyder att det finns en privat sfär som fungerar som ett skydd mot vissa typer av bemötanden. Även i detta citat förläggs ansvaret för omgivningens bemötande hos de internationellt adopterade personerna själva, eftersom det är förhållningssättet till dem själva som beskrivs som sättet att hantera bemötandet. Även om det i vissa utsagor finns ett synliggörande av till exempel 'institutionaliserad rasism' (SOU 2001:10, s. 142) som ett strukturellt problem knyts lösningar till den enskilda individen.

I det första och andra citatet tillskrivs föräldrarna ett stort ansvar i internationellt adopterade personers anknytning till sitt ursprung, till exempel genom att "uppmuntra tonåringen att söka sitt biologiska ursprung och sin etniska identitet" (C10) och "själva vara engagerade i och förmedla kunskap om den andra kulturen" (C11). Här hade det varit intressant med mer utförliga beskrivningar om vad engagemang och relevant kunskap skulle kunna innebära. Det går att urskilja en viss glidning i resonemanget kring vilken relation som personer med internationell adoptionsbakgrund har till sitt ursprung i dessa citat. Å ena sidan kan citaten förstås som att en interna-

tionellt adopterad person bär på ett ursprungligt arv som sitter i kroppen och alltid kommer att finnas där. Å andra sidan, mot bakgrund av hur föräldrarnas roll beskrivs, ter det sig snarare som om anknytning till ursprunget är något som skapas och upprätthålls aktivt på olika sätt. Sätts dessa citat i relation till andra utsagor om ursprung i utredningarna, eller kanske i första hand utsagor som behandlar separation, verkar emellertid ursprunget vara någonting som finns "i" den adopterade personen, snarare än något som hon eller han måste anstränga sig för att ha en anknytning till.

En dimension av hur anknytning till ursprunget ska kunna upprätthållas är de korta diskussioner om så kallad 'Rotsökning' som finns i *Adoption – till vilket pris?* Med rotsökning avses en 'återresa' till födelselandet, där internationellt adopterade personer kan "söka sina rötter" (SOU 2003:49, s. 302). I utredningen skrivs att rotsökning bör ses som "en del av en adoption" (ibid:301). I ljuset av ursprungets diskurs blir betoningen av anknytningen till ursprunget och strategierna för att göra detta fullt begriplig. På grund av separationen från den biologiska familjen och födelselandet har den internationellt adopterade personen till viss del förlorat ursprunget, vilket utifrån utsagorna närmast kan förstås som att hon eller han förlorat en del av sig själv. Utifrån citaten kan denna brist fyllas genom anknytningen till ursprunget. Återresorna blir en möjlighet att "få ihop bild[erna] av sig själv" (C10) – att uppnå en helhet. Denna helhet kan emellertid problematiseras utifrån ett postkolonialt perspektiv på ursprungets diskurs, där helheten som anknytningen till ursprunget antas skapa, snarast kan förstås som imaginär, eftersom det inte finns någon essentiell grund att komma tillbaka till.¹¹

Tillhörighetens gränser

Syftet med denna artikel är att utforska konstruktionen av 'internationellt adopterade' som social kategori, med särskilt fokus på frågor om ursprung och tillhörighet. Utredningarnas utsagor om personer med internationell adoptionsbakgrund betraktas som byggstenar i konstruktionen av 'internationellt adopterade' som social kategori. Kategoriseringen antas vara knuten till en specifik samhällskontext, vilket betyder att innebörderna som knyts till den aktuella gruppen i utredningarna inte nödvändigtvis behöver ha sett ut så här tidigare, eller kommer att göra det i framtiden. Att göra ett nedslag i en samtida social kategoriseringsprocess såsom gjorts här är relevant dels för att kategoriseringen har betydelse för dem som identifierar sig eller identifieras som tillhörande den grupp som omtalas, dels för att den här typen av utredningar tas i beaktande både vid utarbetande av konkreta åtgärder, och framtagande av nya publikationer på det internationella adoptionsområdet.

Mot bakgrund av den kritiska och poststrukturalistiskt influerade välfärdsforskningen är det väsentligt att synliggöra sociala kategoriseringsprocesser på grund av att de på ett implicit sätt bidrar till att strukturera samhället. Ett steg i ett sådant

¹¹ För en diskussion om vilken betydelse ursprungsmyter kan ha i fråga om återresor, se Yngvesson (2003).

synliggörande är att diskutera konstruktionen av kategorier som har en naturlig status och därför passerar obemärkta. 'Internationellt adopterade' är ett exempel på en sådan kategori. Utsagorna om internationellt adopterade personer som finns i utredningarna bör ur ett kategoriseringsperspektiv inte ses som berättelser om hur en specifik grupp "är". Vad en analys av utsagorna istället bidrar till är ett belysande av de diskursiva förutsättningar som kategorin vilar på. Med utgångspunkt i postkoloniala och feministiska diskussioner om ursprung och tillhörighet, fungerar utsagorna om personer med internationell adoptionsbakgrund som en ingång till en berättelse om Sverige som en föreställd nationell gemenskap. Detta är en gemenskap som skapas och återskapas i relation till diskursiva gränsdragningar baserade på till exempel etnicitet och kultur.

De postkoloniala och feministiska perspektiven gör det möjligt att lyfta fram på vilket sätt som ursprungets diskurs strukturerar utsagorna om internationellt adopterade personer i utredningarna. Ursprungets diskurs innebär särskilda sätt att tala om biologins, kulturens och etnicitetens betydelse i dessa sammanhang. Ursprungets diskurs kan sägas inbegripa en *blodets och rötternas logik* (jmf Yngvesson 2003), där gruppens anknytning till ursprunget skapas och upprätthålls, inte minst genom ut-sagor om separationens mer eller mindre traumatiska konsekvenser. Blodets och rötternas logik hänvisar till den fundamentala betydelse som biologiskt och kulturellt/etniskt ursprung ges i utredningarna. På vilket sätt som denna logik visar sig i utsagorna tydliggörs genom den argumentationskedja som presenterats på föregående sidor. Att implicit betrakta separationen som ett problem, den klivna identiteten och den psykiska sårbarheten som uttryck för detta problem samt anknytningen till ursprunget som en lösning ligger till grund för konstruktionen av 'internationellt adopterade' i utredningarna.

Psykologiska och i viss mån också sociala problem, är något som mer eller mindre *förväntas* uppkomma hos personer med denna bakgrund. Separationen tycks skapa en permanent brist hos personer med internationell adoptionsbakgrund och att fylla denna brist blir till ett livslångt projekt som handlar om att upprätthålla anknytningen till ursprunget. Bristen som separationen skapat kan utifrån blodets och rötternas logik snarast ses som en statisk egenskap som internationellt adopterade personer besitter. Att fylla denna brist kan göras endast genom anknytning till ursprunget. Men även om ursprungets diskurs å ena sidan kan sägas utlova en känsla av helhet och balans, finns å andra sidan betonandet av adoptionens problematiska konsekvenser kvar. I så mån ter sig separationens problem olösligt och den enda säkra position som ursprungets diskurs erbjuder personer med internationell adoptionsbakgrund är den av att bära livslånga – och eventuellt också traumatiska – konsekvenser av separationen från ursprunget.

Utredningarnas kategorisering av personer med internationell adoptionsbakgrund ställer frågor om grunderna för nationell tillhörighet på sin spets: I vilken utsträckning är det möjligt för en person som fötts utanför Sverige, men växt upp här, att positioneras som svensk? Vilka kriterier för inkludering, exkludering och subtila gränsdragningar aktualiseras i olika situationer? Att gruppen i utredningarna i vissa fall

positioneras som svenskar, i andra fall som bärare av vad som förutsätts vara deras ursprungliga etnicitet och kultur, kan ses som att de nationella gränsdragningar som görs i utredningarna är flexibla. Den sammantagna analysen pekar dock i riktning mot att internationellt adopterade personers tillhörighet lokaliseras till deras födelseländer. Utifrån en postkolonial och feministisk teoretisk ram får detta effekten av en diskursiv utskrivning av personer med internationell adoptionsbakgrund från den svenska nationella gemenskapen. Denna diskursiva utskrivning kan förstås i relation till nationellt olikhetsskapande och konstruktioner av Den Andra, som här till största delen görs genom essentialistiska begripliggöranden av biologi, kultur och etnicitet.

Sammanfattningsvis konstrueras 'internationellt adopterade' i *Adoption – till vilket pris?* (SOU 2003:49) och *Barn i homosexuella familjer* (SOU 2001:10) som en homogen kategori, relativt neutral i förhållande till andra maktordningar än etnicitet och ålder. Den sociala kategoriseringen utgår från en problemdefinition, där centrala resonemang legitimeras genom hänvisning till i huvudsak psykologisk och psykiatrisk forskning samt principen om barnets bästa. Det är inte kategoriseringen i sig som är problematisk – i ett välfärdspolitiskt perspektiv är den helt nödvändig – utan de grunder som denna grupp sammankopplas på. Ursprungsbestämningen och de sätt på vilka frågor om tillhörighet hanteras i utredningarna kan ses som en form av rasifiering. Detta eftersom kategoriseringen bygger på underliggande premisser om kultur och etnicitet som essentiella och statiska gemenskaper samt biologins avgörande roll. Konstruktionen av 'internationellt adopterade' som kategori i utredningarna bidrar därför till särskilja vissa subjekt och en viss typ av familjeform enligt en logik som innebär ojämlikhetsskapande.¹²

Referenser

- Ahrne, G., Roman, C. & Franzén, M. (2003) *Det sociala landskapet: en sociologisk beskrivning av Sverige från 1950-talet till början av 2000-talet*. Göteborg: Korpen.
- Balibar, É. (2002) "Nationsformen: Historia och ideologi", s. 117–142 i Balibar, É. & Wallerstein, I. *Ras, nation, klass. Mångtydiga identiteter*. Göteborg: Daidalos.
- Börjesson, M. & Palmblad, E. (2007) "Introduktion. "Motsatsen till relativism, detta bör vi aldrig glömma, stavas absolutism", s. 7–25 i Börjesson, M. & Palmblad, E. (red.) *Diskursanalys i praktiken*. Malmö: Liber.
- Börjesson, M., Palmblad, E. & Wahl, M. (2005) *I skötsamhetens utmarker. Berättelser om välfärdsstatens sociala optik*. Stockholm/Stehag: Symposion.
- Börjesson, M. & Palmblad, E. (2008) *Strultjejer, arbetsökande och samarbetsvilliga. Kategoriseringar och samhällsmoral i socialt arbete*. Malmö: Liber.
- Bowker, G. C. & Star, S. L. (2000) *Sorting Things Out: Classification and its Consequences*. Cambridge: MIT Press.

¹² För värdefulla kommentarer på tidigare versioner av denna artikel vill jag särskilt tacka Karin Barron, Diana Mulinari, Ann Kroon, Catrin Lundström, Jukka Gronow och Monica Johansson. Ett stort tack också till de anonyma granskarna och redaktionen på Sociologisk forskning för konstruktiva synpunkter.

- Brah, A. (2003) *Cartographies of Diaspora. Contesting Identities*. London: Routledge.
- Bredström, A. (2008) *Safe Sex, Unsafe Identities. Intersections of 'Race', Gender and Sexuality in Swedish HIV/Aids Policy*. Linköping: Institutionen för samhälls- och välfärdsstudier, Linköpings universitet
- Burr, V. (2003) *Social Constructionism*. London: Routledge
- Carter, J. (red.) (1998) *Postmodernity and the Fragmentation of Welfare*. London: Routledge.
- Cederblad, M., Irhammar, M., Mercke, A. M. & Norlander, E. (1994). *Identitet och anpassning hos utlandsfödda adopterade ungdomar*. Lund: Institutionen för barn- och ungdomspsykiatri. Lunds Universitet.
- de los Reyes, P. (2006) "Välfärd, medborgarskap och diskriminering", s. 7–31 i SOU 2006:37 *Välfärdens gränser och det villkorade medborgarskapet*.
- de los Reyes, P., Molina, I. & Mulinari, D. (red.) (2003) *Maktens (o)lika förklådnader. Kön, klass & etnicitet i det postkoloniala Sverige*. Stockholm: Atlas.
- de los Reyes, P. & Martinsson, L. (red.) (2005) *Olikhetens paradism: Intersektionella perspektiv på o(jäm)likhetskapande*. Lund: Studentlitteratur.
- Edenheim, S. (2005) *Begärets lagar. Moderna svenska utredningar och heteronormativitetens genealogi*. Stockholm/Stehag: Symposion.
- Eriksson, C., Eriksson Baaz, M. & Thörn, H. (1999) "Den postkoloniala paradoxen, rasismen och 'det mångkulturella samhället'. En introduktion till postkolonial teori", s. 13–53 i Eriksson, C., Eriksson Baaz, M. & Thörn, H. (red.). *Globaliseringens kulturer. Den postkoloniala paradoxen, rasismen och det mångkulturella samhället*. Stockholm: Nya Doxa.
- Fahlgren, S. (1998) *Diskursanalys, kunskap och kön. Ett försök att utveckla en teoretisk ram och ett arbetssätt för en diskursanalys av vetenskapliga texter*. Umeå: Institutionen för socialt arbete, Umeå universitet.
- Foucault, M. (1969/2000) *Vetandets arkeologi*. Lund: Arkiv förlag.
- Gibbins, J. R. (1998) "Postmodernism, Poststructuralism and Social Policy", s. 31–38 i Carter, J. (red.) *Postmodernity and the Fragmentation of Welfare*. London: Routledge.
- Hacking, I. (2000). *Social konstruktion – av vad?* Stockholm: Thales.
- Hall, S. (2001) "Foucault: Power, Knowledge and Discourse" s. 72–81 i Wetherell, M.; Taylor, S. & Yates, S. J *Discourse Theory and Practice: A Reader*. London: SAGE Publications.
- Hallerstedt, G. (red.) (2006) *Diagnosens makt – om kunskap, lidande och pengar*. Göteborg: Daidalos.
- Hjern, A., Lindblad, F. & Vinnerljung, B. (2002) "Suicide, Psychiatric Illness and Social Maladjustment in Intercountry Adoptees in Sweden – A Cohort Study". Stockholm: Socialstyrelsen.
- Homans, M. (2006) "Adoption Narratives, Trauma, and Origins", *Narrative* 14(1): 4–26.
- Hübinette, T. (2007) "Rasifierade erfarenheter och transrasiala identifikationer i utlandsadopterade svenskars självbiografier", *Nordisk Socialt Arbeid* 27(2): 105–119.

- Irhammar, M. (1997) *Att utforska sitt ursprung. Identitetsformande under adolescensen hos utlandsfödda adopterade*. Lund: Psykologiska institutionen, Lunds universitet.
- Jenkins, R. (1997) *Rethinking Ethnicity. Arguments and Explorations*. London: SAGE Publications.
- León, R. (2004) "Det räcker med en blick", *Invandrare & Minoriteter* 31(6): 21–25.
- Lewis, G. (2000) *'Race', Gender, Social Welfare. Encounters in a Postcolonial Society*. Cambridge: Polity Press.
- Lindberg, I. (1999) *Välfärdens idéer. Globaliseringen, elitism och välfärdsstatens framtid*. Stockholm: Atlas.
- Lindgren, C. (2006) *En riktig familj. Adoption, föräldraskap och barnets bästa 1917–1975*. Stockholm: Carlssons förlag.
- Lindström, S. & Trotzig, A. (red.) (2003) *Hitta hem. Vuxna adopterade från Korea berättar*. Stockholm: Ordfront.
- Loomba, A. (2006). *Kolonialism/Postkolonialism. Introduktion till ett forskningsfält*. Stockholm: TankeKraft förlag.
- Lundström, C. (2007) *Svenska latinas. Ras, klass och kön i svenskhetens geografi*. Stockholm: Makadam förlag.
- Markusson Winkvist, H. (2005) "Fostran till färgblindhet – om 'exotiska' adoptivbarn och svenskhetens yta på 1960-talet", *Humanistdagboken* 18: 193–200.
- Mattsson, K. (2005) "Diskrimineringens andra ansikte – svenskhet och 'det vita västerländska'" s. 139–158 i SOU 2005:41 *Bortom vi och dom*. Stockholm: Fritzes.
- McClintock, A. (1993) "Family Feuds: Gender, Nationalism and the Family", i *Feminist Review* No. 44:61–88.
- Mitchell, J. (1998) "Trauma, Recognition, and the Place of Language", *Diacritics* 28(4): 121–133.
- Molina, I. (1997) *Stadens rasifiering. Etnisk boendesegregation i folkhemmet*. Uppsala: Kulturgeografiska institutionen, Uppsala universitet.
- Mulinari, D. & Neergaard, A. (2004) *Den nya svenska arbetarklassen*. Umeå: Boréa.
- Pickering, M. (2001) *Stereotyping. The Politics of Representation*. New York: Palgrave.
- Mörkenstam, U. (1999) *Om "Lapparnas privilegier": Föreställningar om samiskhet i svensk samepolitik 1883–1997*. Stockholm: Etnologiska institutionen, Stockholms universitet.
- Sahlin, I. (1999) "Diskursanalys som sociologisk metod", s. 83–106 i Sjöberg, K. *Mer än kalla fakta. Kvalitativ forskning i praktiken*. Lund: Studentlitteratur.
- Schmauch, U. (2006) *Den osynliga vardagsrasismens realitet*. Umeå: Sociologiska institutionen, Umeå universitet.
- Sernhede, O. (2002) *Alienation is My Nation. Hip hop och unga mäns utanförskap i 'Det Nya Sverige'*. Stockholm: Ordfront förlag.
- SOU 1997:8 *Röster om barns och ungdomars psykiska hälsa*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 1998:31 *Insatser mot psykiska problem hos barn och ungdomar*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2001:10 *Barn i homosexuella familjer*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2003:49 *Adoption – till vilket pris?* Stockholm: Fritzes.

- SOU 2006:77 *Ungdomar, stress och psykisk ohälsa – Analyser och förslag till åtgärder*. Stockholm: Fritzes.
- Tideman, M. (2000) *Kategorisering och normalisering: om handikappideologi och välfärdsolitik i teori och praktik för personer med utvecklingsstörning*. Lund: Studentlitteratur.
- Tigervall, C. (2005) *Folkhemsk film: med "invandraren" i rollen som den sympatiska Andre*. Umeå: Sociologiska institutionen, Umeå universitet.
- Williams, F. (1989) *Social Policy. A Critical Introduction*. Cambridge: Polity Press.
- Winther Jørgensen, M. & Phillips, L. (2000) *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Wreder, M. (2007) "Ovanliga analyser av vanliga material – Vad diskursteorin kan göra med enkäter", s. 29–51 i Börjesson, M. & Palmblad, E. (red.) *Diskursanalys i praktiken*. Malmö: Liber.
- Yngvesson, B. (2003) "Going 'Home'. Adoption, Loss of Bearings, and the Mythology of Roots", *Social Text* 21(1): 7–27.
- Yuval-Davis, N. (1997) *Gender and Nation*. London: SAGE Publications.
- Ålund, A. & Schierup, C-H. (1991) *Paradoxes of Multiculturalism: Essays on Swedish Society*. Aldershot: Avebury.
- Ålund, A. (1991) "Wrestling with Ghosts: Transcultural Bricolage and New Communities", s. 89–112 i Ålund, A. & Schierup, C-H. *Paradoxes of Multiculturalism: Essays on Swedish Society*. Aldershot: Avebury.

Myndigheten för internationella adoptionsfrågor (MIA): <http://www.mia.eu>

Högskolan Kristianstad är en högskola i den dynamiska Öresundsregionen och här läser 9000 studenter. På Campus finns bibliotek, restaurang, café, idrottshall, kårhus och studentbostäder. Kommunikationerna är bra och det är nära till både centrum, hav och naturområden.

Vi är stolta över våra studenter och den mångfald de representerar. Högskolan arbetar mycket med

breddad rekrytering, och mångfalden ytrar sig bland annat i kulturer, familjebakgrund, ålder, intressen och förutsättningar.

Högskolans vision är att utbilda Sveriges mest anställningsbara studenter. Studenterna ska helt enkelt, efter avslutad utbildning, ha de kunskaper, färdigheter och förmågor som är mest eftertraktade på arbetsmarknaden.

Vi söker:

Universitetslektor i kriminologi

(Dnr 858/221-08)

I arbetsuppgifterna ingår undervisning, handledning, examination, planering och utveckling på olika nivåer inom program och fristående kurser inom ämnesområdet kriminologi. Undervisningen kommer att bestå av såväl ämnesteorier som metod och statistik. Kriminologiämnet vid Högskolan Kristianstad är i en expansiv fas, där initiala såväl forsknings- som utbildningsrelaterade kontakter har knutits med det omgivande samhället. Det ingår därför i arbetsuppgifterna att utveckla och fördjupa dessa kontakter samt att samverka med andra universitet och högskolor, både nationellt och internationellt.

För mer information se: *Lediga anställningar på vår hemsida* www.hkr.se

Dr. Austin Harrington

Max-Weber-Kolleg für kultur- und sozialwissenschaftliche Studien

University of Erfurt, Germany

Austin Harrington

1945: A New Order of Centuries?

*Hannah Arendt and Hermann Broch's
"The Death of Virgil"*

In *On Revolution* (1963) Hannah Arendt heads one of her chapters with the three Latin words inscribed on the Great Seal of the United States of America: *novus ordo seclorum*, modified from *magnus ab integro saeculorum nascitur ordo* in line 5 of Virgil's fourth Eclogue.¹ The men of the American revolution, Arendt famously argued, succeeded in founding the political community in a sovereign act of inaugural legislation that instituted a "new order of the centuries" between the "no-longer" of old European political and religious precedent and the "not-yet" of salvation on earth for all. In contrast to the French revolution, which failed to distinguish political power from a pre-political natural violence of the multitude, the American statesmen discerned that a revolution carried its authority neither from belief in an immortal legislator nor from the promises of a future state of reward but rather from a pure act of the founding and constituting of freedom itself. The Founding Fathers in this sense "solved the problem of the beginning, of an unconnected, new event breaking into the continuous sequence of historical time". In altering Virgil's "the great cycle of periods is born anew" to the "new order of the ages", the American revolutionaries felt themselves to be traversing a "legendary hiatus between end and beginning, between a no-longer and a not-yet", comparable to those moments of hiatus related by legends that speak of "great leaders who appear on the stage of history precisely in these gaps of historical time":

"[W]hen the Americans decided to vary Virgil's line from *magnus ordo saeculorum* to *novus ordo saeculorum*, they had admitted that it was no longer a matter of founding 'Rome anew' but of founding a 'new Rome', that the thread of continuity which bound Occidental politics back to the foundation of the eternal city and which tied this foundation once more back to the pre-historical memories of Greece and Troy was broken and could not be renewed. ... [T]he men of the American Revolution, whose awareness of the absolute novelty in their enterprise amounted to an obsession, were inescapably

¹ Arendt, *On Revolution*, New York: Viking, 1963, pp. 179–214. Since 1935 *novus ordo seclorum* has also appeared on the \$1 bill (*saeculorum* contracted by Virgil from *saeculorum*, and further reduced to *seclorum* in the Seal). *E pluribus unum* and the bald eagle, also from the Seal, appear on the front.

pably caught in something for which neither the historical nor the legendary truth of their own tradition could offer any help or precedent. And yet, when reading Virgil's fourth Eclogue, they might have been faintly aware that there exists a solution for the perplexities of beginning which needs no absolute to break the vicious circle in which all first things seem to be caught. What saves the act of beginning from its own arbitrariness is that it carries its own principle within itself, or, to be more precise, that beginning and principle, principium and principle, are not only related to each other, but are coeval. The absolute from which the beginning is to derive its own validity and which must save it, as it were, from its inherent arbitrariness is the principle which, together with it, makes its appearance in the world".²

Arendt published *On Revolution* a little over a decade after the death of her close friend, the Austrian writer Hermann Broch. Is it possible that Broch's last masterpiece *The Death of Virgil*, about the poet's final dedication of *The Aeneid* to Rome in the last twenty-four hours of his life, played some part in Arendt's thinking about America's "new order of the centuries"? Is it conceivable that Broch's novel might have been one major stimulus in Arendt's thinking about a modern Roman-American moment in world history, in 1945 as much as in 1776 or 1787 – about a modern Roman event of inaugural freedom and foundational world order, following in the train of death, destruction and the disgrace of old Europe?

Arendt first met Broch in New York in May 1946, a little under a year after the appearance of the book in German and simultaneous English translation in June of the previous year.³ The meeting spawned a flurry of correspondence between the two authors over the following five years until the latter's death in May 1951, amounting to 46 missives from Broch and 17 extant letters from Arendt, the first of which from May '46 spoke emphatically of her admiration for the novel as "the greatest poetic achievement of the age since Kafka's death".⁴ Arendt also sent Broch a text of hers on

² Arendt, op. cit., pp. 205, 212.

³ See Paul Michael Lützeler, *Hermann Broch: Eine Biographie*, Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1985, pp. 291–304. Broch at this time had been resident mostly in Princeton, at an apartment rented from the historian Erich von Kahler.

⁴ Arendt-Broch, *Briefwechsel 1946–1951*, ed. P.M. Lützeler Frankfurt am Main: Jüdischer Verlag, 1996, p. 9. Arendt subsequently published three statements on Broch's oeuvre, the first a review *The Death of Virgil* in *The Nation*, September 14, 1946, pp. 300–2; the second an essay on Broch's literary output as a whole in *The Kenyon Review* 11, 3 (1949), pp. 476–83; and the last an introduction to Broch's poetic and philosophical thought in 1955 in volume 1 ("Dichten und Erkennen: Essays"), pp. 5–42, of Broch's *Gesammelte Werke* (since 1976 *Kommentierte Werkausgabe*, [hereafter "KW"] ed. P.M. Lützeler), titled "Der Dichter wider Willen" (in English as "Hermann Broch: 1886–1951", tr. C. and R. Winston in Arendt, *Men in Dark Times*, San Diego: Harcourt Brace, 1968, pp. 111–51). *The Death of Virgil* had been greeted with prominent reviews in the *New York Times*, *Time Magazine* and *The New Yorker*, some of which Arendt may have read, and she may also likely have encountered the book through a review by her first husband Günther Anders in the autumn of 1945 in the magazine for Austrian émigrés *Austro-American Tribune* (see Arendt-Broch, op. cit., editorial note, pp. 227–53).

human rights, which subsequently entered *The Origins of Totalitarianism* in revised form, informing him explicitly in September 1946 that she had put pen to paper in response to one of the latter's own texts on the same theme.⁵ It appears unlikely that the long manuscript on which Broch had been working up to the point of his death on crowd psychology and mass psychosis played much part in the genesis of Arendt's book on totalitarianism (which appeared shortly before Broch's death in the spring of 1951), but she did read one of Broch's summaries of the manuscript in 1949 and also later read larger chunks of the manuscript at a time when she worked with Broch's widow Anne-Marie Meier-Graefe in the preparation of a series of Collected Works of the author, for which she also wrote an Introduction in 1955.⁶

But more striking than any other document of Arendt's enthusiasm for *The Death of Virgil* is her review of the novel in *The Nation*, from September 1946, a text that also appears to be the very first of all Arendt's writings to thematise an idea of free inaugural moral action in the flow of historical time – one of the most central motifs of her thinking in the post-war years.⁷ Titled “No Longer and Not Yet”, in direct citation of one of Broch's passages, a phrase she repeats in almost every paragraph, Arendt opens with a reference to an image of Hume about silkworms and butterflies appearing and disappearing on the stage of life in discontinuous series of generations. Human generations do not normally succeed one another discontinuously like such insects, she writes. However, at certain exceptional moments, she adds,

“At some turning-points of history, ..., at some heights of crisis, a fate similar to that of silkworms and butterflies may befall a generation of men. For the decline of the old, the birth of the new is not necessarily an affair of continuity; between the generations, between those who for some reason or other still belong to the old and those who either feel the catastrophe in their very bones or have already grown up with it, the chain is broken and an ‘empty space’, a kind of historical no man's land, comes to the surface which can be described only in terms of ‘no longer and not yet’”.⁸

⁵ Arendt-Broch, op. cit., pp. 14, 246–7. Arendt's essay “The Rights of Man: What Are They?” (published three years later in *The Modern Review* 3, 1, pp. 24–37 [1949]), responded to Broch's unpublished essay “Bemerkungen zur Utopie einer ‘International Bill of Rights and of Responsibilities’” (KW, vol. 11, pp. 243–77) and to a second text by the author from the end of the year, “Menschenrecht und Irdisch-Absolutes” (KW vol. 12, pp. 456–510; in English as “Human Rights and the Earthly Absolute”, in idem, *Geist and Zeitgeist: The Spirit in an Unspiritual Age: Six Essays*, tr. J. Hargraves, New York: Counterpoint, 2003), which Arendt also praised in one of her letters (Arendt-Broch, op. cit., pp. 94–5, 247).

⁶ See Broch, *Massenwahntheorie: Beiträge zu einer Psychologie der Politik*, KW, vol. 12; idem, “Trotzdem: Humane Politik: Verwirklichung einer UtopieU” (1949), in KW, vol. 11, pp. 364–96; Arendt's Introduction in English in *Men in Dark Times*, pp. 111–51.

⁷ “No Longer and Not Yet”, *The Nation*, September 14, 1946, pp. 300–2.

⁸ *Ibid.*, p. 300.

Viewed from the perspective of 1914, Proust's valedictory *Recherche* stands for a nineteenth century ancien regime that is "no longer", where Kafka's parables stand for a nightmarish future that perhaps is "not yet". Broch's Roman novel, on the other hand, stands between the modalities of past and future. Virgil's last hours in the narrative evoke an "ultimate effort to find the truth, the last definitive word of the whole story", which "makes the last judgment a human affair, to be settled by man himself, though at the limits of his forces and possibilities – as if he wanted to spare God this whole trouble". The poet passes away like a man returning to peace after a long journey of freedom into the still expectation of a language-less universe, finding the "bridge with which to span the abyss that yawns between the 'no longer and not yet' of history, between the 'no longer' of the old laws and the 'not yet' of the new saving world".⁹

All Arendt's citations in this review stem notably from a dozen pages in the middle of the novel where Broch himself evokes motifs from the fourth Eclogue, including the key line *magnus ab integro saeculorum nascitur ordo*, rendered in one passage of dialogue between Virgil and Caesar Augustus as "the glory of the ages [that has] been fulfilled by our time". The poet avers that "we stand between epochs" in a way that must be called "expectancy, not emptiness", to which the Emperor rejoins:

"What happens between epochs is empty and without chronology, impervious to moulding, impervious to poetry; you yourself have maintained this, and at the same time, almost in the same breath, you have praised this time of ours, this time that I have been at pains to mould, as the culmination of human existence as well as of poetry, as a veritable time of burgeoning. I remind you of your Eclogue in which you declared that the glory of the ages had been fulfilled by our time".¹⁰

A page earlier, the ailing poet, contemplating burning the manuscript of *The Aeneid* in a fit of despair, broods that a reason for poetic endeavour "no longer exists"; to which Augustus again retorts:

[A] "No longer exists? No longer? You sound as though we were standing at the end of something..."

[V] 'Perhaps it would be better to say, not yet! for we may assume that a time for artistic tasks will dawn again.'

[A] 'No longer and not yet', – Caesar, much dismayed, was weighing these words- 'and between them yawns an empty space.'

Yes, no longer and not yet; that is how it sounded, how it had to sound, lost in nothingness, the lost, passed-away inter-realm of dream..."¹¹

⁹ "No Longer and Not Yet", *The Nation*, September 14, 1946, p. 310, 302.

¹⁰ Broch, *Der Tod des Vergil* (1945), Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1976, p. 315–6 ("Ich erinnere mich deiner Ekloge, in der du von des Äons Herrlichkeit als Erfüllung dieser Zeit gesprochen hast") / *The Death of Virgil*, tr. J.S. Untermeyer, New York: Pantheon, p. 336.

¹¹ *Ibid.*, p. 315 / 335.

The narrative voice tells of perplexity at “empty spaces between the epochs ... the empty nothingness that yawns wide, the nothingness for which everything comes too late and too early, the empty abyss of nothingness beneath time and the aeons”. The Emperor, cannot tolerate any “abyss of unformed time ... no interruption must occur, time must flow on incessantly, each moment simultaneously enclosing the end and the beginning...”. The poet languishes tensely in a state of “waiting, in expecting the fulfilment ... waiting between epochs while yet between the shores of time... on the bridge that is spanned between invisibility and invisibility ...”. This again prompts the exchange:

[V] “Behind us, oh, Augustus, lies the drop into amorphousness, the drop into nothingness; you are the bridge-builder, you have lifted this time out of its depths of rotteness.’ ...

[A] ‘Yes, it is true, the times had become completely rotten.’

[V] ‘They were marked by loss of perception, loss of the gods, death was their password; for decades the barest, bloodiest, most raw lust for power was in the saddle, it was civil war, and devastation followed upon devastation.’

[A] ‘yes, that it how it was; but I have re-established order.’

[V] ‘And so it follows that this order, which is your work, has become the one commensurate approximation of the Roman spirit ... we had to drain the goblet of horror to its dregs before you came and saved us; the times were sunk deeply in wretchedness, more followed with death than ever before, and now that you have silenced the powers of evil, it must not be allowed to have been done in vain, oh, it must not have been in vain, the new truth must arise radiantly from the blackest falsehoods, from the wildest raging of death the redemption will come to pass, the annulment of death...’¹²

It seems impossible not to think that Arendt must have felt in these passages something of the calamity of old Europe in the death factories of the world wars, spurring a yearning for redemption from evil and nothingness – from “European nihilism” – in a newly invented juridical world order of the West. It is against this background that it seems right to read the poet’s gradual return to compliance with the Emperor’s imperial ambitions, praising his interlocutor for having “bidden the earthly death and devastation to cease” and setting “peaceful order in its place”, instituting a “new order”, which yet requires some deeper and more transcendent vision, where “along with the new order created by you, a new perception must also come to flower, growing up from the depth of our lost perception, growing as high as our loss was deep, for else the new order would be purposeless, the salvation that we have received at your hands would have been in vain”.¹³ At first prepared to destroy *The Aeneid*, his

¹² Ibid., p. 316–7 / 336–7.

¹³ Ibid., p. 318 / 338–9, 322 / 343.

own mortal achievement seemingly nothing in the face of divine creation, the poet must resist Caesar's demand for tribute to the eternal empire of the ages, just as the artist must resist fascism's will to the aestheticization of politics. But in the passing of the night hours, friends finally persuade the poet to surrender the manuscript to Rome and thereby to seal the founding of the empire in mythopoeic epic. Virgil's pain of unfinished creation thus gives way to an acceptance of completion in secular time, in a sacrificial act of donation and a sacral event of foundation. Though Virgil's initial recalcitrance signifies that art refuses assimilation to political power qua myth, the antinomy in Broch's narrative eventually finds resolution, the soul of the poet flowing into the immortal work and the work finally into ownership of history. Thus the poet intones: "Order is latent in the mutability of time, in all things terrestrial..., and whenever one has been successful in creating order on earth, the real order of human existence, there follows also the wish to erect a counterpart of that order in space ... there is the Acropolis, there are the Pyramids ... as well as the Temple of Jerusalem ... bearing witness to the striving for the annulment of death by order within space..."¹⁴

None of Arendt's pages in *On Revolution* cite Broch or her own writings on the author. Nor do any of the passages of her other major works in which the same motifs recur, such as the essay collection *Between Past and Future* (1961) and *The Life of the Mind* (1971). Yet the evidence of her meetings and correspondence with Broch in the 1940s suggest that the philosophical contents of the novel in the above-quoted lines must have lodged very firmly in her mind throughout the post-war period.¹⁵ Again and again after 1946 – and at no time before – Arendt wrote fervently of the "abyss of freedom", of the "gap between past and future", of the "turning point of history", of the order and rupture of the ages, of the act of beginning and the founding of principles, of "new generations", and of the inaugurating and reestablishing of a new-old world order of law.¹⁶ It is true that Arendt looked sceptically on Broch's more openly theologizing thinking about human rights in the last years of his life, repeatedly cha-

¹⁴ Ibid., p. 319 / 340.

¹⁵ Arendt's footnote no. 53 in *On Revolution* cites Eduard Norden's *Die Geburt des Kindes* (1924), Wilhelm Bousset's *Kyrios Christos* (1913), Karl Kerényi's *Vergil und Hölderlin* (1957) and an essay by Günther Jachmann. It is likely that Broch also read Norden, and he certainly read earlier works by Kerényi.

¹⁶ Where Broch's dialogue speaks of "bridges" built "between the shores of times", "between invisibility and invisibility, over "rotteness" and "amorphousness" (pp. 316–7/336–7), Arendt writes in *The Nation* of "bridges over the abyss", "invisible bridges", "bridges of humanity" and of things that "cannot be bridged with the rainbow of beauty" (p. 302). In *The Life of the Mind* (San Diego: Harcourt Brace, 1971) she also writes of German idealism's "rainbow bridge of concepts" (vol. 2, p. 149–158) and again of "the gap between past and future: the *nunc stans*" (vol. 1, pp. 202–16). Where Broch writes of "empty spaces between the epochs" and of the "the empty abyss of nothingness beneath time" (p. 316/336), Arendt begins her account in *The Nation* by speaking of the "opening of an abyss of empty space and empty time" in European civilisation during and after the First World War (p. 300). Where Broch's →

racterising her friend as more a philosophical lyricist of ideas than a politically objective thinker.¹⁷ Yet *The Death of Virgil* does seem to have influenced some of the motifs, images and symbolic frames of her writing at a crucial moment in her intellectual career. It seems likely that it was Broch's treatment of the Eclogue and Broch's narrative tense structure that captured her imagination in the decisive first twelve months after the surrender of the Axis powers.

Read in such a light, it would not seem obtuse to think of at least some passages of Arendt's post-war writing as marking out yet another chapter in the narratological sacralization of Western world order under American protection after World War Two. A "no longer" of a destroyed European heritage meets in this scheme of perception with a "not yet" of utopian eschatologies or false promises of deliverance evoked by totalitarian regimes of the Eurasian East, along the same kind of lines set down in these years by other émigré figures such as Leo Strauss, Eric Voegelin and Karl Löwith.¹⁸ Broch's story of the sacrifice and salvation of *The Aeneid* in this sense suggests a level of symbolism in Arendt's thinking in which American political modernity from 1776 to 1945 makes itself ready at once to discard and to reappropriate Western antiquity, in a kind of world-historical transfer of the crown of the Occident, analogous to the

---

→ narrative evokes Virgil's *nova progenies* ("new generations") in line 8 of the Eclogue (in Broch's words "Now there arises a new line, one of a loftier order", after a character praises Virgil as "guardian of the new generation" and harbinger of "future generations" (p. 242/258), Arendt writes in *On Revolution* of the poem's significance for the men of the American revolution as "the announcement of a new generation, a *nova progenies*" (p. 211), also directly evoking *saeculi novi interpretatio* in line 1 of the Eclogue in her opening reference in *The Nation* to "turning-points of history" (p. 300). Where Broch's narrative speaks of Caesar as having "re-established order in earthly affairs" (pp. 317/337, 333/355), Arendt in *On Revolution* writes of "all decisive political changes in the course of Roman history [as] reconstitutions" and of the "first act [as] already a re-establishment, ... a regeneration and restoration" (p. 208). In this sense, she adds that "foundation, augmentation, and conservation ... might well have been the most important single notion which the men of the Revolution adopted ... by virtue ... of having gone to school in Roman antiquity" (p. 202); in *The Life of the Mind* she comments that "the foundation of Rome was the re-birth of Troy, the first, as it were, of the series of re-nascences that have formed the history of European culture and civilisation" (p. 212). In *On Revolution* she continues that the men of the American Revolution possessed, like the Romans, an "extraordinary capacity to look upon yesterday with the eyes of centuries to come" (p. 198), a capacity to act "as though the beginner had abolished the sequence of temporality itself" (p. 206), where "the problem of beginning is solved through the introduction of a beginner whose own beginnings are no longer subject to question because he is 'from eternity to eternity'" (p. 206). The order extolled in Virgil's Eclogue and invoked by the Founding Fathers was in this sense "great by virtue of going back to and being inspired by a beginning which antedates it" (p. 210).

¹⁷ Cf. *Men in Dark Times*, pp. 111–21 ("The Reluctant Poet"); Arendt-Broch, op. cit., p. 118.

¹⁸ Compare Voegelin's series of five volumes, *Order and History*, Columbia: University of Missouri Press, 1956–2000.

passing of Greek culture and philosophy to Roman political and legal pragmatism. Oswald Spengler's death elegy in the *Untergang des Abendlandes* finds itself reversed in this picture as the cyclic fable of a passage from infernal living death in the night-chambers of destruction to a Virgilian song of birth in the light of day. Broch's earlier *The Sleepwalkers* (1931), recounting the final depletion of the medieval European cosmos that once found its theologico-poetic crystallization in *The Divine Comedy*, may well have been felt by Arendt to stage this very experience of *Untergang* into the Inferno, from which an Austrian-Jewish poet then awakens in the night to transcribe a nightmare into a dream – as Virgil once guided the young Christian Renaissance poet to Purgatory and Paradise, in the footsteps Aeneas before him in the company of the sibyls of the Underworld.¹⁹ *The Death of Virgil* thus looks back to the future from the hell-fires of 1945. As Europe sleepwalks into catastrophe at the end of the night, America inherits the light of Western political reason in a transcendent daybreak of world-political foundation. It is in these ways that Arendt seems to have thought of a Roman-American modernity redeeming an exhausted European antiquity, as *The Aeneid* reverses and redeems *The Iliad*, and *The Divine Comedy* in turn *The Aeneid*, each turn of the epochs marking the decease and renaissance of the other. A Judaeo-Christian inheritance of civilization on the old continent is redeemed by a Roman-American separation of religion and politics that itself finds secular consecration in the universalistic legal conventions and global humanitarian precepts of the early post-war years – as if in a great cycle of the ages that leads from Troy and Athens to Rome, and thence from Paris to Washington as new capital “City of the World”, whose denizens act like the revolutionary French nation as cosmopolitan leaders and protectors of humanity. Perhaps it in this frame of mythology that Arendt thought of the citation of the Eclogue in the US Great Seal, imagining a rejuvenated secular modern transcription of the Judaeo-Christian story of death and rebirth.²⁰ A brave new world of the West is

¹⁹ Cf. “The date which made of Broch a poet seems to have coincided with the last stage of darkening in Europe. When the night arrived, Broch woke up. He awoke to a reality which so overwhelmed him that he translated it immediately into a dream, as is fitting for a man roused in night. This dream is ‘The Death of Virgil’” (*The Nation*, p. 301).

²⁰ The child to whose birth the poem is addressed, she writes in *On Revolution*, is not a divine saviour descending from a transcendent region but “a human child born into the continuity of history”, a boy who, in Virgil's words, must learn “the glories of heroes and the father's deeds” in order “to rule the world that the ancestors' virtues have set at peace”. The poem in this sense affirms the divinity of birth as such, proclaiming that “the world's potential salvation lies in the very fact that the human species regenerates itself constantly and forever”. It is thus a “nativity hymn, a song of praise to the birth of a child and the announcement of a new generation, a nova progenies” (p. 198, 206, 210, 211.). Foundation and constitution thus join with that of birth and nativity, with generation and regeneration. These themes, she also writes later in *The Life of the Mind*, find an echo in the *Georgics*, in praise of husbandry, in “the tending of fields and flocks and trees”, where leisure, otium, is renounced for nec-otium, for the brokering of business and the calling of citizenship, in a continual reproduction of the polity (p. 214).

reborn in the union of the Atlantic coasts like the founding union of the Trojans and the Latins on the land of Italy.²¹ In Germany's "hour zero" (*Stunde Null*), like Broch's "fixed zero point" of the "earthly absolute", like a kind of "ground zero" of time and memory, a new-old world order is re-born in a sacral event of foundation, marking the deliverance of the peoples and religions of the old world from bondage and persecution to freedom.²² The caesura of the war in Karl Jaspers's sense marks a new axial principle or axial moment of time (*Achsenzeit*), like a cut or hinge in time that founds time as new time and new order of time – in a shift from an old to a New World, and to a new world-ness and new worldliness, which grows into "a renewal of perception" that "shapes the further course of time", as Broch has Virgil say.²³

Arendt must have been familiar with Hegel's famous alteration of Virgil's *tantae molis erat Romanam condere gentem* to *tantae molis erat, se ipsam cognoscere mentem* – from "What a great endeavour it was to found the Roman nation" to "What it a great endeavour it was for mind to know itself" – in the concluding lines of the *Lectures on the History of Philosophy*.²⁴ She must also have thought at length about the words "World History is a World Tribunal", quoted by Hegel from Schiller's poem "Resignation", which Karl Kraus once invoked against Austro-German nationalism in a tri-

²¹ America, Arendt, appears to be suggesting, might inherit Rome's crafting of "system of alliances" from warring parties who become partners, *socii* or allies (p. 210) in an "ever-extending group of Roman *socii* who formed the *societas Romana*" (p. 188), just as it was "Rome's mission eventually 'to lay all the world beneath laws' – *totum sub leges mitteret orbem*" (p. 210). This would be an ambition "not to subject the whole world to Roman power and imperium, but to throw the Roman system of alliances over all countries of the earth" (p. 188). *The Aeneid* in this sense suggests a near-exact reversal of *The Iliad*, in which "the end of the war is not victory and departure for one side, extermination and slavery and utter destruction for the others, but in which 'both nations, conquered, join treaty forever under equal laws...'" (p. 209).

²² Cf. "Menschenrecht und Irdisch-Absolutes", p. 503; Arendt, *Revolution*, pp. 59–114.

²³ *Virgil*, p. / p. 353. Cf. Jaspers, *Vom Ursprung und Ziel der Geschichte*, Zürich: Artemis-Verlag, 1949, pp. 3–35 / *The Origin and Goal of History*, tr. M. Bullock. London: Routledge, 1953, pp. 5–40, 195–6 ("world order" and "world empire"). Broch's set of novellas *Die Schuldlosen* ("The Guiltless"), on which he had been working since the 1930s, found renewed stimulus in Jaspers's *Die Schuldfrage* (1945, *The Question of German Guilt*, tr. E.B. Ashton, New York: Dial Press, 1948) and Arendt's essay "Organized Guilt and Universal Responsibility" (1945, in R.H. Feldman, ed., *The Jew as Pariah*, New York: Grove, 1978, pp. 225–36).

²⁴ "Bis hierher ist nun der Weltgeist gekommen. Die letzte Philosophie ist das Resultat aller früheren; nichts ist verloren; alle Prinzipien sind erhalten. Diese konkrete Idee ist das Resultat der *Bemühungen des Geistes* durch fast 2500 Jahre... – seiner *ernsthaftesten Arbeit*, sich selbst objektiv zu werden, sich zu erkennen: *Tantae molis erat, se ipsam cognoscere mentem*" (Hegel, *Lectures on the History of Philosophy*, vol. 3, "Conclusion", para. 1). Hegel's dictum alters line 33, Book 1, of *The Aeneid*. See also Karl Löwith, "European Nihilism: Reflections on the Spiritual and Historical Background of the European War" (1940), tr. G. Steiner, in idem, *Martin Heidegger and European Nihilism*, New York: Columbia University Press, 1995, p. 198.

bute to Wilson and Kant in 1919.²⁵ Yet today it is impossible to read her and other writers' statements on Western political reconstruction in the post-war era without thinking of the uses to which such rhetoric has been put in subsequent discourse. Six Latin words from the Great Seal, first inscribed on the \$1 bill at the height of the Depression in 1935 – *novus ordo seclorum* on one side, *e pluribus unum* on the other – have needed to be invoked, it seems, to bear witness, time and time again, to America's great century of centuries that wants ever to constitute itself in perpetuity, in a constant redeeming cycle of new presidencies, like a perennial currency that circulates through the ages, as if somehow as self-evidently natural and quotidian as the daily transit of the dollar across the stock markets of the globe.

austin.harrington@uni-erfurt.de

---

²⁵ Schiller, "Die Weltgeschichte ist das Weltgericht", in "Resignation" (1786), line 95; quoted by Hegel in *The Philosophy of Right*, para. 340; Kraus, "Weltgericht" (Oct. 1918), *Die Fackel* 499, repr. in *In dieser großen Zeit: Auswahl 1914–1925*, Berlin: Verlag Volk und Welt, 1971, pp. p. 150–3; cf. Arendt, *Life of the Mind*, p. 216.

Recensioner

Anna Lund (2008) *Mellan scen och salong. En kultursociologisk analys av ungdomsteater*. Arkiv förlag.

Anna Lunds avhandling handlar om vad som händer mellan scen och salong under en teaterföreställning. Hon undersöker dock inte bara hur publiken påverkas av teatern utan också vad publiken betyder för teatern. Hur ställer sig skådespelare, regissör, teaterchef och andra inom teatern till att spela inför en publik som inte själva har valt att gå och se den pjäs man sätter upp och kanske inte heller går dit frivilligt?

För att undersöka dessa frågor har Anna Lund i detalj studerat en teateruppsättning vid en regional teater i Växjö som hösten 1997 spelade en pjäs för skolungdomar i skolor i Kronobergs, Blekinge och Jönköpings län. Allt som allt spelade man 50 föreställningar varav Anna Lund var med och observerade 30. Hon var också med under repetitionerna av pjäsen och har intervjuat såväl skådespelare som regissör och andra på teatern. Dessutom har hon intervjuat lärare som var ansvariga kulturombud på skolorna och ett antal av de elever som såg pjäsen samt analyserat svaren på 1835 enkäter och ett antal recensioner från elever som sett pjäsen. Det är alltså ett rikt data-material som bildar underlag för avhandlingen. Och utav detta har Anna Lund fått ihop en högst intresseväckande och levande beskrivning av förhållandet mellan scen och salong, som inte är helt okomplicerat.

Många av föreställningarna gick utomordentligt och det sociala kontrakt mellan scen och salong som Lund utgår från fungerade. Men i åtskilliga andra föreställningar höll inte kontraktet utan stora delar av publiken upplevdes av skådespelarna som mycket störande. På dessa föreställningar bestod publiken oftast av pojkar från yrkesförberedande program. Vid de välfungerande föreställningarna, å andra sidan, kom den största delen av publiken från estetiska program. Så här långt stämmer resultaten med den sociologiska baskunskapen. Men ett intressant och mindre väntat resultat är att det faktiskt var en hel del av eleverna i den stökiga publiken som uppskattade pjäsen. Att man inte uppförde sig under föreställningen innebar inte med nödvändighet att man tyckte den var ointressant. Men detta betyder inte att teatern lyckats med sina föresatser. Av intervjuer och recensioner framgår att skoleleverna uppfattade pjäsen på ett helt annat sätt än framför allt regissören tänkt sig. Hennes intention var att pjäsen skulle få eleverna att reflektera över skolan som sådan och varför de gick i skolan. Men eleverna tycks inte alls ha uppfattat det skolkritiska budskapet utan de försvarade snarare den lärarinna som framträdde i pjäsen och de var kritiska till de elever som försökte påverka henne för att ändra deras betyg. Det som fångade deras intresse var istället dramat mellan de elever som besökte sin lärarinna.

Ett annat intressant resultat gäller inställningen till teatern i allmänhet. Generellt sett var flickorna betydligt mer positiva till att gå på teater i framtiden än pojkarna.

Men när det gällde synen på mer formella aspekter av teatern som typ av teater eller scenografi blir betydelsen av elevernas klassbakgrund och kulturella kapital avgörande och könsskillnaderna försvinner. Här ligger resultaten i linje med Bourdieus habitus-teori, som är en av avhandlingens teoretiska utgångspunkter. Men analysen och förståelsen i avhandlingen domineras inte alls av Bourdieu, utan den teoretiska diskussionen är nedtonad och författaren låter i stor utsträckning materialet tala för sig själv samtidigt som hon ger teoretiska inpass vid lämpliga tillfällen.

Avhandlingens huvudfrågeställning formuleras så här: Hur kan det komma sig att teater för unga fortsätter att produceras under villkor som i stor utsträckning bygger på teaterns egna ideal, trots att det sociala kontraktet inte alltid bär? I ett kapitel beskrivs dessa ideal (samballdengagemang, kvalitet och autonomi) utifrån intervjuer med regissör, dramaturg och skådespelare. Ambitionerna är högt ställda. Teatern ska få publiken att se sitt eget liv och vara ett alternativ till tidsandan och till TV, den ska vara ett levande möte, den ska vara någonting ”utöver”. Samtidigt har man en ambivalent inställning till publiken. Flera av skådespelarna är påtagligt störda av att behöva konfronteras med den stökiga publiken och en beskrev hur han kände sig som ”en kristen i en lejongrop”.

Trots detta är Anna Lunds slutsats att teaterns autonomi är påtaglig och att dess ideal skyddas i betydligt större utsträckning än det utmanas. En förklaring till detta skulle paradoxalt nog kunna vara att publiken inte går på teatern frivilligt och att publiken är socialt differentierad. Detta är en intressant förklaring, men som läsare tycker jag inte man blir helt övertygad. Det finns avsnitt i framställningen som antyder att teatern visst har gjort eftergifter till skolan och publiken. Till exempel nämns på flera ställen att man året innan spelade en pjäs som var mycket impopulär bland eleverna. Men i avhandlingen finns ingen diskussion av hur de ansvariga på teatern resonerar när de väljer pjäser eller om de tagit till sig kritiken av den föregående pjäsen. En alternativ förklaring, som inte diskuteras i avhandlingen, skulle kunna vara att teateridealet och talet om autonomi och konstnärlig frihet är just prat som tjänar till att legitimera verksamheten både för teaterfolket, för de kulturellt intresserade lärarna och i relation till föräldrar och kommunpolitiker. I detta avseende tycker jag att Lund har missat en del av kontexten omkring teaterverksamheten genom att hon fokuserat sin forskning kring själva föreställningen och dess produktion. En lite bredare diskussion av denna problematik skulle ha varit intressant. Men den ena förklaringen behöver inte utesluta den andra.

I sin betoning av teaterns autonomi tycker jag också att Lund gör en alltför stor åtskillnad mellan teatern och skolan som skilda sociala världar. I motsats till teaterns ideal om meningsskapande menar hon att det viktigaste för skolans personal är att eleverna kontrollerar sitt beteende i salongen. Här tycker jag att Lund skulle sett mer till det kulturella kapital som är gemensamt för skådespelarna och de engagerade lärare som får eleverna att över huvud taget komma till teatern. I intervjuer uttrycker lärarna sig i precis samma ordalag som teaterfolket om värdet av teater som en kontrast till dataspel och TV. Ibland tycks Lunds blick påverkas lite för mycket av ett teaterperspektiv.

Som helhet är Anna Lunds avhandling en verkligt välskriven och intressant framställning som nyanserat och detaljrikt lyfter fram generella frågeställningar men ändå lyckas hålla dem på en nivå så att man som läsare känner vad det är som pågår mellan scen och salong.

Göran Ahrne,
fakultetsopponent

Daniel Melén (2008) *Sjukskrivningssystemet. Sjuka som blir arbetslösa och arbetslösa som blir sjuka*. Lund Dissertations in Sociology 79.

En utgångspunkt för Daniel Meléns avhandling i sociologi är arbetslinjen i sjukförsäkringen. Denna omhuldade men samtidigt kontroversiella reformpolitiska princip inrymmer element som inte alltid är förenliga: å ena sidan finns krav på att individen i första hand ska försörja sig genom arbete, vilket i sig framställs som en rättighet, å andra sidan ska ju den som vill men inte kan arbeta få ekonomiska bidrag för sin försörjning. När det gäller arbetslösa som samtidigt är sjuka blir balansen mellan rättigheter och skyldigheter särskilt tillspetsad. Det är mot den bakgrunden som avhandlingens frågeställningar formulerats: Varför blir arbetslösa sjukskrivna och vad hindrar dem från att återgå i arbete? Hur agerar handläggarna på arbetsförmedlingen och försäkringskassan i det sammanhanget och hur ger arbetslösa sjukskrivna uttryck för sin arbetsorientering?

Avhandlingen innehåller 7 kapitel. Vi får i kapitel 2 en historisk bakgrund till den svenska välfärdsstatens framväxt med tonvikt på de senaste årens åtstramningar med sänkta ersättningar och striktare bedömning av både sjukdom och arbetsförmåga och krav på motprestationer. Några nyckelbegrepp som medborgarskap, dekommodifiering och disciplinering behandlas samt några modeller för att tolka sambandet mellan arbetslöshet och sjukskrivning. Dessa är *attraktionsmodellen*, som hävdar att individen kan välja att vara sjukskriven i stället för att vara arbetslös, *nedbrytningsmodellen* som ser sjukskrivning som ett resultat av arbetslöshetens påfrestningar och *utstöttningsmodellen* som betonar att personer med svag hälsa tenderar att stötas ut från arbetsmarknaden för att bli långtidssjukskrivna och förtidspensionerade. Daniel Melén är kritisk mot dessa modeller och menar att de inte bidrar till att förklara hur strukturella förändringar får individuella konsekvenser. Han föreslår i stället en *systemmodell* som tar hänsyn till hur sjukskrivningssystemet och dess aktörer (läkare, handläggare) fungerar, hur beslut fattas, hur samverkan sker etc. Det är interaktionen mellan dessa aktörer sammanlänkad med strukturella förhållanden som ska bidra till en bättre förståelse av avhandlingens frågeställningar.

I nästa kapitel diskuterar författaren aktör-stukturproblematiken inspirerad av bl. a. G H Meads begrepp rolltagande. Vi anpassar oss till den föreställning vi tror andra i allmänhet har om oss, låt vara att omgivningen ofta är mångtydig. Det är framförallt begreppen stigma, stämpling ovanifrån (Hackings begrepp "labelling from above")

och offentlig stämpling ("public labelling" från Buckley) som Melén använder i syfte att rikta uppmärksamheten på hur strukturella förhållanden påverkar mikrosammanhangen. Individens beteenden betraktas som avvikande med hjälp av officiella kategorier (t.ex. arbetsoförmåga) vilka bekräftas av signifikanta andra (myndigheternas handläggare) och påverkar individens självuppfattning.

I kapitel 4 beskrivs metod och material. Data består av deltagande observation och intervjuer med handläggare vid arbetsförmedling och försäkringskassa samt arbetslösa sjukskrivna personer. Inkörsporsten var ett samverkansprojekt för arbetslösa sjukskrivna. En enkät till deltagarna ingår också i materialet. Analysmetoden kan beskrivas som en kombination av etnografi och etnometodologi. Ambitionen har varit att så nära och autentiskt som möjligt studera vad som sker med arbetslösa sjukskrivna, men också att frilägga de tolkningsmetoder aktörerna använder och att analysera hur verkligheten upplevs och skapas.

I kapitel 5 behandlas samverkan mellan myndigheterna. Här används Lipskys teori om närbyråkrater (street-level bureaucrats) för att få en fördjupad förståelse av handläggarnas arbetssituation, villkor för samverkan, hur handläggarna upplever de försäkrade och själva mötet med dem. Tanken är att denna begreppsapparat ska överbrygga makro-mikrosammanhanget, dvs visa på hur strukturen återspeglas i de kategoriseringar och prioriteringar av klienterna som handläggarna gör. Konkret handlar det om att dessa sorterar klienterna i tre huvudgrupper: de som bör förtidspensioneras, de som klarar sig bra på egen hand och de som behöver rehabilitering för att klara sig. Det är inte självklart att denna sortering sker likartat av handläggare från olika myndigheter. Det som hänt under 1990-talet är att handlingsfriheten i dessa avseenden ökat för handläggarna.

Kapitel 6 handlar om de försäkrades arbetsorientering. Daniel Melén skiljer på två begrepp i sammanhanget: yrkesidentifiering och arbetets organiserande effekter där det senare mer handlar om de sociala och institutionella fördelarna med att ha ett arbete och inte inriktningen mot ett specifikt yrke. I den mån de arbetslösa sjukskrivna anser sig ha arbetsförmåga tycks de framhålla arbetets organiserande effekter som det mest eftersträvarsvärda. I det sista kapitlet lämnar Daniel Melén ett svar på frågan varför arbetslösa är överrepresenterade bland de sjukskrivna. Svaret innebär att socialförsäkringssystemets regler anpassats till den logik som välfärdsstaten i övrigt tvingats följa, dvs. den prestationsmoral som gäller i arbetslivet. Allt fler bedöms som arbetsoförmögna, vilket handläggarna på myndigheterna måste anpassa sig till. Logiken tycks vara att först uppstår arbetsoförmåga genom stängare krav i arbetslivet. Dessa accepteras av närbyråkraterna i en växelverkan mellan arbetsgivare, läkare, handläggare, vilket gör att anställda först blir sjukskrivna och sedan arbetslösa sjukskrivna när de inte klarar omplaceringar och rehabiliteringsförsök. I en sista fas förändras arbetstagarnas upplevelser så att den subjektiva arbetsförmågan anpassas till arbetsmarknadens (objektiva) arbetsförmåga. Det är således på meso-nivån där förklaringen finns; den möjliggör för de strukturella faktorerna (hårdare krav i arbetslivet) att få sitt genomslag.

Daniel Meléns avhandling sätter förtjänstfullt fokus på organisationsnivån, eller

systemnivån som han uttrycker det. Men samtidigt som detta görs ges nivån inte någon självständig ställning i analysen. Den blir en mellanstation som återspeglar de strukturella villkoren med hjälp av de olika begreppen för stämpling (labelling). ”Public labelling” och ”labelling from above” är väl funna; de fördjupar utan tvekan analysen av dynamiken kring arbetslösa sjukskrivna och varför de är överrepresenterade bland de genom. Det man hade önskat är att systemmodellen satts in i ett mer organisationsteoretiskt sammanhang. Lipsky i all ära, men det finns andra perspektiv som också hade kunnat användas. Teorin om människobehandlande organisationer och förhandlingsperspektivet hade kunnat användas för att ytterligare problematisera systemmodellen och dynamiken på meso-nivån. Även de begrepp som används för att fånga de sjukskrivnas arbetsorientering – yrkesorientering och arbetets organiserande effekter – hade kunnat sättas in i ett vidare sammanhang. Begreppen förefallen en aning hemmagjorda och relateras inte till den begreppsapparat som från olika synvinklar fokuserar det som brukar benämnas ”work committment”. Avslutningsvis kunde författaren, i det som jag bedömer som en på det stora hela vara en läsvärd avhandling, också ha återvänt till begreppen socialt medborgarskap och dekommodifiering för att göra en bedömning av vad temat arbetslösa sjukskrivna säger om den svenska välfärdsmodellen som den ser ut en bit in på 2000-talet.

*Rafael Lindqvist,
fakultetsopponent*

Anne Grönlund & Björn Halleröd (red.) (2008) *Jämställdhetens pris*. Boréa.

Ordval och metaforer spelar stor roll för hur vi tar in och värderar information. Så står det i avsnittet om lingvistisk textanalys i metodboken jag undervisar på. Något som kan tyckas självklart men som gör sig påmint då jag får boken *Jämställdhetens pris* i min hand. Ordval, metaforer och bilder skulle man kunna tillägga: framsidan pryds av en vacker ung kvinna i 50-talsfrisyr med plutande läppar, perfekt plockade ögonbryn, långa naglar – och en gammaldags rakborste i handen, i färd med att smeta raklödder över det släta ansiktet. Bilden, i kombination med rubriken, väcker frågor och en viss irritation. Vad menar författarna – gör jämställdheten kvinnor till män? Vad är jämställdhetens ”pris”? Vem är det i så fall som betalar detta?

Boken, som är en tvärvetenskaplig antologi med sociologerna Anne Grönlund och Björn Halleröd i redaktion, ger inget entydigt svar på dessa frågor. Som så ofta i antologier skiljer sig bidragen åt i utgångspunkter, metodologiska angreppssätt och slutsatser. Men till skillnad ifrån många andra hålls denna antologi ändå samman genom ett starkt definierat tema och genomgående välskrivna och lättillgängliga texter. Temat är det välbekanta glappet, det mellan jämställdhet i princip och jämställdhet i praktik, ett glapp som i det närmaste fått en egen forskningsgren i svensk samhällsvetenskap. Familjen står i fokus i bidrag om separationer, relationskonflikter, arbetstids-

flexibilitet, hushållsekonomi och hjälp över generationsgränser. Familjen blir dock i de allra flesta bidrag – explicit eller implicit – lika med den heterosexuella, vita medelklass-parrelationen (endast ett fåtal bidrag diskuterar klass och inte ett enda sexualitet eller ras/etnicitet). Det är också kring denna parrelation som metaforen ”pris” centreras.

Ur antologins bidrag utkristalliseras två olika förhållningssätt till själva parrelationen i sig: ett förgivettagande och ett kritiskt ifrågasättande. I bidrag med tyngdpunkt på det förstnämnda fokuseras de risker ett utmanande av traditionella könsroller i parrelationen innebär. ”Priset” för jämställdhet är en parrelation präglad av konflikt och ökad risk för separation. Är det kanske ”bäst med ’lagom mycket jämställdhet’” frågar sig Karina Nilsson och redovisar statistik där inkomstskillnader och delande av föräldraledighet relateras till benägenhet att separera (s. 82). Par som gör och har det som de flesta – mannen tar ut en mindre del av föräldraledigheten och tjänar i genomsnitt mer än sin kvinnliga partner – par som knappast kan anses jämställda men som ”är i balans” med Nilssons terminologi, verkar vara receptet på en sammanhållen parrelation, en parrelation som enligt Nilsson är av samhällsekonomiskt intresse att bevara och som vi ju faktiskt ”vill ha” (s. 107).

Mikael Nordenmark fortsätter på samma tema i sitt bidrag *Bråk och rollkonflikter – jämställdhetens avigsida*. Har den svenska jämställdhetspolitiken gett oss realistiska ambitioner? frågar han sig och ger sig i kast med ett omfattande internationell statistisk där attityder till jämställdhet ställs mot grad av oenighet om hushållsarbete och upplevd konflikt mellan arbete och familj. Slutsatsen är att par i länder med aktivt jämställdhetsarbetet (i Nordenmarks material de skandinaviska länderna) är starka förespråkare av jämställdhet i parrelationen. Samtidigt är dessa par också oftare oeniga om hushållsarbetets fördelning och upplever oftare konflikt mellan arbete och familj, i jämförelse med par i länder där jämställdhetsarbete har lägre prioritet. En inte alltför förvånande slutsats kan man tycka då ökad allmän medvetenhet om orättvisa, som en offentlig diskussion om jämställdhet innebär, sannolikt leder till en större benägenhet att omvärdera den egna situationen och därmed också uttrycka missnöje. Jämställdheten är visserligen fortfarande något eftersträvansvärt och nödvändigt, men vi måste vara medvetna om att förändring av invanda roller har ett ”pris”, menar Nordenmark, nämligen mer missnöjesyttringar och konflikter. Lösningen som förespråkas är socialpolitiska åtgärder som justering av lönetaket så mannen uppmuntras ta ut föräldraledighet (en typ av åtgärd som för övrigt avvisas som verkningslös i Björn Halleröds bidrag i antologin) och införandet av olika ”flexibla lösningar” som underlättar kombinationen förvärsarbete och föräldraskap. Liksom i Nilssons bidrag framträder i Nordenmarks argumentation den sammanhållna parrelationen som ett förgivettaget ”gott”, vars bräcklighet utgör ”priset” vi får betala för vår jämställdhetssträvan, men en enhet som kanske ändå kan räddas med rätt socialpolitiska ingripanden.

En mer kritisk hållning till parrelationen som sådan, och inte minst till talet om ”flexibla lösningar”, framträder i Anne Grönlunds bidrag. Med imponerande skärpa sticker Grönlund hål på myten om flexibiliteten som mirakelkur för familjens ”vardagspusslande”. Större flexibilitet innebär inte en jämnare delning av arbetet hemma.

När vi arbetar spelar överhuvudtaget ingen roll för *hur mycket* vi gör hemma, konstaterar Grönlund. Inte ens när män förvärvsarbetar mindre än sin partner utför de mer hemarbete, konstaterar hon. Talet om flexibla arbetstider som lösning på ojämställdheten reproducerar också antagandet att vi styr över vår egen tid och bortser ifrån de olika logiker som reglerar arbetsliv respektive privatliv. Arbetlivets formella regler och ramar kan inte översättas till privatlivets omsorgsarbete där känslor, kärlek och kön försvårar ett rationellt synsätt. Grönlund varnar för att talet om flexibilitet och den illusion om kontroll som detta medför kan innebära en individualisering av skulden för att vi inte får ekvationen arbete och familj att gå ihop.

Ytterligare en förgivettagen lösning på jämställdhetsglappet ifrågasätts i Evertsson och Nymans bidrag, nämligen talet om "förhandlingsfamiljen". Både familjeforskningen och familjepolitiken har antagit att kvinnors förbättrade ekonomiska och samhälleliga ställning leder till en stärkt position inom parrelationen, vilket i sin tur leder till fler förhandlingar mellan mannen och kvinnan, exempelvis om fördelningen av familjens resurser och av arbetsuppgifter. Evertsson och Nyman visar hur förhandlingsbegreppet blivit synonymt med alla former av samtal och samordning inom familjen och hur detta osynliggjort det faktum att beslut i parrelationen ofta grundar sig på oreflekterade, traditionella och stereotypa föreställningar av vad det är att vara man och kvinna. Då förhandlingar ändå förekommer handlar de dock ofta om jämställdhet, menar Evertsson och Nyman, och de initieras i en majoritet av fallen av kvinnan, som då också riskerar att skuldbeläggas för att hon utsätter relationen för risk. Men det är här, i förhandlingen som vågar ifrågasätta relationens grundvalar, som en potential till verklig förändring kan skönjas menar de. Konflikt blir därmed i Evertsson och Nymans bidrag knappast ett jämställdhetens pris, i kontrast till Nordenmarks, utan snarare en jämställdhetens förutsättning.

Att tala om jämställdhetens pris kan tyckas, och är onekligen att döma av den stora medieintresse boken väckt, provocerande. Mest provocerande och mest intressant blir det dock inte i de bidrag som andas varningar för jämställdhetens baksida i en hotande sammanfallande och konfliktfylld parrelation, utan i de bidrag som vågar utmana den heterosexuella parrelationens förgivettagna och oproblematiserade ställning i jämställdhetsforskningen. Kön, känslor och kärlek kan inte lämnas därhän i den sociologiska analysen, som Anne Grönlund påpekar. Problemet med jämställdhet är knappast att kvinnor blir som män, omslagsfotot till trots. Problemet är snarare att vi alltför sällan vågar oss utanför de ramar det förgivettagna sätter.

*Sara Eldén,
Sociologiska institutionen, Lunds universitet*

Erik Olsson, Catarina Lundqvist, Annika Rabo, Lena Sawyer, Östen Wahlbeck & Lisa Åkesson (2007) *Transnationella rum. Diaspora, migration och gränsöverskridande relationer*. Borea.

Under lång tid förknippades diasporaperspektivet inom svensk forskning med antropologen Ulf Björklund. I sin avhandling *Från ofärd till välfärd* från 1979 skildrade han hur assyriers liv i Sverige präglades av att vara en del av den assyriska diasporan. I Björklunds efterföljd har det funnits enstaka forskare som förutom honom själv tillämpat perspektivet. Men det är egentligen under de senaste tio åren som diasporabegreppet förts fram mer systematiskt inom forskningen i Sverige. Bland frontfigurerna för denna rörelse återfinns sociologer som Erik Olsson och Östen Wahlbeck och etnologen Maja Povrzanović Frykman, vilka alla är inblandade i den aktuella antologin. I boken tar 14 forskare från olika discipliner sig an vitt skilda empirier utifrån nyckelbegreppen diaspora och transnationalism. För att exemplifiera, Mirja-Liisa Lukkarinen Kvist beskriver hur eskilstunabor med ursprung i Haapajärvi i Finland intar komplexa förhållningssätt till båda dessa platser. Maja Povrzanović Frykman skildrar passagerarnas diasporiska tillvaro under en bussresa tur och retur mellan Malmö och Zagreb. Lisa Åkesson visar hur emigranternas kvarboende släktingar på Kap Verde påverkas av att vara en ofrånkomlig del av diasporan.

En bok med så många författare och fält riskerar att bli både splittrad och intetsägande, något som man lyckats stävja genom att låta varje enskilt bidrag rotera kring antologins ”grillspett”: diaspora och transnationalism som analytiska perspektiv. Inledningsvis möts läsaren av själva ”spettet” i form av två introduktionskapitel. I den ena av dessa översikter ger Per Gustafsson exempel på sex dimensioner som utgör ett transnationellt inslag i en migrationsrörelse: människors förflyttningar, nationsöverskridande sociala nätverk och strukturer, kulturflöden mellan platser, politik och lagstiftning, ekonomiska aktiviteter och utbyten, komplexa identiteter och tillhörigheter. Gustafsson framhåller hur människor och företeelser kan vara synnerligen transnationella ur en synvinkel men inte alls ur en annan. Denna öppna hållning i begrepps användningen delar han med Wahlbeck och Olsson, som i påföljande introduktionskapitel reder ut diasporaperspektivet. De två författarna redogör för hur diaspora utvecklats genom åren från att beteckna kristna och judiska och sedermera etniska grupper i forskningens till dagens användning av diaspora som ett teoretiskt och därmed ett ”analytiskt begrepp för att studera den diasporiska karaktären hos en viss grupp”.

Dessa väl smälta och pedagogiska grundkapitel tjänar som en gemensam ingång till bokens övriga bidrag. Den som exempelvis vill fördjupa sig i Stuart Hall och Paul Gilroy kan ta del av Mino Alinias artikel om kurdisk diaspora eller Lena Sawyers om Sverige som en del av den ”svarta atlanten”. Alinia ser den kurdiska diasporan som en transnationell social rörelse som utövar ett kollektivt handlande riktat mot social förändring. Kurders transnationella politiska arbete påverkar exempelvis det internationella samfundet som i sin tur påverkar den turkiska staten. Sawyer lyfter fram hur unga människor med afrikanskt ursprung i Sverige genom ett diasporiskt samman-

hang kan förstå sig själva och finna strategier för att bryta upp dominerande dikotomier som svarthet/afrikanskhet kontra europeiskhet.

Det är framförallt tre bidrag som sätter särskilt stora avtryck hos mig som läsare. Det första är skrivet av Annika Rabo som behandlar transnationell familjerätt och hur den transnationella familjen ofta hamnar i vad hon kallar för ”rättslig korseld” på grund av att olika familjerättsliga förhållanden gäller i de länder som familjerna rör sig mellan och är spridda över. Trots att detta är välkända och ofta smärtsamma vardagsföreteelser för många är jag övertygad om att en stor del av antologins läsare inte ens anat detta fälts vidd och angelägenhet, något som Rabo lyckas förmedla.

Det andra bidraget som etsar sig fast är Tobias Hübinettes text om hur vuxna adoptivkoreaner världen över organiserar sig som en social rörelse med egen kulturproduktion inom bland annat konst, litteratur och film. Ett annat diasporiskt drag hos adoptivkoreanerna är att de har att förhålla sig till både assimilationsanspråk från väst och sydkoreansk inkluderande nationalism. Men enligt Hübinette utgör man ingen klassisk diaspora. Man ingår varken i diasporiska familje- och släktskapsnätverk eller gifter sig med gruppledmedlemmar. Man omfattar endast en generation; barnen blir inte ”adoptivkoreaner” och vare sig föräldrar eller syskon är delar av diasporagemenskapen. Genom att föra in adoptivkoreanerna i forskningen ställs begrepp som diaspora och etnicitet på sin spets, menar Hübinette och jag har bara att instämma i denna synnerligen tankeväckande och nydanande artikel, där diasporabegreppet för in helt ny kunskap kring ett välkänt fenomen.

Det tredje bidraget som sticker ut är Ingemar Grandins artikel om dagens västliga närvaro i tredje världen i form av biståndsarbetare, antropologer, nyhetsförmedlare, turister, affärsmän och andra kategorier vilka tillsammans bildar en vit diaspora. Grandin skildrar hur människor från väst blev utposterade tidsbegränsat redan under det engelska Ostindiska Kompaniets dagar och hur personer därefter kommit att avlösa varandra i en aldrig sinande ström. Handelsdiasporan övergick sedan i en kolonial diaspora som idag blivit en postkolonial diaspora, där nya individer, projekt och idéer fortsätter att ersätta gamla. Grandin menar att dagens vita gemenskap upprätthålls genom deltagande i vardagligt umgänge, sammanslutningar, organisationer och gemensamma aktiviteter, etc. I det gemensamma möjlighetsrum som skapas ingår även diasporiska karriärer; en person kan flytta runt mellan olika posteringar, inta flerfaldiga roller (som skribent, expert, konsult) efter att kanske ha inlett sin bana som medföljande familjemedlem, backpacker, volontär för att idag pendla mellan Sverige och utlandsuppdrag. Grandin menar att den vita diasporan inte tidigare karaktäriserats som ett sammanhållet fenomen eftersom det saknats en sådan utsiktspunkt som diasporaperspektivet ger. Han tar ett djärvt grepp och analysen kastar ett nyttigt reflexivt ljus över såväl forskar- som praktikervärlden.

Ett av bokens mantran är att diaspora och det transnationella utmanar äldre perspektiv och man kan ställa sig frågan om det här verkligen är något nytt? Bitvis känns gamla ”push and pull” resonemang igen, hur förhållanden på flera platser samverkar i migrationssammanhang. Stundtals kan resonemangen i boken falla in i en väletablerad ”invandradiskurs”, där immigranternas förhållanden ska förklaras med ”rötter och

ryggsäckar” från forna hemländer. Men dessa brister är marginella, eftersom många välkända empirier faktiskt placeras i ett nytt analytiskt ljus. Språket är enkelt och klart men aldrig trivialt eller onödigt förenklat. Minst tre kategorier av läsare torde finna stort utbyte av *Transnationella rum*. Forskare kommer sannolikt att inspireras av bokens vetenskapliga grundlighet och uppslagsrikedom. Studenter har en pedagogisk och heltäckande grundbok som inspirerar till vidare fördjupningar. En tredje målgrupp som med stor sannolikhet kommer att ha användning av boken är personer som är verksamma inom migrationsfältet eller inom skolan och andra samhällsinstitutioner. Liksom forskarna efterfrågar praktiker texter som vidgar vyer och lyfter blickar. Och det förmår *Transnationella rum*.

Oscar Pripp

Etnologiska institutionen, Uppsala universitet

Charlotte Bloch (2007) *Passion och Paranoia – følelser og følelseskultur i Akademia*. Syddansk Universitetsforlag.

Den akademiska forskarvärlden förknippas med rationalitet, saklighet och objektivitet. Men precis som alla andra upplever forskare en rad känslor som t.ex. glädje, stolthet, skam, vrede och ilska. Som forskare förväntas man dock hålla dessa känslor för sig själv. Känslökulturen inom akademien är lite speciell och det är det som den danska sociologen Charlotte Bloch så träffsäkert fångar i sin intressanta och spännande bok.

Boken *Passion och Paranoia* är på drygt 170 sidor. I ett introducerande avsnitt förklarar Charlotte Bloch att känslor inte uppstår i ett tomrum utan i ett socialt sammanhang. Känslor har att göra med både social struktur och kultur. När våra känslor kommer i konflikt med rådande känslonormer som säger att man skall hålla känslorna för sig själv och inte visa dem uppstår spänningar som måste hanteras genom emotionellt arbete. Charlotte Blochs undersökning av känslor inom akademien baserar sig på intervjuer med doktorander, adjunkter, lektorer, och professorer.

Efter ett par inledande kapitel är det doktoranderna och deras känslor som är i fokus. Doktoranderna är de som befinner sig längst ned i den akademiska forskningshierarkin. Under läsningen inser man ganska snart att inskolningen till forskare inte är en lätt sak utan något som kräver ett omfattande känslomässigt arbete som många gånger kan kännas övermäktigt.

För att klara sig i konkurrensen inom akademien måste man kunna hävda sig själv på ett ”riktigt” sätt för att få erkännande och därmed vara på rätt väg i karriären. I ett spännande och uppslagsrikt kapitel beskriver Charlotte Bloch hur detta går till. Hon kommer sedan in på känslor som är knutna till det s.k. peer-review systemet – ett system som utgör själva livsnerven i det akademiska livet. I peer-review systemet görs forskningen till föremål för andra forskares bedömning, kritik och granskning – något som kan väcka mycket starka känslor. Både hos dem som granskar och hos dem som blir granskade.

Men på våra universitet och högskolor finns också humor och skämt, skratt och gamman. Det finns en lång tradition av studentikosserier som kännetecknas av en uppsluppen, lättsam stämning och där man inte brukar ta sig själv på alltför stort allvar. Hon urskiljer i ett separat kapitel olika typer av humor som har det gemensamt att de fyller en viktig funktion för att upprätthålla den nödvändiga kollegialiteten.

Efter några mer empiriskt orienterade kapitel redogör Charlotte Bloch för ett antal emotionssociologiska begrepp och tankegångar. I ett särskilt kapitel behandlar hon på ett klart och tydligt sätt skammens dynamiska karaktär. Hon inviger läsarna i de amerikanska sociologerna Thomas Scheff och Susanne Retzingers teori om hur känslorna skam och stolthet är kopplade till kvaliteten i de sociala banden mellan människor. Hon visar hur emotionella episoder som t.ex. upplevelsen av att ha blivit nedgjord av en kollega kan ge upphov till skam och vrede och som kan få långsiktiga negativa konsekvenser för relationen dem emellan.

Charlotte Bloch introducerar därefter ytterligare ett emotionssociologiskt perspektiv nämligen det som utvecklats av den amerikanska sociologen Candace Clark. I hennes teori spelar social plats en central roll. Social plats handlar om våra känslor och var vi står i förhållande till andra i ett givet ögonblick med hänsyn till makt status och social distans.

Inom akademien förväntas man dölja känslor av osäkerhet, tvivel och tillkortakommanden bakom en fasad av säkerhet för att kunna framstå som en duglig och kompetent person. På så sätt kan man öka möjligheterna att konkurrera om det som ger erkänsla t.ex. tjänster och forskningsmedel. Det sätt man gör det på kallar Bloch för narrespelet – som innebär att man "låtsas" vara trygg och säker fastän man i själva verket tvivlar på sig själv och sin kompetens.

Forskarens belöning är att bli erkänd av sina kollegor och blir man det så känner man sig stolt. Stolthet är erkännandets känsla och förbinds bl.a. med akademisk framgång. Men stolthet är samtidigt en förbjuden känsla inom akademien. För att kringgå förbudet mot att visa stolthet använder sig forskare av buktaleri som innebär att man lindar in sitt budskap om framgång och känslan av stolthet när man träffas och samtalat vid t.ex. fikabordet.

Både män och kvinnor narras och buktalar. Men narrespelet och buktaleriet är, menar Bloch, i första hand en manlig strategi. Kvinnor gör ibland tappra försök att öppet erkänna och tala om sin osäkerhet. Men risken är då också att de av manliga kollegor kommer att uppfattas som svaga och otillräckliga. Män använder sig också i större utsträckning av buktaleri.

Universitet och högskolor är idag organisationer som är satta under stark press. Det är många som vill ha ett finger med i spelet om hur akademien skall styras. Politiker vill det, näringslivet vill det och det offentliga vill det. Runt om i Europa reses det krav på ökad produktivitet och kvalitet. Och ökad konkurrens har blivit det som skall garantera produktivitet och kvalitet. Universiteten skall konkurrera med varandra om studenter och forskare skall konkurrera om tjänster och forskningsmedel. Charlotte Bloch varnar för att den intensifierade konkurrensen kommer att förstärka avigsidor-

na av forskningens organisering och ge upphov till mer maktutspel och kränkande peer-review och hierarkiska exkluderande relationer.

I en tid när emotioner var i det närmaste tabu inom samhällsvetenskapen skrev den amerikanske sociologen Erving Goffman att känslor inte är irrationella element utan en del av det naturliga livet och som faktiskt gör det lättare att förstå sig på vad som sker i en organisation. Charlotte Bloch är en av den nya generationens emotionssociologer som har fiskat upp denna tanke och hennes bok *Passion och Paranoia* är ett lysande exempel på det värdefulla i att låta emotioner få en central plats i analysen av organisationer. Hon visar på det fruktbara i att använda emotionssociologiska begrepp, teorier och tankeformer för att öka kunskapen om vad som händer inom akademien.

Passion och Paranoia är spänstigt skriven. Boken är både forskningsrapport och lärobok. Den är ett utmärkt och ett vällyckat bidrag till forskningen om emotionell kultur samtidigt som den mycket väl fyller sin plats som kurslitteratur. Charlotte Bloch har lyckats alldeles utmärkt med att förena dessa två genrer.

Bengt Starrin,

Avd för sociala studier, Karlstads universitet

Den (o)synliga sociologin

När sociologer kommer samman är det inte ovanligt att vi oroat pratar om vår bristande förmåga att ta plats i samhällsdebatten och nå ut med våra perspektiv (om inte annat så är det i alla fall ett återkommande tema i denna kolumn). Att så faktiskt är fallet är något i alla fall jag lite oreflekterat tagit för givet, utan att faktiskt fundera särskilt mycket på hur det egentligen är. Troligen är denna oro ett utslag för det engagemang för sociologin och samhällsfrågor som vi sociologer har. Vi vet ju hur mycket spännande forskning som produceras och hur viktiga våra perspektiv är för att förstå vår samtid. Frågan är emellertid om vi faktiskt är så dåliga på att komma ut på den ickevetenskapliga arenan som vi antar. Det är sant att vi kanske inte har en uppsjö av Giddens "offentliga intellektuella", och att många av oss väljer bort att delta i den offentliga debatten trots att vi kanske borde försöka ta en större plats. Detta är dock knappast ett problem som är specifikt för sociologin i Sverige utan snarare något som präglar hela den svenska samhällsvetenskapen. Undantag som statsvetaren Bo Rothstein finns naturligtvis, men om man tittar på DN debatt så är det inte helt ovanligt att det faktiskt dyker upp inlägg från engagerade sociologer.

Vad vi emellertid ofta missar är hur många sociologiska forskningsresultat och sociologiska forskare som medverkar på nyhetsplats med intressanta forskningsresultat. Det intresse som finns inom media för vad vi gör och vad vi kommer fram till pekar knappast på att vi är marginella i samhällsdebatten. Att vi ibland missar den plats sociologin tar handlar både om den rikedom och bredd sociologiämnet uppvisar och om att vi som forskare är dåliga på att marknadsföra oss som sociologer. Sociologiämnets bredd gör att vi inte alltid känner igen sociologi när vi ser det och att vi i mediasammanhang kanske bara kallar oss för forskare eller försöker definiera oss utifrån vårt forskningsfält.

Jag vet att jag definitivt är skyldig till det senare och jag har kallat mig både arbetslivsforskare och arbetsmarknadsforskare. Att vi gör på detta vis är väl egentligen inte så konstigt då de flesta av oss befinner oss inom multidisciplinära forskningsfält där det gemensamma intresset för fältet ibland känns omedelbarare än den disciplinära gemenskapen. Engagemanget för våra forskningsfält innebär dock oftast inte att vi inte ser oss som sociologer, tvärt om. Allt som oftast befinner vi oss inom det multidisciplinära forskningsfältet just för att vi är sociologer och för att vi tycker att sociologin har mycket att tillföra. Sociologin är vår bas.

Sociologin och den sociologiska identiteten är kanske inte så svag som vi ibland befarar. Det förhindrar dock inte att det är viktigt att understödja den och försöka öka

sociologins synlighet. Som framkommit tidigare i denna kolumn så pågår det nu ett arbete som syftar till att stärka sociologförbundets relevans för svenska sociologer och därigenom den svenska sociologin. En stor del av arbetet handlar om att stärka organisationen och stabiliteten inom förbundet, men det berör också förändringar som rör hur vi kan göra sociologförbundet mer relevant för den vetenskapliga verksamheten och hitta former som stödjer en mer kontinuerlig verksamhet inom våra arbetsgrupper. Jag vill uppmana alla engagerade läsare att delta i en diskussion om sociologiförbundets framtid och komma med inlägg på vår hemsidas debattforum.

Mattias Strandh

Ledamot i Sociologförbundets styrelse

En förutsättning för publicering i Sociologisk forskning är att din artikel är en forskningsartikel och inte tidigare publicerad eller under bedömning för publicering av annan tidskrift eller annat förlag. Undantag kan göras för samtidig publicering på flera språk. Artikelförfattare erhåller tre exemplar av numret.

Artiklar

1. Sänd ett exemplar av ditt manuskript som word-dokument till tidskriftens redaktör e-post; sociologiskforskning@soc.lu.se
2. Texten skall utifrån författarens synvinkel betraktas som en färdig artikel.
3. Tidskriften har ett upplägg som består av korta artiklar, mellan 4 000 och 7 000 ord, samt långa artiklar mellan 8 000 och 10 000 ord. Manuset ska vara skrivet med dubbelt radavstånd, försett med goda marginaler. Om inte annat avtalats med redaktionen ska artikeln vara författad på skandinaviskt språk.
4. Redaktionen sänder normalt varje artikel till två anonyma lektörer för bedömning. Av det skälet anges endast titel på artikelns första sida och författaridentitet ska ej heller framgå i texten. På separat blad anges artikelns titel och antalet ord, författarnamn, akademisk titel, institution samt adress till vilken redaktionen ska sända sin korrespondens.
5. Manuskriptet ska innehålla engelskt abstrakt med engelsk titel samt ca fem key words.
6. En kort författarpresentation (två rader) ska bifogas arbetet.
7. Fotnoter ska läggas på sidan där noten förekommer, d.v.s. ej slutnoter.
8. Tabeller och figurer skall vara infogade i den löpande texten.
9. Litteraturhänvisningar i texten görs enligt följande: (Sontag 1977:35) eller Sontag (1977:35).

Referenser

Referenser utformas enligt följande:

Bok:

Pilgrim, D. & Rogers, A. (1993) *A Sociology of Mental Health and Illness*. Buckingham: Open University Press.

Artikel:

Haavio-Mannila, E., Roos, J.P., Kontula, O. (1996) "Repression, Revolution and Ambivalence: The Sexual Life of Three Generations", *Acta Sociologica* 39 (4):409–430.

Kapitel i bok:

Dryler, H. (1994) "Etablering av nya högskolor – ett medel för minskad snedrekrytering?", s 285–308 i Erikson, R. & Jonsson, J.O. (red) *Sorteringen i skolan*. Stockholm: Carlssons.

Recensioner

Recensioner omfattar såväl sociologiska avhandlingar som annan litteratur och kurslitteratur på ämnet. Omfånget för dessa är 1 000 ord. Ange bokförfattarens namn, bokens titel, utgivningsår, ISBN-nummer och förlag.

Repliker

I syfte att skapa en levande debatt finns möjlighet att kommentera texter publicerade i tidskriften. Omfånget är cirka 1 000 ord. Kommentarer ska skickas till redaktionen senast 30 dagar efter det att texten publicerats. Författaren till den text som kommenteras kommer – under förutsättning att kommentaren publiceras – lämnas utrymme för att svara på kommentaren.

Forskningsnotiser

Dessa kan behandla konferenser, forsknings-, politiska, eller andra nyheter i det sociologiska fältet. Omfånget är ca 1 000 ord.

POSTTIDNING B

Avs.

Sociologisk forskning

c/o Sociologiska institutionen

Lunds universitet

Box 114

221 00 Lund

I gränslandet

Våld på jobbet

Göra illa för att hjälpa eller hjälpa till att göra illa?

Tillhörighetens gränser

1945: A New Order of Centuries

Recensioner

Sociologförbundet har ordet